

รายงานวิจัย

โครงการ “วัดไทยในกลันตัน: การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและ
เศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมุลิม”

โดย ไพลดดา ชัยศร และคณะ

กันยายน พ.ศ.2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “วัดไทยในกัณฑ์: การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและ
เศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมุสลิม”

ผู้วิจัย
ไพโรดา ชัยศรี

สังกัด
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ชุดโครงการ มาเลเซีย: นโยบายที่สำคัญต่อประเทศไทย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปย่อสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

รัฐกลันตันเป็นรัฐที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศไทย บริเวณอำเภอสุโขทัย-ลก และอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นรัฐที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจของรัฐขึ้นอยู่กับ การทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ประชากรประมาณร้อยละ 95 เป็นชาวมลายู อยู่ภายใต้กระแส สังคมที่ค่อนข้างอนุรักษ์นิยมและกระแสอิสลามานุวัตร (Islamization) ที่เข้มข้น ในขณะเดียวกัน ใน รัฐกลันตันก็มีชุมชนไทยขนาดใหญ่อาศัยอยู่มาช้านานนับร้อยๆ ปี โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ของ ตนไว้ได้อย่างน่าสนใจ โดยวัดเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการสร้าง อารงรักษา ปรับเปลี่ยน และ ถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนไทยดังกล่าวมานับตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน

วัดไทยในกลันตันเติบโตมาควบคู่กับชุมชนไทย เพราะ “ความเป็นไทย” ที่ผูกติดกับ “ความ เป็นพุทธ” ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวัดเป็นไปในลักษณะพึ่งพิงกัน หากแต่วัดไทยในรัฐกลันตัน มีความพิเศษตรงที่ไม่เพียงแต่มีความสำคัญและสัมพันธ์เฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเท่านั้น แต่ยัง มีความสัมพันธ์ต่อทั้งคนจีนและคนมลายู วัดไทยในรัฐกลันตันจึงเป็นสถาบันสำคัญที่เสริมสร้างให้ เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน รวมทั้งเป็น “พื้นที่” ที่กลุ่ม คนไทยใช้ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจกับคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อ ความสามารถในการรักษาสถานะ สิทธิ บทบาท และตัวตนของกลุ่มคนไทยในรัฐกลันตันเอง

ในสถานการณ์ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม กระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคม ได้ลดบทบาทของวัดและคณะสงฆ์ไทยใน การสร้าง อารงรักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” ลง ประกอบกับบทบาท และอัตลักษณ์ของวัดไทยมีความยืดหยุ่นไปตามอำนาจชี้นำทางเศรษฐกิจเป็นหลัก บทบาทของ พระสงฆ์ที่ควรเน้นกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์และส่วนรวม ก็ได้แปรเปลี่ยนไปเน้นตอบสนอง ความต้องการทางปัจเจกบุคคลควบคู่กับเป้าหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เข้าวัด จนเกิดการทับซ้อน กันของพื้นที่ทางศาสนากับพื้นที่ในเชิงการค้าและการท่องเที่ยว จนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด กับชาวบ้านเริ่มแปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ฉาบฉวยในบางพื้นที่

ถึงกระนั้นก็ตาม การที่อัตลักษณ์ของชุมชนไทยเชื่อมโยงกับวัดและความเป็นพุทธอย่าง แนบแน่น และวัดสามารถปรับตัวเพื่อรับกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไปในโลกยุคโลกภิวัตน์และ ปรับความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ ทั้งกลุ่มการเมืองและกลุ่มทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี วัดไทย จึงยังคงเป็นแกนหลักสำคัญและยังคงสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ ตลอดจนการมี “พื้นที่” ทั้งในเชิง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทยในรัฐกลันตัน

ภาษาไทย

รหัสโครงการ: RDG 5110008
 ชื่อโครงการ: วัดไทยในกลันตัน: การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมุลิม
 ชื่อนักวิจัย: นางสาวไพลดา ชัยศร
 E-mail Address: cphailad@wu.ac.th
 ระยะเวลาโครงการ: 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2550 – 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2551

โครงการวัดไทยในกลันตัน: การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมุลิม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนไทยในรัฐกลันตันทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม งานวิจัยชิ้นนี้ได้มีการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชนที่เป็นตัวอย่างการศึกษา ในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย รวมทั้งรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย

จากผลการศึกษาสรุปได้วัดเป็นทั้งสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการประดิษฐ์สร้าง อารงรักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนไทยในรัฐกลันตัน วัดมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “พื้นที่” ทั้งในเชิงการเมืองและวัฒนธรรมต่อชุมชนไทยในรัฐกลันตัน การบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมทางศาสนาของวัดและคณะสงฆ์ไทยมีส่วนสำคัญในการสร้างและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยในรัฐกลันตันกับสถาบันต่างๆ ในสังคมไทย รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในรัฐกลันตันทั้งในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และประเพณีวัฒนธรรม

ผลจากการศึกษาจะนำมาซึ่งความเข้าใจถึงการดำรงอยู่ของวัดและชุมชนไทยในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในรัฐมุลิม พร้อมทั้งเปิดมุมมองให้สังคมไทยได้เห็นและเข้าใจว่า สังคมมุสลิมที่เคร่งครัดอย่างไรในรัฐกลันตันนั้น คนต่างเชื้อชาติต่างศาสนาสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้อย่างไร อันจะสร้างความเข้าใจเพื่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนไทยในประเทศไทยที่มีต่อสังคมมุสลิม โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น รวมทั้งยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ในวงวิชาการที่อาจก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อรัฐบาลไทยและมาเลเซีย ในแง่ของการนำองค์ความรู้ดังกล่าวมากระชับความสัมพันธ์โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมและการบริหารพื้นที่ชายแดนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นด้วย

คำหลัก : กลันตัน, มลายู, มุสลิม, มาเลเซีย, ชุมชนไทย, วัดไทย

ภาษาอังกฤษ

Project Code: RDG 5110008

Project Title: Thai Temples in Kelantan: The Social and Economic Adaptation of a Buddhist Community in a Muslim State

Investigators: Miss Phailada Chaisorn

E-mail Address: cphailad@wu.ac.th

Project Duration: 15 November 2007 – 14 November 2008

The purpose of the project is to study the economic, political, and social aspects of the role of temples in Thai communities in Kelantan. Field data were collected in sample study communities in Tumpat district of Kelantan, Malaysia. Data from books, documents, and various print media from both Thailand and Malaysia were also gathered.

From the results of this study, it may be said in summary that temples are both religious institutions and social institutions with an important role in the construction, maintenance, adaptation, and transmission of the identity of the Thai community in Kelantan. Temples have important roles in the construction of both political and cultural “space” for Thai communities in Kelantan. The administration and conduct of the religious activities of Thai temples and monks play an important part in building and supporting relationships between Thai communities in the state of Kelantan and various institutions in Thai society. They also have an important role in linking people of different ethnic groups living in Kelantan. This linking role has political, economic, social, and cultural dimensions.

The results of this study will enhance understanding of the political, economic, and social contexts of the sustenance of Thai temples and communities in Kelantan. They will also open new perspectives from which Thai society can see and understand how people of different ethnicities and religions can co-exist normally and happily in a society of devout Muslims like the society of Kelantan. The understanding thus built will change for the better the attitudes of Thais in Thailand toward Muslim societies, above all those of the three border provinces of the South. It will also contribute to a body of academic knowledge of possible usefulness to the Thai and Malaysian governments, above all should they apply this body of knowledge to strengthening cultural relationships and the administration of the border area.

Keyword: Kelantan, Malay, Muslim, Malaysia, Thai community, Temple

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

มาเลเซียเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีประชากรที่ประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยในปี ค.ศ.2000 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 23,274,700 คน¹ จำแนกตามเชื้อชาติได้ดังนี้ ชาวมลายู ร้อยละ 53.4 ชาวมุสลิมอื่นๆ (ชาวพื้นเมืองในซาบาห์และซาราวัก) ร้อยละ 11.7 ชาวจีน ร้อยละ 26.0 ชาวอินเดีย ร้อยละ 7.7 และเชื้อชาติอื่นๆ ร้อยละ 1.2² รวมทั้งชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย (Orang Siam)³ คนไทยในมาเลเซียบางชุมชนได้ตั้งถิ่นฐานในดินแดนแห่งนี้มายาวนานและอยู่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนก่อนหน้าสยามจะยกอำนาจอธิปไตยในการปกครองดินแดนส่วนนี้ให้แก่อังกฤษ⁴ โดยรัฐที่มีคนไทยอาศัยอยู่มากคือรัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซียที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศไทยอย่างรัฐเคดะห์ (ไทรบุรี) ปะลิส เบรัก กลันตัน และตรังกานู

รัฐกลันตัน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศมาเลเซีย ทิศเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอสุโขทัย-โก-ลก และอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นรัฐที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูที่ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรมและทำการประมง กลันตันได้ชื่อว่าเป็นรัฐที่อนุรักษ์นิยมมากที่สุดในมาเลเซีย วัฒนธรรมมลายู เช่น วายัง

¹ Saw Swee-Hock, "Population Trends and Patterns in Multiracial Malaysia" in Saw Swee-Hock and K. Kesavapany (ed.) *Malaysia: Recent Trends and Challenges*, p. 2.

² *ibid.*, p.14.

³ เอกสารและผลงานวิจัยทั้งของไทยและต่างประเทศเกี่ยวกับคนไทยในกลันตันที่พบในขณะนี้ยังไม่มีขึ้นใดที่ระบุจำนวนคนไทยในมาเลเซียในปัจจุบันเป็นตัวเลขที่แน่นอน และบางงานวิจัยก็ให้ข้อมูลที่ค่อนข้างนานแล้ว เช่น งานของ Robert L. Winzeler ได้ระบุจำนวนคนไทยในมาเลเซียช่วงปี ค.ศ.1970 โดยจำแนกให้เห็นสัดส่วนในแต่ละรัฐอย่างชัดเจน คือ ในรัฐเคดะห์ มี 13,805 คน รัฐปะลิส มี 2,903 คน รัฐเบรัก มี 1,475 คน รัฐสลังงอร์ มี 385 คน รัฐตรังกานู มี 165 คน และรัฐกลันตัน มี 6,937 คน, Robert L. Winzeler, *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State*, p.66.

⁴ ใน ค.ศ.1909 รัฐบาลสยามต้องยกหัวเมืองมลายูอันได้แก่ ไทรบุรี ปะลิส กลันตัน และตรังกานูให้แก่อังกฤษตามสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม (Anglo-Siamese Treaty, 1909) เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษในสยาม การทำสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับอังกฤษในครั้งนั้นยังได้ผนวกการยกเลิกสัญญาฉบับที่สยามทำไว้กับอังกฤษปี ค.ศ.1897 และการที่อังกฤษยอมให้เงินกู้แก่สยามในการสร้างทางรถไฟสายใต้ ภายใต้เงื่อนไขว่าการสร้างทางรถไฟดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของอังกฤษ และชาวอังกฤษต้องเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง

กุลิต สีละ (silat) การทำผ้าบาติก (batik) การเล่นว้าวหลากสี การละเล่นพื้นบ้านอย่างเช่น เรบานะ และกรือเต๊ะ⁵ ซึ่งค่อยๆ สูญหายไปจากรัฐอื่นๆ แล้ว แต่ยังคงมีอยู่ในรัฐกลันตัน

นับตั้งแต่อดีต กลันตันได้ชื่อว่าเป็นแหล่งอารยธรรมอิสลาม เป็นศูนย์กลางของการศึกษาอิสลามที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากมาเลเซียได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1957 พรรคอิสลามแห่งมาเลเซียหรือปาส (Parti Islam Se Malaysia/ PAS) ซึ่งเน้นอุดมการณ์อิสลามได้คุมฐานเสียงและเป็นพรรครัฐบาลแห่งกลันตันเรื่อยมานับตั้งแต่ ค.ศ.1959 ถึงปัจจุบัน⁶ กระแสอิสลามานุวัตร (Islamization) ในรัฐกลันตันจึงเข้มข้นกว่ารัฐอื่นๆ ระเบียบกฎหมายต่างๆ ต้องดำเนินตามหลักอิสลามอย่างเคร่งครัด รวมทั้งการพยายามที่จะนำเอาฮุดุด (Hudud Law) หรือกฎหมายอาญาของอิสลามมาใช้ ซึ่งการเป็นรัฐที่อนุรักษ์นิยมและเคร่งครัดในหลักอิสลามจึงน่าจะทำให้การดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่มลายูและมุสลิมประสบกับความยากลำบาก ไม่น้อยจากการที่ต้องปฏิบัติตามให้สอดคล้องและไม่ขัดต่อวิถีแบบอิสลาม รวมทั้งนำมาซึ่งคำถามถึงการดำรงอยู่ของวัดและศาสนาพุทธในฐานะศาสนาของชนกลุ่มน้อย ท่ามกลางสังคมชาวมลายูมุสลิมที่เข้มแข็งและกระแสอิสลามเคร่งจารีต (fundamentalism) ในรัฐกลันตันด้วยเช่นกัน

ฐานข้อมูลประชากรของมาเลเซียปี ค.ศ.2000 ระบุว่าในรัฐกลันตันมีประชากรชาวมลายูประมาณร้อยละ 94 ชาวจีนประมาณร้อยละ 5 ส่วนชาวไทยมีประมาณร้อยละ 1.2⁷ นอกจากนี้ลักษณะของประชากรยังแตกต่างจากรัฐอื่นๆ ด้วยเช่นกัน อย่างกรณีคนจีนเปอรานากันในรัฐกลันตันซึ่งมีอัตลักษณ์แตกต่างจากจีนเปอรานากันในรัฐอื่นๆ เช่น เป็นชุมชนที่อิงอยู่กับการทำเกษตรกรรมและตั้งอยู่ในเขตชนบท มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคนไทย ศรัทธาในพุทธศาสนาแบบเถรวาทและวัดไทย⁸ ส่วนคนไทยในรัฐกลันตันเองก็มีเอกลักษณ์ต่างจากคนไทยในรัฐอื่นเช่นกัน เช่นการพูดภาษาไทยสำเนียงเจ๊ะเหซึ่งใกล้เคียงกับสำเนียงของคนไทยในนราธิวาส ซึ่งต่างจากภาษาไทยของคนไทยในเคดาห์ที่คล้ายคลึงกับสำเนียงสงขลาและนครศรีธรรมราช เป็นต้น

⁵ เรบานะ (rebana) คือ การตีกลอง มีลักษณะคล้ายรำมะนา จึงเชื่อว่าชาวไทยเราอาจได้แบบอย่างและชื่อเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้มาจากมลายู ส่วนกรือเต๊ะ คือ การละเล่นพื้นบ้านที่นิยมเล่นกันในงานมงคลต่างๆ โดยเฉพาะในงานแต่งงาน

⁶ พรรคปาสเคยสูญเสียอำนาจในการควบคุมรัฐบาลกลันตันให้แก่ Barisan Nasional ไปในช่วงปี ค.ศ. 1978-1990 แต่หลังจากนั้นก็ได้ฐานเสียงกลับคืนมา โดยเฉพาะในปี ค.ศ.1999 ปาสได้รับชัยชนะอย่างถล่มทลายทั้งในรัฐกลันตันและตรังกานู อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความไม่พอใจของชาวมลายูที่มีต่อนายกรัฐมนตรีมหาธีร์และรัฐบาลกลาง ต่อกรณีการจับกุมนายอันวาร์ อิบราฮิม

⁷ Population Distribution and Basic Demographic Characteristics 2000.

⁸ Mohamed Yusoff Ismail, Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan, pp.2-3.

คนไทยอาศัยอยู่ในรัฐกลันตันตั้งแต่เมื่อไหร่ นั้น ไม่มีข้อมูลที่บันทึกไว้อย่างแน่นอน บางชุมชนตั้งถิ่นฐานมายาวนานมากกว่าร้อยปี และอาจดำรงอยู่มาก่อนชุมชนชาวมลายูบางแห่ง⁹ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตชนบท ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตไม่ต่างจากคนไทยในประเทศไทยมากนัก เช่น พูดภาษาไทย รับสื่อจากไทยทั้งข่าวและละคร แว่นรูปเชื้อพระวงศ์และดารานักร้องไทยบนฝาผนังบ้าน มีการจัดงานประเพณีและการละเล่นต่างๆ ตามแบบจารีตของไทย ทั้งการเล่นสงกรานต์ มโนราห์ หนังตะลุง และประเพณีสารทเดือนสิบ เป็นต้น¹⁰ ในด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพของคนไทยนั้น เมื่อเทียบกับเชื้อชาติอื่นในมาเลเซียแล้วค่อนข้างต่ำเนื่องจากส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ไม่ค่อยดี และยังไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐบาลมากนัก¹¹

พื้นที่ที่คนไทยอาศัยอยู่เป็นชุมชนขนาดใหญ่คืออำเภอตุมปัต (Tumpat) ปาเส มัส (Pasir Mas) ปาเส ปูเต๊ะ (Pasir Puteh) ตาเนาะ แมเราะ (Tanah Merah) และบาเจาะ (Bachok) และด้วยการเป็นชุมชนพุทธ วัดจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นสถานที่ใช้ประกอบศาสนกิจและกิจกรรมต่างๆ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และเป็นพื้นที่ในการให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นต้น รวมทั้งยังมีบทบาทสำคัญในสร้าง อำรงรักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนไทยมานับตั้งแต่อดีต ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและวัดจึงค่อนข้างเหนียวแน่น การศึกษาเกี่ยวกับวัดไทยในกลันตัน จึงสามารถนำไปสู่ความเข้าใจความเป็นอยู่ของชุมชนไทยในรัฐกลันตันทั้งในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจได้เช่นกัน

วัดไทยในรัฐกลันตันมีจำนวน 20 วัด มีพระสงฆ์อยู่ประจำวัดๆ ละอย่างน้อย 5 รูป¹² งบประมาณในการสร้างและบำรุงกิจการต่างๆ ของวัดในระยะแรกมาจากการระดมทุนในหมู่คนไทยในชุมชนนั้นๆ เพราะตามปกติแล้วรัฐบาลมาเลเซียไม่มีงบประมาณบำรุงวัดไทยเป็นการเฉพาะ¹³ ในระยะหลังๆ การสนับสนุนทั้งในรูปตัวเงินและสิ่งของส่วนใหญ่มาจากคนจีนทั้งที่อยู่ในและนอกรัฐกลันตัน อันเป็นผลมาจากความเลื่อมใสศรัทธาของคนจีนที่มีต่อวัดไทยที่มีชื่อเสียงในด้านพุทธกนิหาร ไสยศาสตร์ คาถาอาคม การรักษาด้วยสมุนไพร ฯลฯ รวมถึงการที่วัดพยายามเชื่อมสัมพันธ์กับกลุ่มคนจีนเองเพื่อพึ่งพาทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งการที่คนจีนได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับพุทธศาสนาและวัด ทั้งในรูปของการให้เงิน

⁹ Mohamed Yusoff Ismail, *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*, Malaysia, p.2.

¹⁰ ibid., p.9.

¹¹ ปัญญ์ ยวนแหล และคนอื่น ๆ. “เยี่ยมคนไทยในกลันตัน,” *รัฐมิแล* ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, 2517: 6.

¹² Mohamed Yusoff Ismail, *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*, Malaysia, p.6.

¹³ ปัญญ์ ยวนแหล และคนอื่น ๆ. “เยี่ยมคนไทยในกลันตัน,” *รัฐมิแล* ปีที่ 3 ฉบับที่ 1, 2517: 4.

บริจาต บวชเป็นพระภิกษุ สามเณร และชี และการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการวัด ทำให้รูปแบบหรือลักษณะบางอย่างของวัดไทยซึ่งเป็นวัดแบบเถรวาทแปรเปลี่ยนไป เช่น มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแบบจีน มีการนำรูปปั้นเทพเจ้า เจ้าแม่กวนอิม หรือพระโพธิสัตว์มาประดิษฐานในวัด เป็นต้น วัดไทยจึงมีบทบาทไม่น้อยในการเชื่อมโยงหรือเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยและจีน

แม้ว่าวัดจะผูกติดกับอัตลักษณ์ของชุมชนไทยและสัมพันธ์กับชุมชนชาวพุทธ แต่วัดก็มีความสัมพันธ์กับชาวมลายูอย่างแนบแน่นเช่นกัน โดยเฉพาะได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักกลันตัน และได้รับสิทธิพิเศษบางอย่าง เช่น ไม่ต้องจ่ายภาษีที่ดิน เป็นต้น เจ้าคณะรัฐหรือพระที่มีสมณศักดิ์สูงจะได้รับการรับรองการแต่งตั้งจากสุลต่านในฐานะที่ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก แต่ราชสำนักและรัฐก็ไม่ได้เข้าไปแทรกแซงการบริหารจัดการกิจการของสงฆ์แต่อย่างใด วัดยังมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนชาวมลายูโดยผ่านการจัดกิจกรรม เช่น งานวัด งานเทศกาลต่างๆ ที่ชาวมลายูก็เข้ามาร่วมงาน ชมการละเล่นไม่ว่าจะเป็นหนังตะลุง มโนราห์ ดนตรี รวมทั้งการที่พระสงฆ์ในวัดไทยมีชื่อเสียงด้านการรักษาด้วยสมุนไพร คาถาอาคมและไสยศาสตร์ ก็ดึงดูดให้ชาวมลายูเดินทางมาวัดด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวนี้ด้วยเช่นกัน¹⁴ ในขณะที่วัดและคณะสงฆ์ก็พยายามไม่กระทำการใดอันอาจจะกระทบต่อความสัมพันธ์กับรัฐและชาวมลายู กิจกรรมทางพุทธศาสนายังคงจำกัดอยู่ในชุมชนชาวพุทธและพื้นที่วัด การซึ่งนี้ก็อาจเป็นสาเหตุหนึ่งด้วยที่ทำให้วัดและชุมชนไทยพุทธยังคงดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งท่ามกลางสังคมมลายูมุสลิม

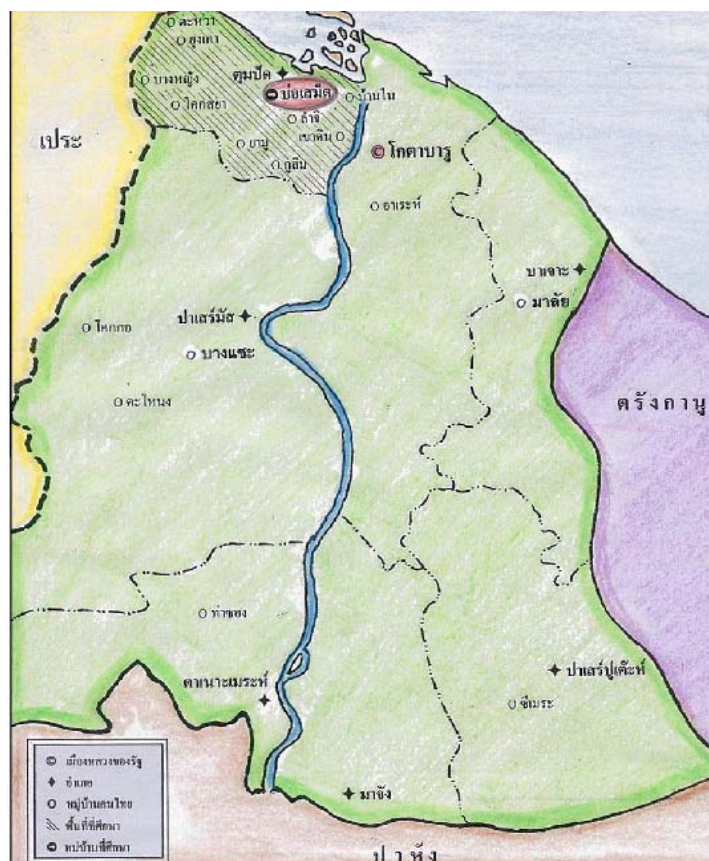
นอกจากวัดจะมีบทบาททางด้านสังคมแล้ว วัดยังมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจต่อชุมชนและรัฐเช่นกัน ทั้งการเป็นพื้นที่ค้าขาย เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ตลอดจนการมีรายได้จากกิกิณมิตรและการรับบริจาคจากจิตศรัทธา โดยเฉพาะจากชาวจีน วัดจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง อันส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนไทย และการมี “พื้นที่” ในสังคมมลายูมากขึ้นด้วยเช่นกัน

¹⁴ Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan*, p.5.

วัดและสำนักสงฆ์ในรัฐกลันตันมีดังนี้¹⁵

1. วัดอุตตมาราม	บ.บางแฮะ ต.รีเป็ก อ.ปาเส มัส
2. วัดโสมการาม	บ.โคกก่อ ต.อลอร์บาเซร์ อ.ปาเส มัส
3. วัดจีนประดิษฐ์าราม	บ.ตะโหนด ต.กูบังซื่อบัด อ.ปาเส มัส
4. วัดมัสฌิมาราม	บ.ยุงเกา ต.โย อ.ตุ้มปัต
5. วัดพิกุลใหญ่	บ.ยุงเกา ต.โย อ.ตุ้มปัต
6. วัดประชุมธาตุนาราม	บ.ยุงเกา ต.โย อ.ตุ้มปัต
7. วัดบางตะหวายศิลาลอย	บ.บางตะหวา ต.เป็งกอลันกูโบร์ อ.ตุ้มปัต
8. วัดสุคนธาราม	บ.บังหยัง ต.โย อ.ตุ้มปัต
9. วัดพิกุลทองวราราม	บ.บ่อเสม็ด ต.ตีอริอเบาะ อ.ตุ้มปัต
10. วัดใหม่สุวรรณคีรี	บ.เขาดิน ต.ตีอริอเบาะ อ.ตุ้มปัต
11. วัดชลประชุมธาตุ	บ.ไน ต.บารางัน อ.ตุ้มปัต
12. วัดโคกสยวนาราม	บ.โคกสยา ต.จาบังเอิมปัต อ.ตุ้มปัต
13. วัดโพธิวิหาร	บ.ยามู ต.โย อ.ตุ้มปัต
14. วัดประชาจินาราม	บ.คูลิม ต.วากัฟบารู อ.ตุ้มปัต
15. วัดแจ้งพุทธวาส	บ.บ่อเสม็ด ต.ตีอริอเบาะ อ.ตุ้มปัต
16. วัดจำปาแก้ว	บ.ท่าซ้อง ต.บุกิตปาเนา อ.ตานะแมเราะ
17. วัดพุทธทักษิณมิ่งมงคล	บ.สะมะระ ต.จาร์งกูรู อ.ปาเสปูเต๊ะ
18. วัดปทุมวิหาร	บ.มาลัย ต.บือรูโป๊ะ อ.บาเจาะ
19. วัดโพธิญาณพุทธธรรม	บ.มาลัย ต.บือรูโป๊ะ อ.บาเจาะ
20. วัดอริยะคีรี	บ.อาร์เรลล์ ต.เปาลิมอ อ.โกตาบารู
21. สำนักสงฆ์บุญกิตโยง	บ.บุญกิตโยง ต.หม่องดาโต๊ะ อ.ปาเสปูเต๊ะ
22. สำนักสงฆ์บ้านป้อม	บ.ป้อม ต.บุกิตมัส อ.ตานะแมเราะ
23. สำนักสงฆ์บางโกเสียว	บ.บากูเชีย ต.ละเมาฮันตู อ.มาจิง
24. สำนักสงฆ์บุญกิตกือจิ	บ.บุญกิตกือจิ ต.ตามางันลาเมอ อ.มาจิง

¹⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุโงโก-ลก จ.นราธิวาส. วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย. (สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา, 2542.).

แผนที่แสดงหมู่บ้านคนไทยในรัฐกลันตัน

ที่มา: สำนักงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ฝ่ายคนไทยในรัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย

แม้ว่าชุมชนไทยพุทธในรัฐตอนเหนือของมาเลเซียจะมีประวัติศาสตร์มายาวนาน แต่ในแง่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์กลับมีเอกสารที่กล่าวถึงอยู่ค่อนข้างน้อย ทั้งงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของไทย, มาเลเซีย และของคนในชุมชนเอง เรื่องราวของชุมชนไทยในกลันตันส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในรูปของเรื่องเล่าและตำนาน เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องก็มีอยู่ไม่มากนัก และส่วนใหญ่เป็นผลงานของนักวิชาการต่างประเทศ ส่วนงานวิจัยของนักวิชาการไทยยังมีค่อนข้างน้อย ที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลเชื่อมโยงถึงงานวิจัยของผู้เขียนได้นั้นก็มีเช่น

งานวิจัยของอัครศักดิ์ อายุวัฒนะ ศึกษาเรื่อง “คนไทยในมาเลเซีย”¹⁶ กล่าวถึงประวัติความเป็นมา สภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในมาเลเซียทั้งสิ้น 7 รัฐ คือ เคนะห์ กลันตัน ปลิส เบรัก ปีนัง ตรังกานุ และสลังอ ซึ่งพบว่าคนไทยส่วนใหญ่ในรัฐเหล่านี้ยังคงมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับคนไทยในประเทศไทย ทั้งความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา การใช้ภาษาไทย และประเพณีการละเล่น เช่น สงกรานต์ เป็นต้น สุธานี เพชรทอง เรื่อง “ศึกษาประเพณี

¹⁶ อัครศักดิ์ อายุวัฒนะ, ไทยในมาเลเซีย, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517.

ทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย”¹⁷ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยในรัฐกลันตันกับคนไทยในประเทศไทย โดยผ่านประเพณีทำบุญเดือนสิบ ที่มีสืบเนื่องมายาวนานและเป็นแบบดั้งเดิม

ฉันทัส ทองช่วย ศึกษาเรื่อง “ภาษาไทยที่ใช้ในปัจจุบันในรัฐกลันตัน ไทรบุรี และปะลิส”¹⁸ พบว่าภาษาไทยที่ใช้ในรัฐไทรบุรีกับปะลิสมีความคล้ายคลึงกันมาก และเมื่อดูจากระบบโครงสร้างของภาษาแล้วจะคล้ายกับภาษาไทยถิ่นใต้กลุ่มนครศรีธรรมราชและสงขลา ในขณะที่ภาษาไทยที่ใช้ในกลันตันมีความแตกต่างจากสองรัฐข้างต้นอย่างเด่นชัด โดยจะใกล้เคียงกับภาษาไทยถิ่นใต้กลุ่มตากใบ ปิรัยทุท โอรพันธ์ เรื่อง การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย และชาวมลายูเชื้อสายไทยในรัฐกลันตันประเทศมาเลเซีย¹⁹ งานวิจัยของสายจิตต์ เหมินทร์ เรื่อง “การเสียดรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”²⁰ อธิพร พรหมมาศ เรื่อง “พัฒนาการทางการเมืองของรัฐกลันตันและตรังกานูตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ.1941”²¹ และเรื่อง วัดไทยในรัฐกลันตันมาเลเซีย ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติวัด, เจ้าอาวาส และบทบาทของวัดพอสังเขป²² เป็นต้น

ส่วนเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวถึงชุมชนไทย พุทธศาสนาและวัดไทยในรัฐกลันตัน ที่เป็นผลงานของนักวิชาการต่างประเทศ เช่น งานวิจัยของ Mohamed Yusoff Ismail เรื่อง “Buddhism

¹⁷ สุธานี เพชรทอง. ศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2547.

¹⁸ ฉันทัส ทองช่วย, ภาษาไทยที่ใช้ในปัจจุบันในรัฐกลันตัน ไทรบุรี และปะลิส, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

¹⁹ ปิรัยทุท โอรพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

²⁰ สายจิตต์ เหมินทร์, การเสียดรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

²¹ อธิพร พรหมมาศ. พัฒนาการทางการเมืองของรัฐกลันตันและตรังกานูตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ. 1941. สารนิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

²² เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุไหงโก-ลก จ.นราธิวาส. วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย. สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา, 2542.

in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan”²³, “Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan, Malaysia”²⁴ และ “Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan”²⁵ พูดถึงความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างสยามกับกลันตัน วิถีชีวิตของคนไทยในรัฐกลันตัน บทบาทของวัดและคณะสงฆ์ต่อชุมชนชาวพุทธทั้งชาวไทยและจีนในกลันตัน และรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในกลันตัน เป็นต้น

Robert L. Winzeler เรื่อง “Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State”²⁶, Irving C. Johnson เรื่อง “Movement and Identity Construction Amongst Kelantan’s Thai Community”²⁷ และ “The People with Two Kings: Space, History, and Mobility in a Malaysian Thai Community”²⁸, Louis Golomb เรื่อง “Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting”²⁹ และ “Ethnicity and Socioeconomic Adaptation in a Kelantanese Thai Enclave”³⁰

²³ Mohamed Yusoff Ismail . “Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan” (online). Available from: <http://pkukmweb.ukm.my/~ebangi/dekan-edited.pdf> (3 December 2007).

²⁴ Mohamed Yusoff Ismail, Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan, Malaysia, Kandy: The International Centre for Ethnic Studies, 1994.

²⁵ Mohamed Yusoff Ismail, Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan, Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1993.

²⁶ Robert L. Winzeler, Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State, Singapore: Oxford University Press, 1985.

²⁷ Irving C. Johnson. Irving C. Johnson. “Movement and Identity Construction Amongst Kelantan’s Thai Community” (online). Available from: <http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Johnson Kelantan.pdf> (3 December 2007).

²⁸ Irving C. Johnson, The people with two kings: Space, history, and mobility in a Malaysian Thai community, Thesis (Ph.D.), Harvard University, 2004.

²⁹ Louis Golomb, Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting, Honolulu: Asian Studies Program, Univ. of Hawaii, 1978.

³⁰ Louis Golomb, Ethnicity and socioeconomic adaptation in a Kelantanese Thai enclave, Thesis [Ph.D.], Stanford University, 1976.

Wayang Siam: An Ethnographic Study of the Malay Shadow Play in Kelantan ของ Barbara Ann Stein Wright³¹ งานวิจัยของ Alexander Horstmann เรื่อง “Dual Ethnic Minorities and the Local Reworking of Citizenship at the Thailand- Malaysia Border”³², William R. Roff (ed.) เรื่อง “Kelantan: Religion, society and politics in Malay State”³³, Kobkua Suwannathat-Pian เรื่อง “Thai-Malay Relations: Traditional Intra-regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries”³⁴ และ Kershaw Roger เรื่อง “Menace and Reassurance in Malay Circumcision: The Kelantan Thai Perspective” และ “Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the Political Status of the Kelantan Thais After Independence”³⁵ เป็นต้น

ในทางทฤษฎี ผู้วิจัยนำแนวคิดการสร้างพื้นที่ทางสังคมมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยเฉพาะแนวคิดพื้นที่ที่สาม (Third space) ที่พัฒนาขึ้นโดยเฮนรี ลาแฟบท์ (Henri Lefebvre) ซึ่งได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) พื้นที่ทางกายภาพ (First space- Physical Space) (2) พื้นที่ทางความคิด (Second space--Mental Space) และ(3) พื้นที่ทางสังคม (Third space -- Social space) ลาแฟบท์อธิบายว่า พื้นที่ที่สาม (Third space) เป็นส่วนที่เกิดมาจากปฏิสัมพันธ์ของพื้นที่ 2 ประเภทแรก นั่นคือ พื้นที่ทางความคิดที่เกิดจากการตีความ หรือให้ความหมายกับพื้นที่ทางกายภาพที่เรามองเห็น นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีส่วนที่เป็นจริงและที่เป็นเพียงจินตนาการอันสลับซับซ้อน มีการช่วงชิง ชัดแย้ง และแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา ลาแฟบท์เสนอว่าพื้นที่ไม่ใช่สิ่งที่แยกออกมาพิจารณาได้โดดๆ เหมือนวัตถุที่สามารถแยกจากผู้ดูหรือทำความเข้าใจได้โดยการเฝ้าดูมองเพียงด้านเดียวแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายหลายด้าน มีความหลากหลาย พื้นที่มีสถานะ

³¹ Barbara Ann Stein Wright. *Wayang Siam: An Ethnographic Study of the Malay Shadow Play in Kelantan*. Thesis [Ph.D.], Yale University, 1980.

³² Alexander Horstmann. “Dual Ethnic Minorities and the Local Reworking of Citizenship at the Thailand-Malaysia Border” (online). Available from: [http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Horstmann DualEthnic.pdf](http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South%20Thai/working%20paper/Horstmann%20DualEthnic.pdf) (3 December 2007).

³³ William R. Roff (ed.), *Kelantan: Religion, society and politics in Malay State*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1974.

³⁴ Kobkua Suwannathat-Pian, *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries*, Singapore: Oxford University Press, 1988.

³⁵ Kershaw Roger. “Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the Political Status of the Kelantan Thais after Independence” in Tan Chee Beng, ed. *Ethnicity and Local Politics in Malaysia: Six Case studies*. Singapore: National University of Singapore, 1984.

เป็นทั้งเครื่องมือและเป้าหมาย เป็นทั้งสื่อ ตัวกลาง และบริบทของการช่วงชิงอำนาจ Third space จึงหมายถึงพื้นที่ของปฏิบัติการทางสังคม (the habitat of social practices) ที่ความคิด เหตุการณ์ ปรากฏการณ์และความหมายของพื้นที่นั้นปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา และในการศึกษา การสร้างพื้นที่ทางสังคมส่วนสำคัญจำเป็นต้องศึกษาเรื่องการเมืองควบคู่กันไปด้วย วิเคราะห์ถึง การเมืองของการใช้ความรู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมและการใช้อุดมการณ์ที่ปกปิดอำพรางความรู้นั้น ทั้งนี้เพราะในที่สุดแล้ว การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมเป็นสิ่งที่ทำไปเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่หรืออำนาจที่ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถยึดครองและครอบงำได้นั่นเอง

งานศึกษาเรื่อง “การเมืองของพื้นที่/ พื้นที่ของการเมือง” ของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร³⁶ ได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องพื้นที่ในฐานะที่เป็นผลผลิตของเทคนิควิทยาในการถ่ายทอด การนำเสนอ การพูดถึง การเขียน การแสดงออกของพื้นที่ในรูปแบบต่างๆ (representation) ไชยรัตน์มองพื้นที่มิใช่ ในฐานะที่เป็นธรรมชาติ แต่ในฐานะที่เป็นประดิษฐกรรมของเทคนิควิทยาการในการนำเสนอแบบต่างๆ หรือในฐานะที่เป็นตัวถูกสื่อ/ ถูกหมาย (signified) ส่วนเทคนิควิทยาในการนำเสนอเกี่ยวกับพื้นที่ หรือจะเรียกได้ว่าเป็นการสร้างพื้นที่รูปแบบหนึ่งๆ ประกอบด้วยเทคนิควิธีการดังนี้คือ *ประการแรก* ผ่านเทคนิควิทยาการในรูปของการเขียน การนำเสนอ ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ เช่น งานเขียนวิชาการ งานวิจัย นิยาย หนังสือพิมพ์ ฯลฯ *ประการที่สอง* ผ่านเทคนิควิทยาการด้วยภาพ ไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพถ่าย ภาพยนตร์ ภาพข่าวหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ ฯลฯ ภายใต้การติดต่อ สื่อสารโดยเทคโนโลยี สมัยใหม่ในปัจจุบัน ส่งผลให้การสื่อสารด้วยภาพมีประสิทธิภาพสูงขึ้น ความสำคัญของกระบวนการ ทั้งสองมิใช่เพียงเทคนิควิทยาการในการสื่อสารที่ไร้เดียงสาหรือเป็นกลาง แต่เป็นเครื่องมือในการ สร้างความหมาย ความคิด ความรู้สึกกับรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่ของเรา โดยกระบวนการดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมของคนกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามาสร้างความชอบธรรม ครอบงำ กดขี่ บีบบังคับ ในการนิยามความหมายหรือสร้างพื้นที่ทางสังคม เพื่อการยอมรับเป็นค่านิยามและความหมายหลักของสังคม ด้วยเทคนิควิทยาการในการนำเสนอดังกล่าวข้างต้น

งานศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง “การต่อสู้เพื่อความเป็นคนของคนชายขอบในสังคมไทย”³⁷ กล่าวในประเด็นของคนชายขอบกับพื้นที่ทางสังคมของความเป็นคนไว้ว่า ความเป็นชายขอบมักจะเกี่ยวข้องเรื่องของคนกับพื้นที่ (Social Space) ซึ่งมีหลายระดับและหลากหลายลักษณะ และเป็นเรื่องของการสร้างขึ้นมาในทางวัฒนธรรม เพื่อกำหนดความหมาย อันแฝงไปด้วยความสัมพันธ์

³⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา, 2540).

³⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม (เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2543). และ อานันท์ กาญจนพันธุ์, อยู่ชายขอบ มองลวดลายความรู้ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546).

ทางอำนาจ การสร้างความรู้ และการสร้างภาพแทนความจริง ดังนั้นความหมายนั้นมักจะมีพลวัต เพราะถูกปรับเปลี่ยนและเคลื่อนไหวไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ขณะที่คนจะอยู่ได้ก็ต้องมีพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงตัวตนของตัวเอง คนกับพื้นที่จึงเป็นเรื่องซ้อนทับกัน อยู่เสมอ แต่การจะแสดงตัวตนได้หรือไม่ได้นั้น ขึ้นอยู่กับความหมายที่ถูกกำหนดขึ้นมาด้วย เพราะฉะนั้น หากความหมายที่ให้มีความหมายที่ตายตัว คนที่เป็นชายขอบก็就会被ขีดออกไปเรื่อยๆ จึงเกิดเป็นปัญหาในเรื่องของกระบวนการสร้างและนิยามความหมาย ตลอดจนการต่อสู้ช่วงชิง ความหมายที่เกี่ยวกับพื้นที่ ซึ่งทั้งหมดจะอยู่ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของวัดไทยในกลันตันทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยกับวัดไทยในกลันตัน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนจีนกับวัดไทยในกลันตัน

3. แนวทาง/ขั้นตอนการดำเนินงาน

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่มีอยู่ตามห้องสมุดสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาประเทศไทยและมาเลเซีย รวมทั้งเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสอบถาม และสัมภาษณ์เชิงลึก จากตัวแทนวัดไทย ตัวแทนชุมชนไทย และตัวแทนคนจีนที่เป็นตัวอย่างการศึกษา ในอำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย

4. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

เป็นการสร้างความเข้าใจความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนชาวไทย, พุทธศาสนา และวัดไทยในรัฐกลันตัน ซึ่งผลของงานวิจัยนี้นอกจากสามารถนำไปใช้ประกอบในการเรียนการสอนได้แล้ว ยังเปิดมุมมองให้สังคมไทยได้เห็นและเข้าใจว่าสังคมมุสลิมที่เคร่งครัดอย่างในรัฐกลันตันนั้น คนต่างเชื้อชาติต่างศาสนาสามารถอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข อันจะทำให้ทัศนคติของคนไทยในประเทศไทยที่มีต่อสังคมมุสลิม โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น รวมทั้งยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ในวงวิชาการที่อาจก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อรัฐบาลไทยและมาเลเซียในแง่ของการนำองค์ความรู้ดังกล่าวมากระชับความสัมพันธ์ โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมและการบริหารพื้นที่ชายแดนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นด้วย

วัดไทยในกลันตัน:

การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมลายู

วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไทยเป็นระยะเวลาที่เนิ่นนานมาแล้วและมีบทบาทต่อชุมชนมากมายหลายสถานะ โดยเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมทั้งทางธรรมและทางโลก ไม่ว่าจะเป็นสถานี่เล่าเรียน เป็นที่พักพิงของคนเดินทาง เป็นโรงพยาบาลที่สามารถเยียวยาผู้ป่วยได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นสถานสงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นแหล่งสวัสดิการชุมชน ให้คนมาหยิบยืมสิ่งของเครื่องใช้ และเป็นแหล่งสันตนาการสำหรับดุมหรสพบันเทิงตามงานเทศกาลต่างๆ เป็นต้น วัดจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญของคนในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม หากแต่วัดไทยในรัฐกลันตันมีความพิเศษตรงที่ไม่เพียงแต่มีความสำคัญและสัมพันธ์เฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเท่านั้น แต่ยังมีปฏิสัมพันธ์ต่อทั้งคนจีนและคนมลายู วัดไทยในรัฐกลันตันจึงเป็นแกนหลักสำคัญที่เสริมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน

วัดไทยในกลันตันยังแฝงบทบาทสำคัญในสร้าง อำรงรักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่อยู่ในบริบทของความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในรัฐที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายู ซึ่งภายใต้ไต้มนิยามของความเป็น “ภูมิบุตร” (Bumiputra)³⁸ ชาวมลายูจะได้รับสิทธิที่เหนือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในขณะที่คนไทยเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกจัดอยู่ในฐานะ “ชนพื้นเมืองดั้งเดิม” (native) ของรัฐกลันตัน³⁹ ซึ่งนอกจากจะมีพื้นที่ทางการเมืองและสังคมไม่

³⁸ รัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐมาเลเซียรับรองสิทธิของชาวมลายู (Melayu) ให้มีสถานะของความเป็นภูมิบุตร (Bumiputra) และได้รับสิทธิคุ้มครองเป็นพิเศษแตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม (กลุ่มคนจีน คนอินเดีย คนไทย ฯลฯ) ได้รับการจัดสรรโควต้าเป็นพิเศษในการเข้ารับราชการ, การศึกษาในสถาบันของรัฐ, การจัดสรรเงินทุนและการออกไปอนุญาตเพื่อทำการค้าหรือธุรกิจ เป็นต้น นอกจากนี้เฉพาะในรัฐกลันตันผู้ที่ไม่ใช่ชาวมลายู จะไม่มีสิทธิในการซื้อขายที่ดินจากคนมลายูซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เดิม การซื้อขายที่ดินจะเกิดขึ้นได้เฉพาะระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่ชาวมลายูเท่านั้น, สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “ภูมิบุตร: การเมืองแห่งอัตลักษณ์” (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage74.html> (11 ธันวาคม 2551).

³⁹ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไทยไม่ได้รับสิทธิเช่นเดียวกับภูมิบุตรเนื่องจากไม่ได้มีการส่งตัวแทนไปแสดงตัวในวันประกาศเอกราชของมาเลเซีย แต่ในปัจจุบันความพยายามของคนมาเลเซียเชื้อสายไทยในการเรียกร้องสิทธิความเป็นภูมิบุตรเริ่มเห็นผลมากขึ้น และแนวโน้มน่าจะมี “พื้นที่” ในการเมืองมาเลเซียมากขึ้นด้วย จากการได้รับการยอมรับให้เป็นสมาชิกพรรคอัมโน เป็นต้น, พิรยุทธ โอฬารพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 106-107. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถานะและสิทธิต่างๆ ของคนไทยในรัฐกลันตันได้จาก Kershaw Roger. “Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the Political Status of the Kelantan Thais after Independence” in Tan Chee Beng, ed. Ethnicity and Local Politics in Malaysia: Six Case studies. Singapore: National University of Singapore, 1984.

ตัดเทียมภูมิบุตรมาแล้ว สถานะทางเศรษฐกิจยังเป็นรองชาวจีนอย่างเห็นได้ชัด วัดจึงเป็นสถาบันหนึ่งที่ชุมชนไทยใช้เป็น “พื้นที่” ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจกับคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อความสามารถในการรักษาสถานะ สิทธิ บทบาท และตัวตนของคนไทยในรัฐกลัณดินตนเอง รวมทั้งยังทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนไทยในรัฐกลัณดินผูกติดอยู่กับ “ความเป็นพุทธ” มากขึ้นด้วย⁴⁰

งานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอบทบาทของวัดไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลัณดิน โดยเก็บข้อมูลจากวัดไทย 4 วัด⁴¹ คือ วัดพิกุลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) วัดมัทธิมาราม (วัดกลางยุ้งเก๋า) วัดโพธิวิหาร

⁴⁰ ในช่วงประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ภายใต้กระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ประเทศไทยพยายามสร้างสำนึกของความเป็นไทยโดยผูกติดอยู่กับความเป็นพุทธ เพราะความเชื่อของทางศาสนานี้พุทธศาสนากับความเป็นไทยแยกจากกันไม่ออก โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการพยายามเอาชาติ (ซึ่งเป็นของใหม่) มาผูกติดกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่ของคนไทยมาช้านาน อันเป็นการเอาสถาบันศาสนามาเป็นฐานรองรับสถาบันชาติ โดยกล่าวว่าหัวใจของ “ความเป็นไทย” คือ พระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนา ดูประเด็นการสร้างความเป็นไทยที่ผูกติดกับความเป็นพุทธได้เพิ่มเติมในสายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, การสร้างความหมายของความเป็นไทย “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวยุโรป. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), สายชล สัตยานุรักษ์, การสร้างความหมายของความเป็นไทย กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548) และพระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 70-71 ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่าได้ส่งผ่านไปยัง “คนไทย” ในมาเลเซียด้วยเช่นกัน

⁴¹ ทั้ง 4 วัดมีความโดดเด่นที่แตกต่างกันไปดังนี้ คือ (1) วัดพิกุลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) มีอายุประมาณ 400 ปีเศษ เป็นวัดที่มีศิลปะการก่อสร้างที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งในมาเลเซีย มีความโดดเด่นที่องค์พระยืนขนาดใหญ่ เป็นวัดที่บ่อยครั้งจะถูกใช้เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของคนไทยในเขตตุมปัต รวมทั้งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะเคยเป็นที่ตั้งกองบัญชาการและกองกำลังในการรับมือรัฐกลัณดินจากประเทศญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น ในปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดพิกุลทองวรารามดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะรัฐกลัณดิน

(2) วัดมัทธิมาราม (วัดกลางยุ้งเก๋า) เป็นวัดเก่าแก่อีกวัดหนึ่ง เชื่อว่าสร้างขึ้นมานานไม่น้อยกว่า 200 ปี ความสำคัญของวัดนี้คือเป็นที่ตั้งของมูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยในรัฐกลัณดิน เป็นสถานที่เปิดสอนพระปริยัติธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาแก่นักเรียนหรือเยาวชนในหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง เป็นที่คัดเลือกนักเรียนหรือเยาวชนที่มีความประสงค์จะเรียนวิชาชีพ ส่งมาเรียนยังประเทศไทย นอกจากนี้ยังเป็นวัดไทยที่มีการผสมผสานศิลปกรรมแบบจีนอย่างโดดเด่น และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ที่สุดในมาเลเซียอีกด้วย

(4) วัดโพธิวิหาร (วัดยามู) เชื่อว่ามีอายุหลายร้อยปีเช่นกัน มีความโดดเด่นตรงที่เป็นวัดแรกในกลัณดินที่สร้างพระพุทธรูปขนาดองค์ใหญ่ขึ้นมา โดยเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ นอกจากนี้เจ้าอาวาสคนปัจจุบันเป็นคนมาเลเซียเชื้อสายจีน แต่บวชเรียนในวัดไทยมาตั้งแต่เล็ก มีความเชี่ยวชาญในภาษาไทยและพระธรรมวินัย รวมทั้งมีชื่อเสียงมากทางด้านคาถาอาคม วัดนี้จึงมีผู้คนเข้ามาเยี่ยมเยียนเป็นจำนวนมากทั้งคนไทย จีน และมลายู

(3) วัดประชาจินาราม เดิมเป็นสำนักสงฆ์ขนาดเล็กอยู่ในป่าช้าจีน คนในชุมชนโดยรอบเป็นจีน มีคนไทยอยู่เพียงเล็กน้อย วัดนี้จึงได้รับการอุปถัมภ์โดยชาวจีนเป็นหลัก แต่สถาปัตยกรรมและประติมากรรมของวัดเป็น

(วัดยามู) และวัดประชาจิณาราม (วัดคูลิม) ในการศึกษาถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของวัดทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในรัฐกลันตัน ทั้งนี้เพื่อจะทำความเข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดวัดและชุมชนไทยสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสังคมมลายูมุสลิม

บริบททางประวัติศาสตร์ของรัฐกลันตัน

รัฐกลันตันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของคาบสมุทรมลายู มีพื้นที่ประมาณ 14,922 ตารางกิโลเมตร⁴² พรมแดนทางตอนเหนือติดกับอำเภอตากใบ และอำเภอสุไหง-โกลก จังหวัดนราธิวาส เป็นรัฐที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่การทำเกษตรกรรม ทำนา ทำสวนปาล์ม ปลูกผัก และการทำประมงชายฝั่ง ประชากรของรัฐกว่าร้อยละ 93.1 เป็นคนมลายู ที่เหลือเป็นคนจีนร้อยละ 5.2 คนอินเดียร้อยละ 0.7 ส่วนคนไทยมีประมาณร้อยละ 1 ของประชากรทั้งหมด⁴³ รัฐกลันตันยังได้ชื่อว่าเป็นรัฐอนุรักษ์นิยมมากที่สุดรัฐหนึ่งในมาเลเซีย เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและการศึกษาอิสลามที่สำคัญ รวมทั้งยังเป็นพื้นที่ของพรรคอิสลามแห่งมาเลเซียหรือปาส (Parti Islam Se Malaysia/ PAS) พรรคฝ่ายค้านที่มีนโยบายอิสลามแบบเคร่งจาริต (Fundamentalism)

กลันตันเป็นรัฐที่ระบบการเมืองการปกครองในระดับท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง ความรู้สึก วิถีคิด และวัฒนธรรมของคนในรัฐก็มีลักษณะของความเป็นท้องถิ่นสูงมานับตั้งแต่อดีต เมื่อสยามถ่ายโอนอำนาจการปกครองรัฐกลันตันให้กับอังกฤษในปี ค.ศ.1909 ตามสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม (Anglo-Siamese Treaty) ผู้นำรัฐกลันตันในขณะนั้นจึงปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในระบบการปกครองของอังกฤษในระบบสหพันธรัฐมลายู (Federated Malay states) แต่ยอมรับการปกครองแบบนอกสหพันธรัฐมลายู (Unfederated Malay states) โดยให้อังกฤษส่งตัวแทนมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา (Adviser) ให้กับผู้นำรัฐ ทำให้อำนาจในการบริหารงานของอังกฤษในรัฐเหล่านี้มีน้อยกว่าในสหพันธรัฐมลายูซึ่งใช้ระบบผู้สำเร็จราชการ (Resident System) ที่ขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษประจำอาณานิคมแห่งนี้ ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้นำมลายูของรัฐกลันตันยังคงรักษาอำนาจปกครองภายในรัฐและต่อรองกับรัฐบาลอังกฤษได้มากกว่าผู้นำมลายูในสหพันธรัฐมลายู

แบบไทยแท้ และที่น่าสนใจคือ คนจีนในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยได้ ทางวัดเองก็เคยเปิดสอนภาษาไทยแก่คนในชุมชน ในปัจจุบันวัดนี้เป็นศูนย์สภานักธรรมของรัฐกลันตัน

⁴² <http://tic.kelantan.gov.my/> (1 September 2009).

⁴³ Mohamed Yusoff Ismail, Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan, p.20.

ทางด้านเศรษฐกิจของรัฐกลันตันในอดีตเคยเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญโดยเฉพาะการเป็นแหล่งค้าปลีกไทยและทองคำ จนเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐมลายูได้ถูกทำให้เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบทางการเกษตรและเหมืองแร่เพื่อส่งออกโดยเฉพาะดีบุกและยางพารา ซึ่งความสนใจของผู้ลงทุนมักมุ่งไปสู่รัฐมลายูทางฝั่งตะวันตกคือกลุ่มสหพันธรัฐมลายู มากกว่ารัฐกลันตันซึ่งเป็นรัฐนอกสหพันธรัฐมลายู ถึงแม้ว่าจะมีการลงทุนจากนายทุนจีนและตะวันตกเพิ่มขึ้น แต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจของรัฐกลันตันยังขึ้นอยู่กับการผลิตของชาวบ้านในภาคเกษตรกรรมและการประมงเป็นหลัก ผลประโยชน์ทางด้านการค้า การลงทุนต่างๆ ที่รัฐบาลได้รับจากรัฐกลันตันจึงค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับรัฐมลายูทางฝั่งตะวันตก ส่งผลให้การจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เข้าสู่รัฐกลันตันจึงมีน้อยตามไปด้วย⁴⁴

หลังจากเลเชียได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี ค.ศ.1957 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น กระแสอิสลามานุวัตร (Islamization) ที่เข้มข้นขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 การมีรัฐบาลท้องถิ่นที่เป็นพรรคการเมืองฝ่ายค้านซึ่งเน้นอุดมการณ์อิสลามอย่างพรรคอิสลามแห่งมาเลเซียหรือปาส ระเบียบกฎหมายต่างๆ จึงต้องดำเนินตามหลักอิสลามอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปาสพยายามที่จะนำเอาฮุดุด (Hudud Law) หรือกฎหมายอาญาของอิสลามมาใช้ นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990⁴⁵

ปัจจุบันรัฐกลันตันแบ่งการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ คือ โกตาบารู (Kota Bharu) ซึ่งเป็นเมืองหลวง ตุมปัต (Tumpat) ปาเสมัส (Pasir Mas) ปาเซปูเต๊ะ (Pasir Putih) ตาเนาะแมเราะ

⁴⁴ รายละเอียดเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของรัฐกลันตันในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19- ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ดูได้จาก อีรพร พรหมมาศ, พัฒนาการทางการเมืองของรัฐกลันตันและตรังจากต้นคริสต์ ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ.1941, หน้า 109-132.

⁴⁵ หลังจากสูญเสียที่นั่งในรัฐบาลกลันตันให้แก่พรรคแนวร่วมแห่งชาติ (Barisan Nasional) ในปี ค.ศ.1978 พรรคปาสได้ปรับโครงสร้างและนโยบายของพรรคเสียใหม่ โดยให้กลุ่มอูลามะขึ้นมาเป็นแกนนำ พร้อมทั้งชูอุดมการณ์อิสลามที่ชัดเจนขึ้น จนได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งทั่วไปอีกครั้งในปี ค.ศ.1990 จากนั้นกลันตันภายใต้ผู้นำอย่างดาโต๊ะ นิก อับดุล อาซีส นิก มัท (Datuk Nik Abdul Aziz Nik Mat) ได้เริ่มบังคับใช้กฎระเบียบข้อบังคับที่อิงอยู่กับหลักการอิสลามอย่างครอบคลุมในแทบทุกด้านทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม กฎเกณฑ์ที่ห้ามกระทำและบังคับให้กระทำบางกฎเกณฑ์ส่งผลกระทบอย่างทันทีทันใดในการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งต่อผู้ที่เป็นมลายูและไม่ใช่มลายู เช่น นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1991 รัฐจะเข้มงวดมากขึ้นเกี่ยวกับการพนันและการขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ห้ามการแสดงที่ขัดต่อหลักอิสลามซึ่งรวมทั้งการแสดงมาะโย่งและมโนราห์ ห้ามใช้ภาพผู้หญิงเพื่อการโฆษณา ร้านเสริมสวยของผู้หญิงจะต้องดำเนินการโดยวางอยู่บนแบบแผนที่ถูกต้องตามหลักอิสลาม และเข้มงวดมากขึ้นในการแบ่งแยกพื้นที่ของผู้ชายกับผู้หญิง เป็นต้น, Muhammad Syukri Salleh. "Political Economy of Islamic Development: A Comparative analysis of Kelantan and Terengganu" in B.N. Ghosh and Muhammad Syukri Salleh (ed.). Political Economy of Development in Malaysia, pp.178-181.

(Tanah Merah) มาจิง (Machang) บาเจาะ (Bachok) กัวลาไกร (Kuala Krai) เจอลี (Cheli) และกัว มูซัง (Gua Musang) แทบทุกเขตจะมีชุมชนคนไทยอาศัยอยู่ โดยเฉพาะในตมบัต เป็นศูนย์รวมของชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยที่ใหญ่ที่สุดในรัฐกลันตัน จากเอกสารของสมาคมคนไทยในรัฐกลันตัน แสดงจำนวนคนไทยที่อาศัยอยู่ในรัฐกลันตัน ปี พ.ศ.2550 โดยจำแนกตามพื้นที่ได้ดังนี้⁴⁶

(1) อำเภอตมบัต ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของรัฐ มีคนไทยอาศัยอยู่ใน 13 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านบ่อเสม็ด (Kampung Terbak), บ้านลำจิ (Kampung Gelam Kechik), บ้านเขาดิน (Kampung Bukit Tanah), บ้านไน (Kampung Dalam), บ้านโคกสยา (Kampung Kok Seraya), บ้านมะเีย (Kampung Binjil), บ้านทรายขาว (Kampung Pasir Putih), บ้านยะหรง (Kampung Chenerung), บ้านบังหยัง (Kampung Kubang Panjang), บ้านยุงเกา (Kampung Jubakar), บ้านปักคล้า (Kampung Kubang Bemban), บ้านบางตะหวา (Kampung Mentua) และบ้านยามู (Kampung Jambu) รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 6,535 คน

(2) เขตปาเสมัส มีหมู่บ้านคนไทย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านบางแซะ (Kampung Teresek), บ้านโคกก้อ (Kampung Lubok Batil), บ้านบางเต๊ะ (Kampung Kuala Itik), บ้านดือฆง (Kampung Degong), บ้านโคกพรวน (Kampung Kok Puah), บ้านโคกม่วง (Kampung Bukit Perah) และบ้านบากุด (Kampung Bakut) รวมประมาณ 4,150 คน (3) โกตาบารู มีคนไทยอาศัยอยู่ประมาณ 2,024 คน ใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านอาเรล (Kampung Aril หรือ Pauh Lima) และ Bandar Kota Bharu (4) ปาเส ปูเต๊ะ มีคนไทยอยู่ประมาณ 860 คน ใน 3 หมู่บ้านคือ บ้านเสมอรัก (Kampung Semarak), บ้านนุกิต โยง (Kampung Bukit Yong) และบ้านโต๊ะจิก (Kampung Tok Chik) (5) ตาเนาะ แมเราะ มีคนไทยอาศัยอยู่มากใน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านท่าซ้อง (Kampung Berchang), บ้านมูริง (Kampung Muring), Kampung Kuang และ Kampung Lubok Agor รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 460 คน (6) บาเจาะ คนไทยอาศัยอยู่ในบ้านมาลัย (Kampung Balai) เพียงหมู่บ้านเดียวประมาณ 398 คน และ (7) มาจิง มีคนไทยอาศัยอยู่มากที่บ้านบางเสียว (บากูเซียว) ตำบลละเมา ฮันตู เพียง 99 คน

การตั้งถิ่นฐานของคนไทยในรัฐกลันตัน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยรัฐกลันตัน คงมีมาอย่างน้อยที่สุดก็ในยุคที่กลันตันเป็นเมืองประเทศราชของสยาม โดยมีนครศรีธรรมราช หัวเมืองเอกทางภาคใต้ควบคุมดูแลจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมทั้งการมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ราชวงศ์ใกล้เคียงกับปัตตานี ซึ่ง

⁴⁶ ข้อมูลจากแผนภูมิรูปภาพ แสดงจำนวนคนไทยในรัฐกลันตัน จำแนกตามเขตอำเภอ แผนภูมิดังกล่าวนี้ติดอยู่ที่บ้านครูยอด ชาจันทร์ ประธานสมาคมคนไทยในรัฐกลันตัน, เก็บข้อมูลเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2551.

อยู่ในวงอำนาจของสยามนับแต่ราชอาณาจักรอยุธยา⁴⁷ การเดินทางไปมาหาสู่ของผู้คนระหว่างสยามและหัวเมืองมลายู ไม่ว่าจะเป็นเคดะห์ เปรัก กลันตัน ตรังกานุ และการตั้งถิ่นฐานของคนไทยในหัวเมืองมลายูเหล่านั้นจึงเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติในยุคที่เส้นแบ่งพรมแดนยังไม่ถูกให้ความสำคัญ โดยเฉพาะสำหรับคนในท้องถิ่น เช่นเดียวกับคำกล่าวของพระครูสุวรรณวรานุกุล แห่งวัดพิบูลทองวราราม เลขาธิการเจ้าคณะรัฐกลันตัน ที่ว่า “ก่อนหน้าที่อังกฤษมาปกครอง คนกลันตันกับตากใบไปมาหาสู่กันตลอด เพิ่งมาแยกกันทีหลัง ภาษาก็เหมือนกัน ลักษณะการสร้างวัด สร้างโบสถ์ก็เหมือนกัน”⁴⁸

แม้กลันตันกับสยามมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างใกล้ชิดกัน แต่มีเอกสารลายลักษณ์อักษรที่พูดถึงชุมชนไทยในกลันตันน้อยมาก เรื่องราวที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นประเด็นเกี่ยวกับการเมืองและคติความต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ขึ้นที่พอจะมีปรากฏข้อมูลอยู่บ้างคือพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ที่กล่าวว่า “ในช่วงที่เมืองกลันตันนั้นเป็นเมืองขึ้นของเมืองปัตตานี เกิดเหตุการณ์การกระด้างกระเดื่องของหัวเมืองกลันตัน รัชกาลที่ 3 สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จึงส่งกองทัพมาปราบ เมื่อได้ปราบปรามราบคาบแล้วพระองค์จึงเสด็จมาเยือนพบว่า พระนรินทร์แม่ทัพในขณะนั้นกราบทูลว่ามีพลเมืองที่อพยพหลบหนีเข้าป่าไปนั้น ได้กลับเข้ามาอยู่ตามบ้านเรือนของเขาสัก 1 ส่วน ยังอีก 2 ส่วน ซึ่งใน 2 ส่วนที่ยังไม่กลับเข้ามาเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสถามว่า แยกหรือไทย พระนรินทร์กราบทูลว่า เป็นไทย”⁴⁹

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ก็เป็นแหล่งข้อมูลชิ้นสำคัญที่ถูกใช้บ่อยครั้งในการอ้างถึงสถานะของกลันตันที่อยู่ภายใต้ นครศรีธรรมราช โดยกล่าวว่า เมื่อพญาศรีธรรมโศกราชสร้างเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นบนชายฝั่งหาดทรายแก้วเมื่อปี พ.ศ. 1719 ได้ไม่นานนักพระองค์ก็ได้ดำเนินการก่อสร้างพระธาตุ และระหว่างนั้นก็ได้ให้สร้างเมืองสิบสองนักษัตรขึ้น คือเมืองสาย, เมืองตานี, เมืองกลันตัน, เมืองปาหัง, เมืองไทร, เมืองพัทลุง, เมืองตรัง, เมืองชุมพร, เมืองบันทายสมอ, เมืองสระอุเลา, เมืองตะกั่วกับเมืองถลาง, และเมืองกระ พร้อมทั้ง

⁴⁷ งานเขียนหลายชิ้นได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกลันตัน โดยเฉพาะสายสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ เช่น พงศาวดารเมืองปัตตานี (Hikayat Patani) กล่าวว่าราชวงศ์ที่ปกครองปัตตานีตั้งแต่ ค.ศ.1688 ถึง ค.ศ. 1729 มาจากกลันตัน, A. Teeuw and D.K. Wyatt, *Hikayat Patani: The story of Patani*, pp. 20-24.

⁴⁸ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551

⁴⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *อธิบายเรื่องพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ (ฉบับที่ 9)*. 2515, หน้า 1.

ประกาศให้เมืองสิบสองนักษัตรเป็นหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนคร⁵⁰ รัฐกลันตันจึงค่อนข้างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะคนไทยในกลันตันที่ปัจจุบันยังคงมีการเดินทางไป-มา ระหว่างกลันตันกับนครศรีธรรมราชอย่างบ่อยครั้งเพื่ออุปสมบท ทำบุญ หรือเข้าร่วมงานพิธีทางศาสนาที่สำคัญๆ และมีความศรัทธาต่อพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชมาก ดังที่พระครูสุวรรณนุฒิธ เจ้าอาวาสวัดพิกุลทองวราราม และพระครูสุวรรณวรานุกุล กล่าวว่า

“รัฐกลันตันมีความสัมพันธ์กับเมืองนครศรีธรรมราชมานานแล้ว เนื่องจากเคยเป็นหนึ่งใน 12 เมืองนักษัตร และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ก็ทรงมอบกลันตันให้เมืองนครศรีธรรมราชรับผิดชอบในการดูแลปกครอง คนไทยในกลันตันนิยมเดินทางไปกราบไหว้พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช คนไทยที่ไปเมืองนครฯ ก็จะบนบานต่อพระบรมธาตุ บ้างก็ไปบวชครั้งหนึ่ง 20-30 คน เดียวนี้ก็ยังมีการไปกันอยู่”⁵¹

สำหรับคนไทยในกลันตันแล้วการไม่มีแหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรดูจะไม่เป็นปัญหามากนักสำหรับการตอบคำถามถึงที่มาของการตั้งถิ่นฐานในรัฐมลายูแห่งนี้ เพราะคนในชุมชนได้ส่งต่อเรื่องราวที่อยู่ในรูปของตำนานจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งส่วนใหญ่บอกเล่าว่าบรรพบุรุษของตนตั้งถิ่นฐาน ณ ที่แห่งนี้มานานกว่าร้อยปี บางชุมชนตั้งมาก่อนชุมชนมลายูที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน อย่างชุมชนบ้านยูงเกา บ้านบ่อเสม็ด และบ้านยามูที่อาจมีอายุยาวนาน 300-400 ปี ดังที่พระครูสุวรรณวรานุกุล กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนคนไทยบ้านบ่อเสม็ดตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษของท่านให้ฟังว่า “ชุมชนคนไทยน่าจะมีการอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานหลังจากกรุงสุโขทัยแตก โดยดูได้จากภาษาพูดของชาวบ้านที่นี่ ซึ่งคล้ายคลึงกับภาษาพูดของคนสุโขทัย บางทีคล้ายเหนือบ้าง อีสานบ้าง เช่น คำว่า “วัว” กลันตัน พูด “จัว” ซึ่งเหมือนกับทางอีสาน หรือการใช้คำว่า “เต๊อะ” / “ไปกันเต๊อะ” เหมือนภาษาเหนือของไทย หรือคำว่า “ศาลา” ก็ออกเสียงเหนือๆ ว่า “สะหลา” เหมือนสำเนียงคนสุพรรณ...ส่วนประวัติคนบ้านบ่อเสม็ดนี้เล่ากันว่ามีทหารตามช้างขาวของกษัตริย์ที่หลงมา แต่ทหารตามหาช้างเท่าไรก็ไม่เจอ เลยคิดว่ากลับไปก็คงจะถูกประหาร จึงไม่กลับและแต่งงานกับคนพื้นที่ไม่แน่ชัดว่าเป็นคนมลายู คนจีน หรือคนไทย ชุมชนก็ขยายใหญ่ขึ้น”⁵²

ศรี จันทรทิพย์ วัย 85 ปี ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านยูงเกา วัดมัสฌิมาราม ก็ได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของต้นตระกูลท่านให้ฟังว่า “ประมาณ 200 ปีมาแล้ว พ่อแก่ของท่านชื่อว่า “อ้น”

⁵⁰ D. K. Wyatt, *The Crystal Sands: The Chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*, pp. 84-85. เมืองนครศรีธรรมราชตกอยู่ใต้พระราชอาณาจักรอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนต้น เมืองบริวารของนครศรีธรรมราช จึงถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลทางอำนาจของพระราชอาณาจักรอยุธยาด้วยเช่นกัน

⁵¹ พระครูสุวรรณนุฒิธ และพระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁵² พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

บ้านเดิมอยู่แถวชลบุรี เมื่อครั้งเป็นทหารและถูกส่งมายังรัฐกลันตัน พ่อแก่ “อัน” ได้หนีทหารพร้อมกับเพื่อนอีก 5 คน เป็นคนไทย 2 คน คนแขก 2 คน คนจีน 1 คน ไม่ยอมกลับไทย แล้วได้มาแต่งงานกับแม่แก่ ตั้งหลักปักฐานที่บ้านยุงเกาแห่งนี้ ในสมัยนั้นพ่อแก่เป็นทหาร จึงสามารถจับจองที่ดินได้มากกว่าคนอื่น ๆ พ่อแก่เล่าว่าวัดกลางยุงเกา (วัดมัชฌิมาาราม) นั้น มีอยู่มานานแล้วก่อนพ่อแก่จะมาอยู่ที่บ้านยุงเกานี้เสียอีก⁵³

ในทำนองเดียวกัน ชาวบ้านในหมู่บ้านยามู ตำบลโย อำเภอดุสิต ก็มีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระเจ้าแผ่นดินไทยเสด็จลงมาตีหัวเมืองทางภาคใต้หรือหัวเมืองมลายู ในขณะที่หยุดพักทัพ ช่างเผือกซึ่งเป็นช่างทรงของกษัตริย์ได้หลุดเตลิดหนีเข้าป่า พระองค์จึงได้สั่งให้บรรดาทหารและไพร่พลส่วนหนึ่ง ซึ่งคาดว่าเป็นคนที่มาจากเมืองสุพรรณบุรี ออกตามจับช่างดังกล่าวกลับมาให้ได้ พร้อมกับคาดโทษว่าหากจับช่างกลับมาไม่ได้จะประหารชีวิตให้หมด บรรดาทหารและไพร่พลจึงแบ่งกำลังออกเป็นสองกลุ่ม ติดตามช่างเป็นเวลาแรมเดือนก็ไม่พบ ครั้นจะกลับไปก็กลัวถูกประหารชีวิต จึงได้ตัดสินใจพากันหนีมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านยามู และอีกกลุ่มหนึ่งไปตั้งอยู่ที่บ้านเสมอรัก อำเภอบาเจาะ มาจนถึงทุกวันนี้ โดยคนไทยทั้งสองกลุ่มมีสำเนียงการพูดที่คล้ายคลึงกัน และคล้ายกับสำเนียงของคนสุพรรณบุรีด้วย⁵⁴

ขณะที่นักวิจัยอย่าง Louis Golomb เชื่อว่าชุมชนดั้งเดิมของคนไทยในกลันตันเป็นส่วนหนึ่งของผู้พลัดถิ่นมาจากนราธิวาส⁵⁵ ส่วน Roger Kershaw, Robert Winzeler และ Irving Johnson ไม่ได้ระบุถึงที่มาของคนไทยเหล่านี้อย่างชัดเจน แต่ได้ตั้งข้อสังเกตว่าคนไทยในกลันตันแทบไม่เคยเคยถึงบรรพชนที่อยู่นอกพรมแดนแผ่นดินของตน และหากให้ประมาณอายุของชุมชนไทยแต่ละแห่งแล้วคาดว่าน่าจะดำรงอยู่มาไม่ต่ำกว่าร้อยปี⁵⁶ Mohamed Yusoff Ismail มีทั้งข้อ

⁵³ ศรี จันทรทิพย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

⁵⁴ เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุโขทัย-ลก จ. นราธิวาส. วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย, หน้า 54.

⁵⁵ Louis Golomb เชื่อว่าบรรพบุรุษของคนไทยในรัฐกลันตันอาจอพยพมาจากทางตอนเหนือเนื่องจากต้องการหลีกเลี่ยงภัยสงคราม หรือเป็นทาสที่หลบหนีมา หรือเป็นกลุ่มคนที่ต้องการหาพื้นที่ทำกินแห่งใหม่ รายละเอียดในบทที่ 1 ของ Louis Golomb. *Ethnicity and socioeconomic adaptation in a Kelantanese Thai enclave* (Thesis [Ph.D.], Stanford University, 1976) และ Louis Golomb, *Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1978), pp. 18-19.

⁵⁶ Roger Kershaw, *The Thais of Kelantan: A Socio Political Study of an Ethnic Outpost* (Doctoral dissertation, University of London, 1969), pp. 81-82. Robert L. Winzeler, *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State* (Singapore: Oxford University Press, 1985), pp. 67-68, 87-99. Irving Johnson, *The People with Two Kings: Space, History and Mobility in a Malaysian Thai Community* (Doctoral dissertation, Harvard University, 2004), pp. 56-57.

สันนิษฐานที่ว่าคนไทยบางกลุ่มอาจอาศัยอยู่ที่นั่นแต่ดั้งเดิม⁵⁷ และบางกลุ่มน่าจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรืออาจก่อนหน้านี้เล็กน้อย จุดประสงค์เพื่อหาที่ทำกินแห่งใหม่ หรืออาจได้รับการกระตุ้นเชื้อเชิญจากผู้นำท้องถิ่นในกลันตันให้เข้ามา เนื่องจากกำลังคนในยุคจารีตเป็นที่มาของฐานอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง⁵⁸ เป็นต้น

ทั้งข้อมูลที่ได้จากตำนานและคำบอกเล่าต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยทางวิชาการบอกให้รู้ว่าชุมชนไทยและวัดตั้งอยู่ ณ ที่แห่งนี้มานานับร้อยปี สอดคล้องกับโบราณสถานและโบราณวัตถุอายุหลายร้อยปีที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งเป็นเครื่องสนับสนุนได้เป็นอย่างดีว่าบรรพบุรุษของคนไทยที่นี่ส่วนหนึ่งเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ และบางส่วนเป็นผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง แต่แทบทุกชุมชนน่าจะดำรงอยู่ก่อนการปักปันเขตแดนหลังการขึ้นสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม ค.ศ.1909 ที่ยึดร่องน้ำลึกของแม่น้ำสุโข-ลกกับแม่น้ำตากใบ (สาขาของแม่น้ำโกลก) เป็นเส้นแบ่ง จนทำให้คนไทยที่อยู่ใต้แม่น้ำสุโข-ลกกลายเป็น “คนติดแผ่นดิน” ที่อยู่ในประเทศมาเลเซียไป⁵⁹

แต่การปักปันเขตแดนก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างคนสองฟากฝั่งแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้นชายแดนอาณานิคมยังได้อำนวยให้เกิดเมืองใหม่ เกิดตลาดชายแดนบนสองฝั่งแม่น้ำ จนกลายเป็นเขตค้าขายในภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจใหม่ ภัยจากสัตว์ร้ายและโจรผู้ร้ายที่คุกคามอยู่ในย่านปาดงพงไพรของกลันตันและนราธิวาสลดน้อยลงไป พร้อมกับการพัฒนาถนนและเส้นทางรถไฟที่ได้เชื่อมบริเวณทลที่ห่างไกลเข้ากับเมืองใหญ่ ทำให้ชาวบ้านย่านชายแดนทั้งสองฝ่ายต่างไปมาหาสู่กันมากขึ้นด้วยความสะดวกสบาย⁶⁰ แต่แม้ว่าการปกครองของอังกฤษจะนำมาซึ่งการขยายตัวทั้งด้านเศรษฐกิจการค้าและสิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ แต่ชุมชนไทยในรัฐกลันตัน ส่วนใหญ่ก็ยังอาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบท บริเวณที่ราบใกล้แม่น้ำ⁶¹ และมี

⁵⁷ Mohamed Yusoff Ismail, Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan (Singapore: ISEAS, 1993), pp.18-19.

⁵⁸ Mohamed Yusoff Ismail. "Tradition and Change in Aril, A Siamese Village in Kelantan," in Mankind Vol.13 No.3 (April,1982), pp. 252-253. และ Mohamed Yusoff Ismail, Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan, p.3.

⁵⁹ พิรุณ ธารพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 102.

⁶⁰ Irving Chan Johnson, "The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity" in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula, p.309.

⁶¹ สุธานี เพชรทอง, การศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทย ในอำเภอตะมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย, หน้า 4.

อาชีพหลักคือการทำการเกษตรกรรม การทำนา ทำไร่ยาสูบ ปลูกผัก และการทำประมงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าในทุกวันนี้อาชีพเกษตรกรรมจะมีเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและคนวัยกลางคนเท่านั้นที่ทำงานอยู่ ขณะที่กลุ่มคนวัยทำงานส่วนใหญ่จะเข้าไปขายแรงงานในเมือง เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทเอกชน อีกส่วนน้อยเข้ารับราชการเป็นตำรวจ ทหาร หมอ ครู นางพยาบาล ฯลฯ ชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชนยังเป็นรูปแบบของสังคมชนบท ข้อสังเกตประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ ตามฝาผนังวัดและบ้านเรือนของคนไทยจะประดับสัญลักษณ์ที่สื่อถึงสิ่งที่เรียกว่า “ชาติไทย” เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และราชวงศ์ไทย ภาพดารานักร้องไทย โปสเตอร์สถานที่ท่องเที่ยว และภาพศาสนสถานหลายๆ แห่งในประเทศไทย ตลอดจนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีในวันสำคัญๆ แต่การแสดงออกที่สะท้อนถึงความรู้สึกผูกพันกับ “ชาติไทย” ในลักษณะดังกล่าวนี้ก็ไม่ได้มีนัยยะที่สื่อว่าคนไทยในกลันตันต้องการย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยหรือไม่มีความจงรักภักดีต่อดินแดนมาเลเซียแต่อย่างใด หากแต่ความรู้สึกดังกล่าวดำรงอยู่เคียงคู่กับการตระหนักถึงความเป็นพลเมืองของชาติมาเลเซียที่มีความรักและภักดีต่อสุลต่านและรัฐชาติมาเลเซียอย่างเหนียวแน่นด้วยเช่นกัน⁶²

การที่คนไทยตั้งถิ่นฐานในรัฐกลันตันเป็นระยะเวลานานมาแล้วและส่วนใหญ่ดำรงอยู่มาก่อนหน้าการขีดเส้นแบ่งพรมแดน จึงถูกจัดว่าเป็นชนกลุ่มน้อยที่ต่างจากชาวจีนและชาวอินเดียซึ่งเป็นผู้อพยพเข้ามาในรัฐมลายูในช่วงหลัง โดยอยู่ในฐานะเป็นพลเมืองดั้งเดิมของรัฐกลันตัน (native of Kelantan)⁶³ แต่ไม่ถูกจัดอยู่ในนิยามของความเป็น “ภูมิมุตรา” หรือลูกของแผ่นดิน (son of soil) ตามรัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐมาเลเซีย มาตรา 160 และไม่ได้รับการคุ้มครองพิเศษในสิทธิหลายประการตาม มาตรา 153 อันกำหนดไว้ว่า “กษัตริย์มีหน้าที่ในการปกป้องสถานะพิเศษของชาวมลายู (Malays) และชนพื้นเมืองแห่งบอร์เนียว (Natives of Malaysian Borneo)” ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวมีผลต่อการกำหนดสัดส่วนของการเข้ารับราชการ การศึกษาในสถาบันของรัฐ การจัดสรรทุนและการออกไปอนุญาตเพื่อทำการค้าหรือธุรกิจ⁶⁴ ซึ่งกระบวนการให้ความหมาย

⁶² Irving C. Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds. *Thai South and Malay North: ethnic interactions on a plural peninsular*, p. 310.

⁶³ Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan*, p.4. และพีรยุทธ ใจพันธ์, *การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย*, หน้า 106.

⁶⁴ สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “ภูมิมุตรา: การเมืองแห่งอัตลักษณ์”(ออนไลน์), แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage74.html> (11 ธันวาคม 2551).

ของการเป็นภูมิตราดังกล่าวได้ทำให้เกิดการปิดกั้นคนกลุ่มอื่นๆ ที่อาจจะดำรงอยู่มายาวนานในคาบสมุทรมาเลย์ไปด้วย

โดยเฉพาะรัฐบาลมาเลเซียภายใต้การนำของพรรคอัมโน (United Malays National Organization: UMNO) ได้พยายามที่จะผนวกรวมกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมาเลย์ด้วยการทำลายความแตกต่างด้วยการรวมสิ่งที่แตกต่าง เช่น ภาษา ประเพณี/วัฒนธรรม ฯลฯ ให้มี “ความเป็นหนึ่งเดียว” ผ่านขบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (assimilation) และกระบวนการทางสังคมต่างๆ เช่นการจัดระบบการศึกษาภาคบังคับ การแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ และการเปลี่ยนศาสนาเพื่อเพิ่มโอกาสในการรับสิทธิพิเศษของความเป็นภูมิตรา ซึ่งจะเห็นได้ว่ากระบวนการครอบงำดังกล่าวด้านหนึ่งทำให้เกิดการผนวกรวมอัตลักษณ์ของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยและเกิดมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบเดียวกัน ทว่าในอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นการปิดกั้นสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในเชิงความสัมพันธ์ทางอำนาจ การเป็นพลเมือง สิทธิและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตลอดจนความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร จากกระบวนการดังกล่าวได้เผยให้เห็นถึงพลวัตรในการต่อสู้เชิงอำนาจในมิติทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เกิดการปะทะประสานระหว่างอำนาจหลักที่พยายามครอบงำ กับกลุ่มที่ถูกครอบงำอันทำให้สูญเสียสิทธิและผลประโยชน์บางอย่าง ซึ่งในกรณีของคนไทยนั้น วัดได้เข้ามามีบทบาทในการต่อสู้ ต่อรองในรูปแบบต่างๆ อยู่ไม่น้อยเช่นกัน

“ตำนาน” การเกิดและพัฒนาการของวัดไทยในรัฐกลันตัน

พื้นที่ใดที่มีชุมชนคนไทยตั้งถิ่นฐานอยู่ก็มักจะมีการสร้างวัดขึ้นควบคู่อยู่ในหมู่บ้านด้วยกันเสมอ เนื่องจากวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของคนไทยจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่ก่อนเกิดจนถึงตาย ในรัฐกลันตันมีวัดไทยอยู่ทั้งสิ้น 20 วัดและสำนักสงฆ์ 4 แห่ง พื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลคือ ชุมชนไทยในเขตตุมปัต ซึ่งเป็นชุมชนไทยที่ใหญ่ที่สุดในรัฐกลันตันและมีวัดไทยอยู่ถึง 12 วัด คือ (1) วัดมัจฉิมาราม บ้านยุงเกา ตำบลไย (2) วัดพิกุลใหญ่ บ้านยุงเกา ตำบลไย (3) วัดประชุมธาตุชนาราม บ้านยุงเกา ตำบลไย (4) วัดสุคนธาราม บ้านบังหยัง ตำบลไย (5) วัดโพธิวิหาร บ้านยามู ตำบลไย (6) วัดบางตะหวายศิลาลอย บ้านบางตะหวา ตำบลเป็งกาลันกูโบร์ (7) วัดพิกุลทองวราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตีอือเบา (8) วัดใหม่สุวรรณคีรี บ้านเขาดิน ตำบลตีอือเบา (9) วัดแจ้งพุทธวาส บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตีอือเบา (10) วัดชลประทุมธาตุ บ้านโน ตำบลบารางัน (11) วัดโคกสยาวนาราม บ้านโคกสยา ตำบลจาบังเิมปัต และ (12) วัดประชาจินาราม บ้านคูลิม ตำบลวากัฟบารู⁶⁵

⁶⁵ พระครูสุวรรณวรากล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

เมื่อกล่าวถึงที่มาและประวัติการสร้างวัด ไม่มีข้อมูลที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีแต่เรื่องเล่าที่เป็นตำนานถ่ายทอดกันในหมู่คนในชุมชนเช่นเดียวกับเรื่องราวความเป็นมาของการตั้งชุมชนไทยที่นี่ และก็พอที่จะมีโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัดเป็นเครื่องสนับสนุนและยืนยันความยาวนานของการสร้างวัดและชุมชนไทยในรัฐมลายูด้วยอีกทางหนึ่ง ดังที่เช่นที่พระครูสุวรรณคุณิธร เจ้าอาวาสวัดพิกุลทอง ได้กล่าวว่า

“คนไทยบ้านบ่อเสม็ด อยู่กันที่นี่มานาน ไม่เคยมีใครบอกว่ามาจากไหน เคยถามโยมพ่อโยมแม่คนแก่คนเฒ่าก็บอกว่า อยู่ที่นี่มานานสืบทอดกันมาหลายร้อยปีแล้ว ตั้งแต่อาตมาจำความได้ก็เห็นวัดพิกุลทอง และหลวงพ่อน้ำดำซึ่งเป็นพระพุทธรูปแกะด้วยไม้สีดำซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุหลายร้อยปีตั้งอยู่ในโบสถ์วัดพิกุลทองมานานแล้ว ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับรูปแบบมาจากลาว”⁶⁶

พระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดมณีมาราม ได้เล่าให้ฟังถึงความเป็นมาของวัดว่า “แต่เดิมบริเวณบ้านยุงเกานี้มีวัดเพียงแห่งเดียวเท่านั้น เป็นวัดที่ไม่มีกำแพง ไม่มีถนน เป็นป่าไปหมดพอมีถนนหลวงตัดผ่ากั้นกลาง วัดจึงถูกแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรก อยู่ทางตอนบน กลายเป็นวัดพิกุลใหญ่หรือเรียกว่าวัดปอมยุงเกา ส่วนที่สอง อยู่ตรงกลางเป็นวัดมณีมารามหรือวัดกลางยุงเกา ส่วนที่สาม ก็ตั้งเป็นวัดประชุมธาตุขุนารามหรือวัดห้วนอน ถึงแม้ว่าวัดจะถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ แต่ความสัมพันธ์ของวัดทั้งสามยังคงสมัครสมานสามัคคีรักกันเหมือนพี่เหมือนน้อง ค่อยช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องต่างๆ กันอยู่เสมอ ส่วนชาวบ้านที่คอยให้การอุปถัมภ์วัดก็มีได้แบ่งแยกว่าเป็นวัดใดวัดหนึ่งโดยเฉพาะ คอยสลับสับเปลี่ยนกันมาดูแลวัดทั้งสามตามโอกาสและเทศกาลตามงานประเพณีต่างๆ ที่ทางวัดจัดขึ้น”⁶⁷

วัดที่พอจะมีประวัติความเป็นมาที่แน่ชัดอยู่บ้าง คือวัดที่เพิ่งสร้างขึ้นในช่วงไม่ถึงร้อยปี อย่างวัดประชาจินาราม (วัดคูลิม) สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2508 ท่ามกลางชุมชนชาวจีน เดิมทีชุมชนบ้านคูลิมมีเพียงสำนักสงฆ์เล็กๆ ที่จะมีพระสงฆ์มาจำพรรษาบ้างเพียงชั่วครั้งชั่วคราว ชาวบ้านจึงระดมทุนกันสร้างวัดขึ้นมาเพื่อให้เป็นพื้นที่ในการประกอบศาสนพิธีและเป็นศูนย์รวมของการทำกิจกรรมต่างๆ โดยใช้พื้นที่ซึ่งเดิมเป็นป่าช้ามาสร้างวัด จึงเป็นที่มาของชื่อวัดว่า “ประชาจินาราม” โดยคำว่า “ประชา” มาจากคำว่า “ป่าช้า”, “จินา” มาจากคำว่า “จีน” และ “ราม” มาจาก “อาราม” ดังคำกล่าวของพระลูกวัดประชาจินาราม ที่ว่า “วัดนี้เป็นวัดไทยที่อยู่ท่ามกลางชุมชนจีน สร้างมาตั้งแต่ปี 1965 ก่อนหน้านั้นเป็นป่าช้าของคนจีนเลยใช้ชื่อว่า “ประชาจินาราม” คนจีนยอมที่จะรื้อป่าช้าเพื่อสร้างวัด แล้วเอากะตุกมาใส่ไว้ในบัวข้างวัด แต่เดิมมีศาลาข้างโบสถ์อยู่หลังเดียว ก็สร้าง

⁶⁶ พระครูสุวรรณคุณิธร เจ้าอาวาสวัดพิกุลทอง และพระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อ วันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

⁶⁷ พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

มาเรื่อยๆ สาเหตุที่ไม่สร้างเป็นวัดจีนเพราะคนจีนที่นี่ไม่นับถือวัดไทย เวลาที่จะนิมนต์พระมาสวดเมื่อก่อนก็มักนิมนต์มาจากนราธิวาส ตากใบ⁶⁸

วัดในระยะแรกๆ ถูกสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือของชาวบ้านตามกำลังกายและกำลังทรัพย์ที่มีอย่างจำกัด จึงประกอบด้วยอาคารไม้เพียงไม่กี่หลังและชำรุดทรุดโทรมง่าย ดังคำกล่าวของพระครูสุวรรณวรานุกุล วัดพิบูลทองวราราม ว่า “คนไทยที่นับถือพุทธศาสนาจึงต้องสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและเพื่อประกอบศาสนพิธีต่างๆ เริ่มแรกสร้างเป็นสำนักสงฆ์เล็กๆ มีโรงธรรมที่มุงจากแบบง่ายๆ และกุฏิสำหรับพระสงฆ์ขนาดเล็กไม่กี่หลัง ต่อมาก็พัฒนาสร้างต่อเติมกันมาเรื่อยๆ ตามเหตุปัจจัยที่มี”⁶⁹ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมส่วนใหญ่คล้ายกับวัดในประเทศไทย เพราะมักจะว่าจ้างช่างมาจากเมืองไทย รวมถึงอาจเป็นเพราะความต้องการแสดงออกว่าเป็น “วัดไทย” วัดที่เห็นมีความใหญ่โตในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่เพิ่งได้รับการบูรณะและสร้างต่อเติมขึ้นในภายหลัง ตัวอย่างเช่น วัดโพธิวิหาร (วัดยามู) ซึ่งท่านพระครูประศาสน์ประชากร เจ้าอาวาสได้เล่าให้ฟังว่า ในอดีตวัดนี้มีความทรุดโทรมมากไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐบาลแต่อย่างใด ชาวบ้านก็มีกำลังทรัพย์ไม่พอที่จะซ่อมแซม พระสงฆ์ก็เข้ามาจำพรรษาน้อยลง แม้แต่ตัวท่านเจ้าอาวาสเองก็อยู่ไม่ไหวจนต้องย้ายไปจำพรรษาที่วัดในรัฐปีนังอยู่ระยะหนึ่ง จนท้ายที่สุดเมื่อไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่เลย ชาวบ้านยามูจึงไปอ้อนวอนขอให้ท่านกลับมา⁷⁰

หลังจากนั้น พระครูประศาสน์ประชากรจึงคิดว่าควรพัฒนาวัดให้ใหญ่โตขึ้นเพื่อเรียกศรัทธาจากผู้คน รวมทั้งสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ (พระนอน) ขนาดใหญ่ขึ้นมาหนึ่งองค์ชื่อว่า “พระพุทธรูปปางไสยาสน์โพธิคุณ” ในปี พ.ศ.2516 เพื่อเป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา ให้ชาวพุทธได้สักการะบูชา โดยท่านเจ้าอาวาสมองว่าจะเป็นกลวิธีหนึ่งในการสร้างชื่อเสียงให้แก่วัดและเรียกศรัทธาจากผู้คนได้มากขึ้น ซึ่งเท่ากับว่ารายได้จากจิตศรัทธาที่จะมีให้แก่วัดจะมากขึ้นตามไปด้วย เพราะ “ถ้าสร้างเล็กๆ คนไม่เข้า เงินก็ไม่เข้า ถ้ามีของสำคัญ ของแปลกประหลาด ของศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทำให้ใหญ่ก็ให้ใหญ่กว่าใครๆ ต่อให้อยู่บนยอดเขาคนก็เข้า”⁷¹

ท่านพระครูเล่าว่า ในครั้งแรกที่คิดสร้างพระไสยาสน์นั้นถูกคัดค้านจากชาวบ้านอยู่ไม่น้อย เนื่องจากต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ในขณะที่ยอดเงินของวัดขณะนั้นมีอยู่ประมาณ 5,000 ริงกิต แต่ด้วยความมุ่งมั่นของท่านพระครู ทำให้ทั้งคนไทยและคนจีนทั้งที่อยู่ในและนอกรัฐกลันตันช่วยกันบริจาค จนสามารถสร้างพระไสยาสน์ได้เสร็จโดยใช้เวลาประมาณ 6 ปี รวมงบประมาณในการ

⁶⁸ พระสายัณห์ ปภสสโร (สุวรรณธำรงค์) และพระชายา อรินทโม (เขตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁶⁹ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁷⁰ พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

⁷¹ พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

สร้างองค์พระและวิหารที่ประดิษฐานทั้งสิ้นประมาณ 20 ล้านรักกิต⁷² นับเป็นวัดแรกในรัฐกลันตันที่มีการจัดสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้น จากนั้นวัดจึงค่อยๆ เติบโตขึ้นเรื่อยๆ มีการสร้างบุรณะซ่อมแซม และต่อเติมตัวอาคารอื่นๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นอุโบสถ โรงธรรม โรงครัว รวมทั้งอาคารที่ใช้เป็นที่เรียนภาษาและวัฒนธรรมไทย โดยงบประมาณทั้งหมดล้วนมาจากการบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาทั้งสิ้น การสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ของวัดโพธิวิหารได้กลายเป็นต้นแบบให้วัดอื่นๆ ในรัฐกลันตัน สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ขึ้นมาประดิษฐานภายในวัดเพื่อเรียกศรัทธาและกำลังทรัพย์ของผู้คน ซึ่งความใหญ่โตขึ้นของวัดยังเท่ากับการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้วัด และชุมชนไทยดำรงอยู่ท่ามกลางชุมชนมุสลิมได้อย่างมั่นคงขึ้นด้วย

วัดพิกุลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) เป็นอีกวัดหนึ่งที่สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ขึ้นเช่นเดียวกัน เป็นพระพุทธรูปปางลีลา ชื่อว่า “พระพุทธรูปปางลีลา” จำลองแบบมาจากพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุโดยสมเด็จพระพุฒิมาจารย์ วัดสระเกศ สร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2534 พระครูสุวรรณวรานุกุล กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาว่า “หลวงพ่อก่อนท่านเป็นผู้ริเริ่มในการคิดสร้างพระยืน ตอนท่านเดินทางมายังประเทศไทย ได้ไปที่จังหวัดนครปฐม พบเห็นพระพุทธรูปยืนมิ่งองค์พระที่สวยงาม ท่านเลยจำแบบเอามาสร้างที่วัด ในช่วงนั้นที่วัดก็ไม่มีเงินทองอะไรมากมาย แต่เมื่อมีญาติโยมทั้งในประเทศไทยและมาเลเซีย รวมทั้งชาวจีนทราบข่าวก็ร่วมกันบริจาคเงินในรูปแบบการทอดผ้าป่าสามัคคี พอมีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการวัดเพื่อประชาสัมพันธ์ เงินบริจาคก็เข้ามาเรื่อยๆ คนมาเที่ยวหรือมาเยี่ยมหลวงพ่อก็มาบริจาค ทางวัดเองก็พยายามบอกบุญไปที่ต่างๆ มีลูกศิษย์ของหลวงพ่อก่อนที่ไปอยู่ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ก็โอนเงินบริจาคเข้าบัญชีธนาคารมา”⁷³ นอกจากพระพุทธรูปปางลีลาแล้ว ทางวัดยังได้ก่อสร้าง บุรณะซ่อมแซมตัวอาคารต่างๆ อย่างต่อเนื่องโดยงบประมาณมาจากยอดเงินบริจาคเช่นเดียวกัน

ในบรรดาวัดทั้งหมดในรัฐกลันตัน วัดที่มีสถาปัตยกรรมและประติมากรรมโดดเด่นจนกลายเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวของรัฐ เห็นจะหนีไม่พ้นวัดมัสนิมาราม (วัดกลางยุงเกา) ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อกว้าง” หน้าตักกว้างถึง 44 ฟุต สูง 64 ฟุต เป็นองค์พระพุทธรูปที่ใหญ่ที่สุดในมาเลเซีย ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2543 โดยใช้ศิลปกรรมแบบจีน จุดประสงค์ในการสร้าง นอกจากเพื่อเป็นที่เคารพบูชาและเรียกศรัทธาจากผู้คนแล้ว ในตัวองค์พระยังทำเป็นที่เก็บอัฐิ พระครูวิเทศธรรมนารถ เจ้าอาวาสวัด กล่าวว่าวัดมีพื้นที่จำกัดหากญาติโยมสร้างบัวเพื่อเก็บอัฐิกันเยอะ ก็จะไม่เหลือพื้นที่ไว้ทำประโยชน์อื่นๆ ได้ เลยคิดว่า

⁷² พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

⁷³ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

เมื่อสร้างพระองค์ใหญ่ขึ้นมาแล้ว ก็ทำให้เป็นที่บรรจุอัฐิไปด้วยในคราวเดียวกันเลย เวลาญาติโยม มาไว้พระ ก็จะเท่ากับได้ไหว้บรรพบุรุษไปพร้อมๆ กัน⁷⁴ นอกจากพระพุทธรูปขนาดใหญ่แล้ว ตัวอุโบสถยังตกแต่งด้วยลวดลายแบบจีน มีมังกรพันรอบเสาตัวอาคาร มีพระสังกัจจาย รูปปั้นเซียน เจ้าแม่กวนอิม และตุ๊กตาจีน ประดิษฐานไว้มากมาย ซึ่งเหตุผลที่วัดไทยแห่งนี้โดดเด่นด้วยงานศิลปกรรมแบบจีน ก็สืบเนื่องมาจากการที่ยอดเงินบริจาคส่วนใหญ่มาจากคนจีนทั้งในและนอกกรุงรัตนโกสินทร์ จึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าแบบจีนไว้เพื่อให้คนจีนเหล่านั้นกราบไหว้บูชาด้วย

พื้นที่วัดถือเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ และเป็นพื้นที่ที่ถูกอุทิศให้เพื่อการศาสนา วัดจึงไม่ถูกเรียกเก็บภาษีจากรัฐ⁷⁵ และไม่สามารถใช้พื้นที่ของวัดเพื่อแสวงหากำไรได้ เช่น การนำที่ดินของวัดไปปลูกอาคารพาณิชย์ให้เช่า ส่วนการจัดเทศกาลงานบุญต่างๆ เพื่อหารายได้เข้าวัดนั้นถือเป็นกรณียกเว้น เพราะเป็นการดำเนินกิจกรรมภายในของวัดซึ่งโดยปกติแล้วรัฐบาลจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว ในขณะที่เดียวกัน รัฐเองก็ไม่มีการจัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างและบูรณะซ่อมแซมวัด รวมทั้งมอบเงินเดือนหรือเงินช่วยเหลืออื่นๆ แก่คณะสงฆ์แต่อย่างใด

จากการศึกษาการเกิดขึ้นของวัดไทยในรัฐรัตนโกสินทร์เมื่อพิจารณาในเรื่องเทคนิควิธีการในการสร้างพื้นที่วัดพบว่า วัดไทยถูกสร้างขึ้นด้วยกรรมวิธีการระบุ กำหนด บทบาท/หน้าที่ที่มีความเฉพาะเจาะจงทางพุทธศาสนาโดยแบ่งแยกพื้นที่ใช้งานในลักษณะต่างๆ ตัวอย่างเช่น พื้นที่ของโบสถ์ใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนร่วมกันทำวัด หรือประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่โรงธรรมใช้ประกอบพิธีกรรมในวันพระและเทศนาธรรม พื้นที่สุสานใช้เก็บอัฐิของผู้ที่ตายไปแล้ว พื้นที่โรงครัวใช้ประกอบอาหารและรับประทานอาหาร พื้นที่กุฏิที่พักของพระสงฆ์ พื้นที่ศาลาพักผ่อนใช้สำหรับสวดศพ เป็นต้น ทั้งนี้พื้นที่ต่างๆ จะมีการกำหนดและระบุบุคคลที่จะสามารถเข้าไปและระบุบุคคลที่ห้ามไม่ให้เข้าไปในพื้นที่นั้นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำ/ล่วงละเมิดได้ เช่น ระบุว่าพื้นที่ส่วนตัว/พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมีเฉพาะพระชั้นผู้ใหญ่ที่ระบุไว้เท่านั้นที่สามารถเข้าไปได้ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเทคนิควิทยาการของพื้นที่อีกชนิดหนึ่งในหลักการของการกีดกัน (exclusion) รวมทั้งมีการกำหนดผู้พิทักษ์ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้นๆ ควบคู่กันไปด้วย ตัวอย่างเช่น เจ้าอาวาสวัดจะมีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมสั่งการภายในพื้นที่บริเวณวัดทุกตารางนิ้ว ทุกอาคาร ทั้งโบสถ์ วิหาร โรงธรรม โรงสวดศพ

⁷⁴ พระครูวิเทศธรรมนาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁷⁵ วัดจะไม่ถูกเรียกเก็บภาษีที่ดิน เนื่องจากที่ดินของวัดจัดว่าเป็น “tanah wakaf” หรือพื้นที่ที่อุทิศเพื่อการศาสนา, Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan*, p.7.

เจ้าอาวาสจะเป็นผู้ถือกุญแจแต่เพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะให้ใคร บุคคลใดพักอาศัยอยู่ในวัดหรือเข้า-ออกภายในวัดเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ควบคุมทั้งหมด

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนไทยในอดีต

แม้ว่าจะมีข้อจำกัดเรื่องประวัติความเป็นมาของการสร้างวัด ถึงกระนั้นก็ดีจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุและพระในชุมชน ทำให้ทราบว่าการสร้างวัดในอดีตนั้นเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน เสียสละทั้งแรงกายและทุนทรัพย์ เพื่อให้วัดเป็นเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชน โดยเมื่อจะมีการสร้างวัด ชาวบ้านก็จะกระจายข่าวต่อๆ กันไปขอให้คนที่มีความว่างมาช่วยกัน แต่ละคนก็จะนำเอาอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ มาเองจากบ้านมาช่วยกันทำงาน ดังคำกล่าวของชาวบ้านยุ้งเกาที่ว่า “การสร้างวัดจะใช้วิธีการลงแขก และการออกปากให้มาร่วมด้วยช่วยกันไม่มีการจ้างแรงงานสร้างวัดเหมือนในปัจจุบัน ทุกคนมาด้วยใจ อยากจะช่วยกันสร้างวัดจะได้บุญมาก”⁷⁶ หลังจากนั้นก็จะมีการสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนมาดูแลวัด ปัดกวาดทำความสะอาดและซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างภายในวัดที่ชำรุดทรุดโทรม เมื่อมีกิจกรรมหรืองานประเพณีต่างๆ ก็มักใช้วัดเป็นพื้นที่ในการพบปะ สังสรรค์⁷⁷

วัดที่ถูกสร้างขึ้นด้วยความร่วมแรงร่วมใจทั้งในด้านทุนทรัพย์และแรงงานของชาวบ้าน จึงเป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ ชาวบ้านสามารถมาหยิบยืมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น จาน ชาม ช้อน-ส้อม อุปกรณ์เครื่องทำครัว ฯลฯ และใช้ประโยชน์จากพื้นที่วัดได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในยุคที่การคมนาคมติดต่อสื่อสารและไฟฟ้ายังไม่สะดวกเหมือนในปัจจุบัน เมื่อผู้นำชุมชนต้องการพบปะชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ หรือกระจายข่าวสารก็จะตักลองเรียกคน โดยผู้ที่มิชอบทาสสำคัญในการติดต่อประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านคือ “มรรคทายก” หรือ “สังการี” ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านด้วย เมื่อได้รับมอบหมายงานจากเจ้าอาวาส สังการีจะมาวางแผนการทำงานร่วมกับญาติโยมชาวบ้าน โดยใช้วัดเป็นสถานที่ประชุม

คุณเฉลิม พรหมแก้ว ชายวัย 48 ปี เล่าถึงประสบการณ์ในช่วงวัยเด็กที่เขาได้เข้ามาวิ่งเล่นอยู่ในบริเวณวัดกับเด็กคนอื่นๆ ในชุมชนเป็นประจำให้ฟังว่า

“ในช่วงที่วัดมีการจัดงานต่างๆ ทั้งงานทอดกฐิน ทอดผ้าป่าสามัคคี งานศพ งานบวช ฯลฯ “สังการี” จะทำหน้าที่ในการประสานงาน วางแผนในการจัดงานร่วมกับชาวบ้านพร้อมทั้งจัดแบ่งผู้รับผิดชอบในงานด้านต่างๆ เช่น ในวันงานจะแกงอะไร ใช้หมูกี่ตัว ใครทำหน้าที่หุงข้าว ทำกับข้าว

⁷⁶ เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551
คุณเฉลิม เป็นชาวบ้านยุ้งเกา ปัจจุบันประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง

⁷⁷ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

เตรียมสถานที่ เป็นต้น นอกจากนี้ข่าวสารเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน “สังการี” ก็มักจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการบอกเล่าเรื่องราว ไม่ว่าจะเป็นการแจ้งข่าวชาวบ้านให้ระวังตัวกรณีมีโจรเข้ามาขโมยวัว ขโมยควาย และให้ชาวบ้านช่วยเป็นหูเป็นตากัน เพราะในขณะนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐยังเข้ามาไม่ถึง ต้องพึ่งพาคนในชุมชนร่วมกันจัดการกับปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง”⁷⁸

ลุงชุม อินทร์ศิริ ชายวัย 82 ปี ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านยุ่งเกา⁷⁹ กล่าวว่า “การเดินทางไปไหนมาไหนเมื่อก่อนนั้นลำบากมาก ถนนลาดยางเหมือนสมัยนี้ไม่มี ยังเป็นถนน “ทางควายเดิน” กันอยู่ ช่วงหน้าฝนไม่ต้องถามเหมือนกับปลักควายดีที่นี้เอง การเดินทางไปไหนเวลาค้าคั้นชาวบ้านใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดที่เรียกว่า “รังลือโอะ” มีลักษณะคล้ายโคมไฟที่ทำด้วยสังกะสีเพื่อกันลม ด้านในใช้กระป๋องใส่น้ำมันก๊าดใช้เส้นเชือกเป็นไส้ตะเกียงจุดไฟ พอตกกลางคืนชาวบ้านชอบจะไปที่วัดกันเพราะที่วัดจะมีเครื่องปั่นไฟ ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กๆ ชอบที่จะไปดูโทรทัศน์กันที่วัด ไปกันเยอะมากเหมือนมีงานเทศกาล”

การเป็นชนกลุ่มน้อยที่ตั้งถิ่นฐานในเขตชนบท ทำให้ในอดีตชุมชนไทยบ้านยุ่งเกา และหมู่บ้านอื่นๆ ในรัฐกลันตันได้รับความสนใจจากรัฐบาลค่อนข้างน้อย ทั้งการพัฒนาสิ่งสาธารณูปโภคพื้นฐาน และสถาบันทางการศึกษา การที่โรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในตัวเมือง ห่างไกลจากชุมชนไทย เกือบค่าเล่าเรียนสูงหรือไม่มีโควต้าสำหรับเด็กไทย โรงเรียนที่ใกล้เคียงบางแห่งก็เป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม เด็กไทยในอดีตจึงมีโอกาสทางการศึกษาน้อย วัดจึงกลายเป็นสถาบันทางการศึกษาที่สำคัญของคนในชุมชนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโรงเรียนสายสามัญ เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ ทั้งการพูด อ่าน เขียนภาษาไทย ยาสมุนไพรรักษาโรค การศึกษาธรรมะ ฯลฯ โดยพระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นครูช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้เหล่านั้น

“ลุงได้หัดอ่านและเขียนภาษาไทยสมัยที่บวชเรียนเป็นพระ ส่วนการพูดนั้นพอพูดเป็นอยู่แล้วเพราะพ่อกับแม่ที่บ้านเขาพูดกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ตำราสวดมนต์ในขณะนั้นไม่มีทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี มีแต่เฉพาะบทสวดที่เป็นภาษาขอมบันทึกลงบนหนังสือใบลาน ส่วนวิชายาสมุนไพรและการนวดแผนโบราณเจ้าอาวาสคนเก่าเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ ท่านจะถ่ายทอดเฉพาะคนที่สนใจซึ่งนับว่าลุงโชคดีมากที่ได้ความรู้นี้มาใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวมาจนถึงทุกวันนี้” ลุงชุม อินทร์ศิริ กล่าว⁸⁰

⁷⁸ เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วัริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

⁷⁹ ลุงชุม อินทร์ศิริ ปัจจุบันเป็นหมอยาสมุนไพรและหมอนวดแผนโบราณ รักษาอาการเจ็บป่วยให้กับชาวบ้านในแต่ละวันจึงมีชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นคนไทย จีน หรือมลายู เข้ามาปรึกษาเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่เสมอ หรือไม่ก็ได้รับเชิญไปเป็นประธานในพิธีกรรมต่างๆ ของสมาชิกในหมู่บ้าน เมื่อมีเวลว่างลุงชุมก็จะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับลูกหลานของคนในหมู่บ้านที่สมัครใจเข้ามาเรียน

⁸⁰ ชุม อินทร์ศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วัริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

วิถีชีวิตของชุมชนไทยที่ผูกพันอยู่กับการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว ก็ได้ดึงเอาวัดเข้ามามีส่วนร่วมในวิถีดังกล่าวด้วยเช่นกัน เพื่อทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม เช่น การบูชาแม่โพสพ ซึ่งมีทั้งพิธีกรรมของพราหมณ์และพิธีสงฆ์ควบคู่กันไป ในบางพื้นที่เรียกพิธีดังกล่าวว่า “สวดนา”⁸¹ เมื่อเริ่มลงต้นกล้า ชาวบ้านจะนิมนต์พระไปสวด และทำบุญเลี้ยงพระในที่นาผืนนั้นๆ

สุริยะ ชัยวิริยะ วัย 72 ปี ประกอบอาชีพทำนาตั้งแต่วัยเด็กได้เล่าถึงพิธีกรรมดังกล่าวให้ฟังว่า “ชาวนาในอดีตจะปลูกสาละเล็กๆ ไว้กลางท้องนา สาละนี้ในฤดูกาลทำนาก็จะใช้เป็นสถานที่เก็บกล้าข้าว เป็นที่นั่งพักเหนื่อย หลบแดดกินข้าวเที่ยง ในวันพิธีช่วงฤดูหลังการเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านจะร่วมแรงกันหุงหาอาหาร ทำกับข้าวต้มปลาไปที่ศาลากลางนา มีการนิมนต์พระสงฆ์ไปสวด “ขอขมาแม่โพสพ” หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมดังกล่าวก็จะมีกิจกรรม เช่น การชนวัว ช่วยสร้างความสนุกสนานให้กับชาวนา ซึ่งพิธีกรรมและกิจกรรมดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์บอกให้รู้ว่าฤดูกาลทำนาในปีนั้นได้เสร็จสิ้นลงอย่างสมบูรณ์แล้ว”

“หลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมในท้องนา ในวันพระถัดมาชาวนาจะนำข้าวบางส่วนที่เก็บเกี่ยวเป็นมัดไปทำบุญที่วัด การเก็บเกี่ยวข้าวของชาวนาที่นั่นจะใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “กระ” โดยจะเก็บข้าวที่ตระวงแล้วผู้รวมกันเป็นมัด (หนึ่งมัดขนาดเท่าสองกำมือ) นำไปวัดเป็นคู่ 2,4 หรือ 6 มัดวางรวมกันไว้ที่บริเวณโรงธรรม จากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีสวดข้าวที่เรียกว่า “การสวดบัว” เป็นพิธีการขอขมาแม่โพสพครั้งสุดท้ายหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา และเพื่อความเป็นสิริมงคล ข้าวจำนวนครึ่งหนึ่งที่ชาวนานำมา จะถวายให้แก่วัด ส่วนที่เหลืออีกครั้งหนึ่งชาวนาจะนำกลับไปเก็บบูชาที่บ้าน และข้าวส่วนนี้จะเก็บรักษาไว้ใช้ทำพันธุ์ข้าวในปีต่อไป”⁸²

หากปีใดที่ชาวนาได้ผลผลิตมาก เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน ก็จะนำข้าวและพืชผลทางการเกษตรไปขายที่เมืองโกตาบารูซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐ หรือไม่ก็นำไปขายหรือแลกเปลี่ยนที่บริเวณปากแม่น้ำกลันตัน ที่นั่นจะมีตลาดอาหารทะเลและตลาดสินค้าที่มาจากประเทศไทย ในอดีตชาวนาบ้านยูงเกาใช้วิธีการเดินเท้าเพื่อนำสินค้าไปขายโดยใช้ “คานหาบ” หรือ “การทูน” สินค้าที่บรรจุในภาชนะที่เรียกว่า “กระจ” โดยระยะเวลาจากบ้านยูงเกาไปถึงท่าเรือข้ามปากแม่น้ำและต่อไปยังเมืองโกตาบารูใช้เวลาเดินเท้าประมาณ 5 ชั่วโมง จึงเป็นความยากลำบากของชาวนาในการที่จะนำสินค้าไปขายในแต่ละครั้ง

ตี มิ่งเจริญ คุณยายวัย 65 ปี เล่าถึงการค้าขายในวัยเด็กให้ฟังว่า “ตอนยายดีได้ๆ แม่ของยายดีจะทูนของไปขายที่ปากแม่น้ำเป็นประจำและซื้อปลาแดงมาฝากทุกครั้ง แต่ทุกครั้งเดินทางไปก็ลำบาก หลวงพ่อที่วัดกลางยูงเกา (วัดมัชฌิมาราม) เห็นถึงความยากลำบากของชาวนาจึง

⁸¹ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

⁸² สุริยะ ชัยวิริยะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

อนุญาตให้ใช้บริเวณหน้าวัดเป็นตลาดโดยไม่มีการเก็บเงินค่าแผงขายสินค้า ไม่ว่าคนไทย คนมลายู คนจีนก็สามารถนำสินค้ามาขายได้”⁸³

วัดยังเป็นที่พึ่งของชุมชนยามประสบปัญหาต่างๆ ดังกรณีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อญี่ปุ่นบุกมลายา⁸⁴ วัดพิบูลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) เคยเป็นที่ตั้งกองกำลังญี่ปุ่นมีทั้งทหารญี่ปุ่น และทหารไทยเข้ามาประจำการ เป็นที่ตั้งของหน่วยพยาบาล เป็นสถานที่ผลิตเหรียญและธนบัตรที่เรียกว่า “เงินกล้วย” ที่ใช้ในรัฐมลายูช่วงสงคราม และทั้งคนไทย คนมลายูต่างก็เข้ามาใช้พื้นที่วัดหลบภัยด้วยกันทั้งนั้น⁸⁵

อีกกรณีหนึ่งพระครูพิพัฒนอรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุชนาราม หรือวัดหัวนอน ได้เล่าเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2508 ซึ่งเป็นปีเดียวที่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ฟังว่า ช่วงเวลาดังกล่าวน้ำท่วมบ้านเรือน และทุ่งนาของชาวบ้านทำให้ข้าวและพืชผลทางเกษตรเสียหายหนัก บริเวณวัดประชุมธาตุชนาราม เป็นพื้นที่เดียวที่ไม่ถูกน้ำท่วมเพราะอยู่บนเนินสูง “ช่วงเวลาน้ำท่วมใหญ่ในปีนั้นชาวบ้านเดือนร้อนกันมาก ที่อยู่อาศัยก็ถูกน้ำท่วม ข้าวในนา ก็เสียหายกันหมดชาวบ้านทั้งคนไทย คนแขก ก็มาพักอาศัยหลบภัยอยู่ที่วัดนี้ละ มาหุงหาอาหารกินร่วมกัน ไม่มีการแบ่งแยกอยู่กันแบบเป็นพี่เป็นน้อง วัควายของชาวบ้านก็นำมาเลี้ยงที่วัด คนไทย คนมลายู จัดเวรหมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนกันไปตัดหญ้ามาให้วัวควายกินกันช่วยเหลือกันดีในยามที่เดือดร้อน”⁸⁶

นอกจากนี้ เมื่อมีงานประเพณีต่างๆ เช่นสงกรานต์ ลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่ หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ก็จะมีจัดขึ้นที่วัด อาณาบริเวณซึ่งเป็นพื้นที่ของวัดจะได้รับการอนุญาตจากทาง

⁸³ ตี มิ่งเจริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551, ปัจจุบันยายดีใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดูแลหลานที่ถูกขายดีนำมาฝากไว้ เพราะต้องเข้าไปรับจ้างขายแรงงานในเมือง คุณยายดีใช้เวลาว่างไปกับการปลูกผักบุ้ง ตะไคร้ พริก หัวข่า กล้วยหอม กล้วยไข่ ฯลฯ นำไปขายที่ตลาดยูงเกา ซึ่งเป็นตลาดแห่งเดียวในบ้านยูงเกาที่มีทั้งชาวมลายู จีน ไทยนำสินค้ามาขาย

⁸⁴ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่รัฐกลันตันเป็นรัฐแรกในบริติช มลายา ก่อนมุ่งทัพไปยังรัฐมลายูทางใต้ต่อไป โดยเริ่มบุกในวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ.1941 และสามารถยึดบริติช มลายาได้ทั้งหมด หลังจากสิงคโปร์ยอมจำนนในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1942 ทหารญี่ปุ่นได้เข้ามาแทนที่การปกครองของอังกฤษในมลายา ต่อมาในเดือนตุลาคม ค.ศ.1943 ญี่ปุ่นได้ส่งมอบรัฐมลายูทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู อันประกอบด้วยรัฐเคดะห์ บลิส กลันตัน และตรังกานู ให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาลไทย หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงมีการประกาศให้การผนวกสิทธิ์รัฐมลายูดังกล่าวเข้ากับประเทศไทยเป็นโมฆะ และถูกส่งมอบกลับคืนสู่สถานภาพเดิมก่อนสงคราม

⁸⁵ มนต์ พรหมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

⁸⁶ พระครูพิพัฒนอรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2551.

รัฐบาล และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นพื้นที่ที่คนไทยสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งการร้องรำทำเพลง และดื่มของมึนเมา การจัดงานแสดงมหรสพต่างๆ บางครั้งก็ว่าจ้างมาจากประเทศไทย วงลูกทุ่งชื่อดังในอดีตที่เคยมาแสดงก็เช่น เพลิน พรหมแดน เป็นต้น นอกจากการแสดงของไทยแล้ว บางครั้งก็มีการแสดงของมลายูร่วมด้วย เช่น “เมาะโยง” ซึ่งเป็นการละเล่นพื้นเมืองของชาวมลายูที่ในปัจจุบันหาชมได้ยาก แต่ในอดีตเป็นการแสดงที่นิยมว่าจ้างมาทุกครั้งเมื่อมีงานวัด เนื่องจากการแสดงที่สร้างความสนุกสนาน เป็นที่ชื่นชอบทั้งต่อคนไทยและคนมลายู โดยในขณะที่แสดงจะมีการกั้นผ้ามาเพื่อเก็บเงินจากผู้สนใจเข้าชม และในช่วงที่วัดไทยมีงานเทศกาลก็จะมีทั้งคนไทย คนจีนและคนมลายูเข้ามาเที่ยวชมและนำสินค้าเข้ามาขายในบริเวณวัดอยู่เป็นประจำ

คุณโภช เพลินรักษา ชาวบ้านบ้านยูงเกา เล่าถึงเหตุการณ์ความสนุกสนานในช่วงที่วัดมีการจัดงานเทศกาลให้ฟังว่า “ช่วงเวลาก่อนถึงวันจัดงานประเพณีลอยกระทง ชาวบ้านจะมาเตรียมกระทงสำหรับส่งเข้าประกวดกันที่วัด รวมทั้งสาว ๆ ก็จะมาซ้อมการแสดงที่วัดด้วย ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นโอกาสดีที่หนุ่มสาวจะได้มาพบกัน ภรรยาคนปัจจุบันของพี่โภชก็พบรักที่วัดนี้เหมือนกัน เคยมีอยู่ครั้งหนึ่งที่มึง “เพลิน พรหมแดน” จากประเทศไทยมาแสดงจะมีกลุ่มวัยรุ่นชาวมลายูเข้ามาก่อวุ่นโดยถือว่ามีพวกมากกว่า เข้าไปชมการแสดงโดยแหวกผ้าใบทางด้านข้างไม่ยอมจ่ายเงิน ทางคณะกรรมการวัดจึงต้องเรียกตำรวจเข้ามาจัดการ สรุปว่ากลุ่มวัยรุ่นพวกนั้นโดนตำรวจพาตัวไปโรงพัก”⁸⁷

วัดไทยยังเป็นสถานที่/พื้นที่ที่ชาวบ้านมักจะไปทำบุญทุกวันพระและวันสำคัญตามประเพณีต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การตกแต่งเรือพระในประเพณีลากพระ การจัดงานวันลอยกระทง ฯลฯ รวมทั้งมีการสืบสานพุทธศาสนาโดยให้ลูกหลานผู้ชายหลังจากอายุครบ 8 ขวบ เข้าวัดเรียนภาษาไทยในช่วงวัยเยาว์ เพื่อว่าพออายุย่างเข้า 14-15 ปี จะสามารถบวชเป็นสามเณรศึกษาธรรมะ ให้ได้รับการอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรมจากพระภิกษุสงฆ์ พออายุครบ 21 ปี ก็บรรพชาอุปสมบทบวชเป็นพระ เพื่อศึกษาธรรมะที่ละเอียดลึกซึ้งขึ้น แม้แต่ผู้หญิงก็นิยมบวชชี โดยส่วนใหญ่บวชเป็นหางนาหรือตามหลังนาค บวชแก้บน และบางส่วนก็สนใจที่จะศึกษาธรรมะเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าวัดเป็นพื้นที่สาธารณะของทุกคน ชาวบ้านในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่วัดเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการหยิบยืมวัสดุอุปกรณ์ของวัดไปใช้ได้ฟรี เมื่อมีการจัดงานบุญหรืองานสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเต็นท์ วัสดุอุปกรณ์เครื่องครัว จานช้อน ฯลฯ วัดยัง

⁸⁷ โโภช เพลินรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551, คุณโภช เพลินรักษา ปัจจุบันอายุ 47 ปี รับราชการเป็นทหารยศร้อยเอก ส่วนภรรยาเป็นพนักงานธนาคาร

เป็นสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจคลายทุกข์ให้กับชาวบ้าน บางครั้งชาวบ้านก็นำลูกหลานที่มีลักษณะอาการป่วยทางจิตมาฝากพักอาศัยอยู่ที่วัดกับพระและแม่ชี บางคนก็มีโอกาสได้เรียนธรรมะควบคู่ไปหลังจากเข้ามาพักผ่อนที่วัดจนจิตใจสงบ พระสงฆ์ในบางวัดก็ทำหน้าที่ดูแลผู้ศรัทธาที่เป็นศิริมงคลในการทำกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นขึ้นบ้านใหม่ การตั้งชื่อลูก เจิมรดก ดูดวง สะเดาะเคราะห์ เสริมดวงชะตา ปลุกเสกน้ำมันดีให้กับญาติโยมไปไว้ที่บ้านเพื่อให้ลูกคล่องตัว เป็นต้น

วัดไทยยังเป็นสถานที่พึ่งพิงสำหรับคนยากไร้ ไม่ว่าจะเป็นคนเดินทางมาหางานทำ หรือคนยากจนจนไม่มีที่อยู่และมาอาศัยวัดเป็นที่พักพิง กินข้าววัดแลกเปลี่ยนกับการช่วยเหลืองานในวัดเล็กๆ น้อยๆ บางครั้งชาวบ้านก็จะนำเอาข้าวของเครื่องใช้ เสื้อผ้าเก่าๆ มาบริจาคให้กับผู้ยากไร้เหล่านั้นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้สถาบันสงฆ์เองก็ถือว่าเป็นหน้าที่หลักของตนต่อชุมชนอยู่แล้ว ที่จะต้องสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน ให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือไขปัญหาของคนในชุมชน ให้ความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งของวัดและของชุมชน ตลอดจนให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนไทยในรัฐกลันตันในอดีตสามารถสรุปให้เห็นถึงบทบาทของวัดไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นประเด็นสำคัญ 7 ประการคือ *ประการแรก* การก่อกำเนิดขึ้นของวัดไทยในอดีตเกิดขึ้นจากความเห็นพ้องต้องกันของชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนที่ร่วมแรงรวมใจทั้งในด้านทุนทรัพย์และแรงงานสร้างวัดขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางสังคมต่างๆ วัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์และมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงและการดูแลรักษา *ประการที่สอง* วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเรียนรู้ในด้านต่างๆ ทั้งในเรื่องการพูด อ่าน เขียนภาษาไทย การเรียนรู้เรื่องยาสมุนไพรรักษาโรค และการศึกษาเรียนรู้ธรรมะ ฯลฯ *ประการที่สาม* วัดเป็นศูนย์กลางในการพบปะชุมนุมชาวบ้าน เพื่อประชุมปรึกษาหารือในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับวัดและเกี่ยวข้องกับชุมชน เป็นพื้นที่แจ้งกระจายข้อมูล ข่าวสารต่างๆ และระดมแรงงานเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน

ประการที่สี่ วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ที่เชื่อมโยงและผูกติดกับอัตลักษณ์ของชุมชนไทย รวมทั้งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมบันเทิงรื่นรมย์ต่างๆ เป็นสวนสาธารณะของชุมชนในการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสถานที่พบปะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างศาสนาและวัฒนธรรม ดังตัวอย่างในการเป็นพื้นที่ของการชมการละเล่น ดนตรี และการซื้อขายสินค้าภายในตลาดที่จัดขึ้นภายในบริเวณวัด ทั้งนี้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวสามารถช่วยลดความขัดแย้งหรือสามารถจัดการกับความขัดแย้งได้ไม่ยากนัก

ประการที่ห้า วัดเป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้าน สร้างรายได้ในการขายสินค้าในงานเทศกาลของชุมชนทำให้เกิดการหมุนเวียนรายได้ และเกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยระหว่างประชากรที่ต่างชาติพันธุ์ ต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์กัน *ประการที่หก* วัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ และเป็นสถานที่รองรับอุ้มชูผู้ยากไร้ของชุมชน ทำหน้าที่ในการรักษากลุ่มคนชาติพันธุ์ต่างๆที่เจ็บไข้โดยไม่มีการแบ่งแยก หรือกีดกัน และ *ประการสุดท้าย* วัดเป็นสถานที่พึ่งทางจิตใจ รักษาอาการป่วยภายในสำหรับบุคคลที่มีอาการป่วยไข้ทางจิตใจ หรือช่วยเสริมสร้างความมั่นใจ ในแง่ของความเป็นศิริมงคล ฤกษ์ยามในการดำเนินกิจกรรมต่างๆในชีวิตของชาวบ้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนชาวจีนและชาวมลายู

แม้วัดจะเป็นสถานที่ที่เชื่อมโยงและผูกติดกับอัตลักษณ์ของชุมชนไทย แต่วัดก็มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในรัฐกลันตันเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนจีน ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในรัฐกลันตันอย่างน้อยตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ผู้ที่เข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าวมีจำนวนไม่มากนักและส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย จึงมักแต่งงานกับหญิงพื้นเมือง⁸⁸ คนจีนกลุ่มนี้โดยเฉพาะรุ่นลูกรุ่นหลานจึงรับวัฒนธรรมไทยและมลายู จากชุมชนไทยและมลายูที่อยู่ใกล้เคียงกันทั้งภาษา การแต่งกาย อาหารการกิน การมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทำการเกษตรเป็นหลัก ตลอดจนการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทและศรัทธาในวัดและคณะสงฆ์ไทย⁸⁹

โดยปกติแล้วคนจีนในคาบสมุทรมลายูที่สามารถผสมกลมกลืนกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้จะจัดอยู่ในกลุ่มที่เป็นคนจีน “เปอรานากัน”⁹⁰ หากแต่ชุมชนจีนเปอรานากันในกลันตันมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างจากชุมชนจีนเปอรานากันที่อื่นๆ ทั้งในแง่ของพื้นที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชนซึ่งอยู่ในชนบท และการผูกพันใกล้ชิดกับชุมชนไทย จนบางครั้งมีผู้เรียกคนจีน

⁸⁸ ในปัจจุบันคนจีนก็ยังนิยมแต่งงานกับหญิงไทย ซึ่งจำนวนไม่น้อยมาจากทางภาคเหนือและอีสาน พระสายัณห์ ปภัสสโร (สุวรรณอำรง) และพระชาย อรินทโม (เชตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁸⁹ Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.216.

⁹⁰ Ibid., p.214.

เหล่านี้ว่า “ฮกเกี้ยน-สยาม” (Hokkien-Siam/ Siamese Hokkiens), “จีนไทย” (Thai Chinese)⁹¹ หรือจินา กัมปง (cina kampong) ซึ่งหมายถึงคนจีนในกัมปงหรือคนจีนที่อยู่ในหมู่บ้าน/ ในชนบท คำเรียก “ฮกเกี้ยน-สยาม” สืบเนื่องมาจากคนจีนในกัมปงมากกว่าร้อยละ 60 เป็นฮกเกี้ยน โดยเฉพาะคนจีนเปอรานากัน⁹² ส่วนคนจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองหรือที่เรียกว่าจินา บันดาร์ (cina Bandar)⁹³ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่บรรพบุรุษเพิ่งอพยพเข้ามาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19- ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คนจีนเดินทางเข้ามาเป็นระลอกใหญ่เพื่อทำงานและตั้งถิ่นฐานในรัฐมลายู คนจีนเหล่านี้มีหลากหลายกลุ่มภาษาทั้งฮกเกี้ยน แคะ แต่จิ่ว กวางตุ้ง ไหหลำ จึงมักใช้ภาษาจีนกลางในการติดต่อสื่อสาร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย และยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนไว้ค่อนข้างเหนียวแน่น

แม้ว่าคนจีนในรัฐกัมปงจะแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มดังกล่าวด้วยกัน แต่ทั้งสองกลุ่มก็มีความสนิทสนมและผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่าคนจีนที่อาศัยอยู่ในรัฐอื่นๆ ของมาเลเซีย⁹⁴ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะคนจีนในรัฐกัมปงมีสัดส่วนน้อย เพียงแค่ประมาณร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด จึงทำให้ระดับของการโน้มเอียงมารับวัฒนธรรมท้องถิ่นเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าในรัฐอื่น และไม่เกิดความตึงเครียดทางชาติพันธุ์เด่นชัดมากนักเมื่อเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในรัฐมลายูทางฝั่งตะวันตกของมาเลเซียบนคาบสมุทร

ความน่าสนใจของคนจีนเปอรานากันในรัฐกัมปงคือการรับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแบบเถรวาทและธรรมเนียมปฏิบัติทางศาสนาของคนไทย มีการบวชเป็นเณรและพระสงฆ์เมื่ออายุถึงเกณฑ์ บ้างก็บวชชี นอกจากจะสามารถพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีการเรียนเพิ่มเติมเพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาธรรมะด้วย รวมถึงการสร้างวัดตามจารีตและคตินิยมของไทย เช่น วัดประชาจินาราม ชุมชนบ้านคูลิม อำเภอตุมปัต ที่ใช้สถาปัตยกรรมไทยเป็นหลัก แบบปฏิบัติของสงฆ์และธรรมวินัยต่างๆ ก็อิงตามแบบของไทยเช่นเดียวกับวัดไทยที่อื่นๆ ดังที่ได้กล่าวไปใน

⁹¹ Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.229.

⁹² *ibid.*

⁹³ รายละเอียดเกี่ยวกับ cina Bandar และ cina kampong ดูได้จากบทที่ 2-4 ใน Robert L. Winzeler, *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State*.

⁹⁴ Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.215.

ตอนต้น และที่วัดแห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งสมาคมจีนเปอรานากันแห่งกลันตัน (Pesatuan Peranakan Cina Kelantan/ Kelantan Chinese Peranakan Association) ซึ่งตั้งขึ้นมาในปี ค.ศ.1987 อีกด้วย⁹⁵

ถึงแม้ว่าคนจีนในเมืองจะมีโอกาสน้อยกว่าคนจีนเปอรานากันในการติดต่อสัมพันธ์กับคนไทย แต่ความศรัทธาและสายสัมพันธ์ของคนจีนเปอรานากันต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยที่มีมายาวนาน และชื่อเสียงด้านความศักดิ์สิทธิ์ของวัดไทย ได้ส่งให้คนจีนในเมืองมีความนับถือศรัทธาต่อวัดไทยด้วย มีการไปทำบุญ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา และเทศกาลสำคัญต่างๆ ที่จัดขึ้นในวัด ที่สำคัญคือ คนจีนในเมืองส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างดี มีกำลังทรัพย์ค่อนข้างสูง ปัจจุบันจึงเป็นกำลังสำคัญในการอุปถัมภ์ปัจจัยต่างๆ แก่วัดไทย

การที่คนจีนได้เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับพุทธศาสนา และวัด ทั้งในรูปของการให้เงินบริจาคและการเข้ามาบวชเป็นพระในวัดไทย ทำให้ในระยะหลังๆ รูปแบบหรือองค์ประกอบบางอย่างของวัดไทยซึ่งเป็นวัดแบบเถรวาทแปรเปลี่ยนไป เช่น มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแบบจีน มีการนำรูปเคารพตามคติความเชื่อของชาวจีน รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิม หรือพระโพธิสัตว์มาประดิษฐานไว้ เป็นต้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของวัดเพื่อตอบสนองผู้ศรัทธาชาวจีนได้สร้างความรู้สึกกังวลใจให้แก่คนไทยในชุมชนอยู่บ้าง แต่การปรับเปลี่ยนดังกล่าวก็ได้ผลตอบแทนมาเป็นการที่วัดและชุมชนมี “พื้นที่ทางสังคม” มากขึ้นและบางแห่งมีฐานทางเศรษฐกิจที่เติบโตมากขึ้นด้วย

การที่รัฐกลันตันมีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายู ซึ่งแม้ว่าจะมีความแตกต่างทั้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ แต่ชุมชนไทยและวัดก็มีความสัมพันธ์กับชาวมลายูอย่างแนบแน่นเช่นกัน โดยเฉพาะกับราชสำนักกลันตัน จากบันทึกของ W.A. Graham ที่ปรึกษาของรัฐบาลสยามในกลันตัน พูดถึงวัดไทย ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ว่ามีอยู่กว่า 40 แห่ง โดยวัดเหล่านั้นอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของเจ้าคณะเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าคณะรัฐกลันตันในช่วงเวลาดังกล่าวมีความใกล้ชิดกับราชสำนักและเป็นที่เคารพอย่างสูงในหมู่ชาวมลายูมุสลิม โดยเฉพาะนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1909 เมื่อกลันตันหลุดจากวงอำนาจของสยาม กลายเป็นส่วนหนึ่งของบริติช มลายา คณะสงฆ์ไทยก็อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักกลันตัน สุลต่านเป็นผู้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งเจ้าคณะรัฐและเป็นองค์ศาสนูปถัมภก และที่ดินในการสร้างวัดก็ได้รับการจัดสรรโดยราชสำนักเช่นกัน⁹⁶

⁹⁵ พระสายัณห์ ปภสสโร (สุวรรณธารง) และพระชาย อรินทโม (เขตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

⁹⁶ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.316. ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ไทยกับสุลต่านอาจสืบเนื่องมาจากการที่ทั้งศาสนาอิสลาม (ลัทธิซูฟี) และรัฐพุทธศาสนาต่างมองว่าผู้ปกครองบ้านเมืองต้องเป็นผู้อุปถัมภ์ทุกศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกลันตันกับคณะสงฆ์ไทยมีความใกล้ชิดกันค่อนข้างมาก ในสมัยสุลต่านองค์ก่อน⁹⁷ ที่มีความเลื่อมใสในคณะสงฆ์ไทยอยู่มาก จากการที่วัดและพระสงฆ์ไทยมีชื่อเสียงเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ มีคาถาอาคมในการป้องกันตัวและช่วยเหลือผู้คน รักษาโรคด้วยยาสมุนไพร มีความสามารถในทางไสยศาสตร์และการปลุกเสกเครื่องรางของขลัง เป็นต้น ในปี ค.ศ.1933 ราชสำนักเคยเชิญพระสงฆ์ไทยไปทำพิธี “เจริญพระพุทธมนต์” เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ราชสำนัก หลังจากที่เกิดฟ้าผ่าเสาธงที่ปักอยู่ในเขตพระราชวังหักลง ซึ่งเชื่อว่าเป็นลางร้ายต่อราชสำนัก โดยพิธีนี้กระทำที่วังสุลต่านแห่งรัฐกลันตันติดต่อกันถึงสี่สิบวัน⁹⁸

พระชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับราชสำนักเช่น ท่านเจ้าคุณครน⁹⁹ อดีตเจ้าอาวาสวัดอุตตมาราม (วัดบางแซะ) อำเภอปายเซมัส ซึ่งเคยได้รักษาพระญาติของสุลต่านที่เสียชีวิตไปเพราะถูกทหารญี่ปุ่นที่รุกรานกลันตันทรมานในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จนอาการดีขึ้น หลังจากนั้นความสนิทสนมระหว่างราชสำนักกับคณะสงฆ์ไทยก็มีมากขึ้นตามไปด้วย โดยองค์สุลต่านได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนท่านเจ้าคุณครนที่วัดอุตตมาราม รวมทั้งชุมชนไทยที่อยู่ใกล้เคียง พระผู้ใหญ่ของไทยหลายท่าน รวมทั้งท่านเจ้าคุณครนยังได้เคยถวายพระเครื่องแก่สุลต่านคนก่อนๆ ของรัฐกลันตัน ซึ่งสุลต่านก็จะมอบให้ข้าราชการที่ไว้วางใจเป็นผู้ดูแลและเก็บรักษาวัตถุมงคลที่ได้รับ ว่ากันว่าชาวยุโรปจะแขวนพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังรอบคอ มีความนิยมในวัตถุมงคลของไทยมากถึงขั้นที่ว่าเคยเดินทางมาหาพระเครื่องและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถึงที่กรุงเทพฯ เลยทีเดียว¹⁰⁰

สำหรับท่านเจ้าคุณครนนั่น เป็นพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง โดยเฉพาะด้านเมตตามหานิยม ร่ำลือกันว่าลี้ลับของท่านมีปานสีดำ ชาวบ้านจึงเรียกท่านกันอีกชื่อหนึ่งว่า “หลวงพ่อดินดำ” มีวาจาสิทธิ์ มีมนต์สามารถเรียกจระเข้ได้ เป็นที่เคารพเกรงขามทั้งพุทธศาสนิกชนชาวไทยและจีน รวมถึงชาว

ในอาณาจักรของตน และต้องรักษาสัมพันธ์ภาพอันดีกับประมุขของศาสนานั้นๆ, Irving Johnson, *The People with Two Kings*, pp. 201-205.

⁹⁷ พระนามเต็มของสุลต่านแห่งกลันตันพระองค์ก่อนคือ Almarhum Al-Sultan Yahya Petra ibni Almarhum Suklan Sir Ibrahim Petra ครองราชย์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1917- 1979 เคยได้ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระราชาธิบดี (Yang di Pertuan Agong) คนที่ 6 ของมาเลเซีย ระหว่างปี ค.ศ. 1975-1979

⁹⁸ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.316.

⁹⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับชื่อเสียงในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ไทยในกลันตัน เช่น ท่านเจ้าคุณครน และพ่อบ้านมิตรได้จาก Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, pp. 315-318.

¹⁰⁰ Ibid., pp.317-319.

มุสลิม ด้วยชื่อเสียงทั้งในเรื่องความลึกซึ้งในพระธรรม ความสามารถในการรักษาโรค และการมีคาถาอาคม ท่านเจ้าคุณครนจึงถูกนิมนต์ไปป็นัก กัวลาลัมเปอร์ และสิงคโปร์อยู่บ่อยครั้ง และยังมี การตั้งสาขาของวัดอตุตมาราม ในสิงคโปร์และยะโฮร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนจีนอยู่หนาแน่นด้วย¹⁰¹ เมื่อครั้งที่ท่านบวชเรียนเคยเดินธุดงค์ไปทั่วทั้งภาคใต้ และได้ฝากตัวเป็นศิษย์สำนักเขาอ้อโดยเรียน วิชากับพระอาจารย์ทองเฒ่า วัดเขาอ้อ จังหวัดพัทลุง จากนั้นก็เดินธุดงค์กลับไปอยู่ที่วัดอตุตมาราม ท่านได้สร้างวัดมุงคหลายขึ้น ที่มีชื่อเสียงมากในวงการพระเครื่องคือพระปิดตาลวงพ่อครน ซึ่ง เริ่มสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2480 เชื่อว่าให้คุณทางด้านมหาอุตม์-อยู่ยงกระพัน-เมตตามหานิยม-โชค ลาภ ในปัจจุบันเป็นที่ต้องการของนักเลงพระค่อนข้างสูง และราคาอยู่ในหลักแสนเลยทีเดียว¹⁰²

ในทัศนะของชาวมลายูในรัฐกลันตันนั้นคนไทยไม่ได้ถูกมองว่าเป็น “คนอื่น” เนื่องจาก ความใกล้ชิดของชุมชนและวัดที่มีมานับตั้งแต่อดีต แม้ว่าในชีวิตประจำวันคนไทยกับคนมลายูไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันเท่าใดนัก นอกจากการพบปะกันที่ตลาดหรือสถานที่สาธารณะ แต่ก็แทบไม่มี ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในลักษณะความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้นเลย¹⁰³ พระครูสุวรรณวรญาณกุล กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับชาวมลายูว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนมลายู ที่นี้ไม่มีปัญหาอะไร ความขัดแย้งก็ไม่ค่อยมี ตอนอาตมาสมัยเรียนก็เป็นเพื่อนกับมลายู เวลาวันรายอ ก็ไปกินอาหารที่เขาจัดเลี้ยงไว้ ตอนที่อาตมาบวชแล้ว คนมลายูก็เคยเชิญไปร่วมงานแต่งงานอยู่ บ่อยครั้ง เมื่อมีงานวัดชาวมลายูก็จะเข้ามาร่วมงานเช่นกัน แม้เวลาไม่มีงาน ก็ยังเข้ามาติดต่อกับ พระสงฆ์ด้วยเหตุอื่นที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาเช่น การรักษาโรคด้วยสมุนไพรหรือการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ส่วนที่วัดพระใหญ่ (วัดมัสยิดมาราม) ก็มีนักท่องเที่ยวทั้งไทย จีน แขก อินเดีย มาเที่ยวกันบ่อย”¹⁰⁴

นายฐ ศิริอุดม ชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย ซึ่งประกอบอาชีพค้าขายภายในวัดมัสยิดมาราม กล่าวว่า “คนมลายูเข้าออกที่วัดบ่อย เจ้าอาวาสที่นี่เค้าเป็นหมอ หาก “ถูกของ” มา ท่านแก้ได้หมด เค้าว่าท่านเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อด้ายที่เป็นอาจารย์ของขุนพันธรักษ์ราชเดช ที่นครศรีธรรมราช เวลาชาวมลายูเข้ามา ถ้าไม่เคยมา ก็จะเข้ามาแบบแอบๆ คอยหาว่าท่านเจ้าอาวาสอยู่ตรงไหน

¹⁰¹ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.318.

¹⁰² <http://www.tumsrivichai.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538664077&Ntype=40> (17 กันยายน 2551).

¹⁰³ พิรยุทธ โอฬารพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 107.

¹⁰⁴ พระครูสุวรรณวรญาณกุลเป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

แต่บางคนที่เคยได้รับการช่วยเหลือมาก่อนแล้วก็จะเข้ามาอย่างเปิดเผย อย่างชาวมลายูเค้าก็เคยมาปรึกษาผมเรื่องการทำเสน่ห์ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย และกะเทย เพราะวัดนี้ขึ้นชื่อทางด้านไสยศาสตร์”¹⁰⁵

ดาร์ณี ไกลานี แม่ค้าขายข้าวแกงจากจังหวัดนราธิวาส ที่เปลี่ยนมาถือศาสนาเลเซี่ยหลังจากแต่งงานกับชาวกลันตัน และย้ายมาอยู่ที่เมืองโกตาบารู มาร่วมสิบปีแล้วกล่าวเพิ่มเติมว่า “วัดไทยขึ้นชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ทั้งคนไทย คนมลายูก็ไปพึ่งพา เช่น ขอน้ำมนต์ ให้ค้าขายขึ้น หน้ามีดี เครียดเรื่องเศรษฐกิจ มีวัดพระนอน (วัดโพธิ์วิหาร) ที่มีชื่อมากเรื่องน้ำมนต์ ไม่ใช่ในวัดอย่างเดียวนะ หมอคนไทยแถวนี้ก็มี คนแถวนี้เพิ่งไปทำมา เค้าเป็นเบาหวาน ไปให้พ่อหมอของคนไทยทำก็หาย หมอที่นี่รักษาไม่หาย แต่ของคนไทยรักษากับสมุนไพร ... เรื่องการให้หายจากโรค อิสลามไม่เคร่ง เข้าวัดไทยได้ ไปทำได้ แต่กินไม่ได้ หมอคนไทยถ้าไม่ได้บังคับให้กินหรือทำอะไรที่ขัดศาสนา มุสลิมเราก็อำ”¹⁰⁶

พระครูสุวรรณวรานุกุล ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “การที่คนมลายูเข้าวัด บางครั้งก็เป็นเพราะมีปัญหาครอบครัว เลยมาปรึกษาเจ้าอาวาส หลวงพ่อก็เทศน์ให้ฟังถึงสาเหตุและการแก้ปัญหา จากนั้นก็พรมน้ำมนต์ พอเค้ากลับไปแล้วมันได้ผลดีขึ้น วัดไทยเลยกลายเป็นมีชื่อเรื่องน้ำมนต์ไป ทั้งที่จริงๆ แล้ว น้ำมนต์เป็นอุบายให้เค้าสบายใจ เราใช้คำพูด ให้คำปรึกษาเค้า ให้เค้ารู้จักวางแผนครอบครัว พูดให้เค้าได้คิดมากกว่า อย่างที่ส่วนใหญ่หลวงพ่อก็มักถามก่อนเพื่อให้รู้ปัญหา จากนั้นก็ให้คำแนะนำ มันเป็นจิตวิทยา ธรรมะ ให้คำปรึกษาที่เหมาะสม เค้าก็เคารพนับถือ ไม่ใช่เป็นเพราะไสยศาสตร์อย่างเดียว อย่างบางคนมาปรึกษาเรื่องการเรียนของลูก พระก็ให้คำปรึกษาไป แล้วลูกเค้าได้เรียนต่อจริงๆ เค้าเลยยิ่งเคารพในพระไทยมากขึ้น... ที่นี้ คนมลายูมาพึ่งพระเยอะ เพราะเค้าเองลึกๆ มีปัญหาเยอะ เช่น เรื่องเศรษฐกิจ เค้าลูกมาก บางทีไม่มีอะไรจนเจ็ท ขี้ขลาด ลูกสามมีรับผิดชอบไม่ไหว ก็ไปมีเมียใหม่ สถานสงเคราะห์ก็เต็มทุกที่ เลยมาพึ่งเรา”¹⁰⁷

เมื่อทางวัดจัดกิจกรรม เช่น งานวัด ชาวมลายูก็เข้าร่วมงาน ชมการละเล่นต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นหนังตะลุง มโนราห์ ดนตรี หรือมาเพื่อการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ทำเสน่ห์ยาแฝด ไสยศาสตร์ ของขลังและคาถาอาคม¹⁰⁸ ขณะที่วัดเองก็รู้ขอบเขตในการจัดกิจกรรมและดำเนินการต่างๆ ให้จำกัดอยู่ในชุมชนไทยและอาณาเขตของวัดเป็นหลัก พยายามไม่กระทำการใดอันอาจจะกระทบต่อรัฐ ศาสนาอิสลามและชาวมลายู วัดและคณะสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานความสัมพันธ์ชุมชนไทยกับชุมชนมลายูในทางหนึ่งด้วย ดังนั้น วัดไม่เพียงแต่เป็นสถาบันหลัก

¹⁰⁵ ชู ศรีอุดม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹⁰⁶ ดาร์ณี ไกลานี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

¹⁰⁷ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

¹⁰⁸ Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan*, p.5.

สำหรับชุมชนไทยในกลันตันเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญและสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย ทั้งคนจีนและมลายู ที่สำคัญคือการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับราชสำนักกลันตันอันได้เปิดให้สถาบันสงฆ์ รวมทั้งชุมชนไทยมี “พื้นที่” ในบริบทสังคมและการเมืองของชาวมลายูมากขึ้นเช่นกัน

การสร้างพื้นที่ทางสังคมและอำนาจในการต่อรองของวัดไทย

การเป็นศาสนาของชนกลุ่มน้อย และไม่มีหน่วยงานใดดูแลโดยตรง วัดและคณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียจึงพยายามที่จะเลือกใช้ยุทธศาสตร์ (strategy) และกลวิธี (tactic) ต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านการจัดตั้งองค์กรปกครองสงฆ์ กลุ่ม องค์กร สมาคมและมูลนิธิต่างๆ รวมทั้งการจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย การส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมไทย ฯลฯ ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่ากระบวนการเหล่านั้นแฝงไปด้วยการต่อสู้ ต่อรองทางอำนาจอยู่ตลอดเวลา โดยเป็นกระบวนการต่อสู้ ต่อรองในมิติทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงการนิยามความหมาย ซึ่งมีพลังที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากกว่าการใช้ความรุนแรงและไม่ทำให้เกิดความสูญเสียแก่ฝ่ายใด

วัดกับบทบาทการจัดตั้งองค์กรทางพุทธศาสนา

วัดไทยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในรัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซียที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศไทย การปกครองคณะสงฆ์ไทยในรัฐตอนเหนือของมาเลเซียจึงได้แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 3 เขตรัฐด้วยกันคือ การปกครองคณะสงฆ์รัฐเคดะห์-ปาลิส การปกครองคณะสงฆ์รัฐกลันตัน-ตรังกานู และการปกครองคณะสงฆ์รัฐเปรัก โดยในแต่ละเขตรัฐจะมีเจ้าคณะรัฐเป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ของรัฐนั้นๆ และในแต่ละเขตรัฐก็มีการแบ่งย่อยออกเป็นเขตอำเภอ มีเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอนั้นๆ ถัดลงไปก็จะเป็นเจ้าอาวาสซึ่งมีอำนาจในการบริหารกิจการภายในวัด เจ้าคณะรัฐกลันตัน มีชื่อเรียกเป็นทางการในภาษามลายูว่า “Ketua Besar Sami Budha Negeri” แต่สำหรับคนไทยในกลันตันจะเรียกเจ้าคณะรัฐเป็นคำสั้นๆ ว่า “เจ้าคุณ” และเรียกพระสงฆ์โดยใช้คำว่า “คุณ” เช่น “เจ้าคุณครน” และ “คุณเพียง” เป็นต้น¹⁰⁹

ในส่วนของ การปกครองคณะสงฆ์ไทยรัฐกลันตัน-ตรังกานูนั้น ปัจจุบันมีพระครูสุวรรณวุฒิธร (เอก อัครวัฒน์) เจ้าอาวาสวัดพิบูลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) ตำบลตีอือบือก อำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน เป็นเจ้าคณะรัฐ มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 เขตด้วยกัน ได้แก่¹¹⁰

¹⁰⁹ “พระเพียง” คือ พระครูสุวรรณวรานุกุล เลขานุการเจ้าคณะรัฐ แห่งวัดพิบูลทอง, พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

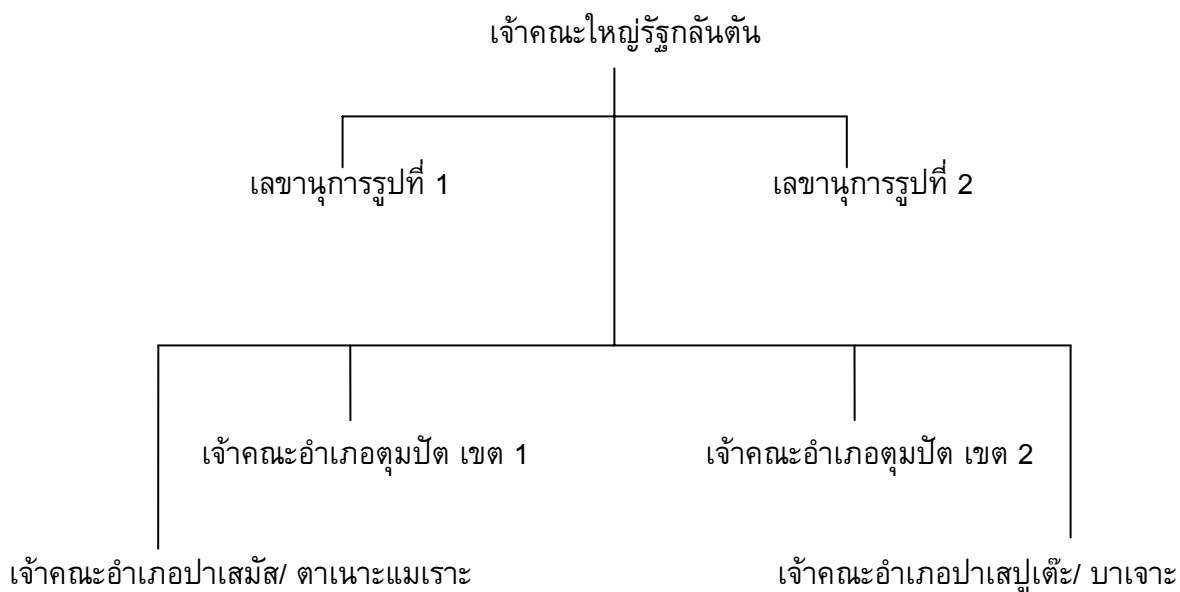
¹¹⁰ ข้อมูลเพิ่มเติมได้จาก เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุไหงโก-ลก จ.นราธิวาส. วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย.

เขต 1 อำเภอป่าเสม็ด และตาดานะแมเราะ มีพระครูอุดมธรรมปฏิภาณ เจ้าอาวาสวัดอุตตมาราม (วัดบางเข้) เป็นเจ้าคณะอำเภอ มีวัดและสำนักสงฆ์อยู่ในเขตการปกครอง 7 แห่งด้วยกัน คือ วัดอุตตมาราม วัดโสมการาม (วัดโคกกอ) วัดจีนประดิษฐาราม (วัดตะโหนด) วัดจำปาแก้ว สำนักสงฆ์บ้านคง สำนักสงฆ์บ้านป้อม และสำนักสงฆ์บางกุเสียว

เขต 2 อำเภอตุ้มปัด 1 มีพระครูสุวรรณคุณิธร วัดพิบูลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) เป็นเจ้าคณะอำเภอ มีวัดและสำนักสงฆ์อยู่ในเขตการปกครอง ดังนี้ วัดพิบูลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) วัดชลประทุมธาตุ วัดใหม่สุวรรณคีรี (วัดเขาดิน) วัดโคกสยวนาราม วัดประชาจินาราม และวัดแจ้งพุทธาวาส

เขต 3 อำเภอตุ้มปัด 2 มีพระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาราม (วัดกลางยุงเกา) เป็นเจ้าคณะอำเภอ มีวัดและสำนักสงฆ์อยู่ในเขตการปกครอง 6 แห่งด้วยกัน ได้แก่ วัดมัชฌิมาราม (วัดกลางยุงเกา) วัดพิบูลใหญ่ (วัดปอมยุงเกา) วัดประทุมธาตุชนาราม (วัดห้วยนอน) วัดบางตะหวา ศิลาลอย (วัดบางตะหวา) วัดโพธิวิหาร (วัดยามู) และวัดสุคนธาราม (วัดบังหยัง)

เขต 4 อำเภอป่าเสปเต๊ะ และบาเจาะ มีพระครูมงคลสิริรักษ์ วัดพุทธทักษิณมิ่งมงคล เป็นเจ้าคณะอำเภอ มีวัดและสำนักสงฆ์อยู่ในเขตการปกครอง 8 แห่งด้วยกัน ได้แก่ วัดพุทธทักษิณมิ่งมงคล (วัดสระมะระ) วัดปทุมวิหาร (วัดมาลัยออก) วัดโพธิญาณพุทธธรรม (วัดมาลัยตก) วัดอริยะคีรี สำนักสงฆ์บ้านโยง สำนักสงฆ์ปฏิบัติธรรมบางเสียว (สำนักสงฆ์แป๊ะวันจ่อ) สำนักสงฆ์แป๊ะเกียง และสำนักสงฆ์บาตูบาลา

แผนผังแสดงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์รัฐกลันตัน ในปัจจุบัน

ประเทศมาเลเซียไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลวัดและคณะสงฆ์ไทยโดยตรง สุลต่านซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกของทุกศาสนา มีหน้าที่ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งเจ้าคณะรัฐหรือพระที่มีสมณศักดิ์ชั้นสูงเท่านั้น แต่ไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวในกระบวนการต่างๆ ของคณะสงฆ์ไทยแต่อย่างใด ในกรณีที่รัฐใดไม่มีสุลต่านเป็นประมุข ผู้ว่าราชการรัฐจะทำหน้าที่ดังกล่าวแทน การที่สถาบันสงฆ์ไทยไม่ได้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐ จึงไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อการใดๆ ทั้งสิ้น พระสงฆ์ไม่ได้รับเงินเดือนหรือ “นิตยภัต” เช่นเดียวกับพระสงฆ์ในประเทศไทย วัดและคณะสงฆ์ต้องดำเนินการหารายได้และบริหารองค์กรเอง

ด้วยเหตุนี้คณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียจึงยึดเอารูปแบบการบริหารจัดการวัดและคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในประเทศไทยเป็นแบบอย่าง และยังขึ้นอยู่กับสำนักงานพระพุทธศาสนาของไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าคณะภาค 18 (ปัจจุบันคือเจ้าอาวาสวัดโคกสมานกุล อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ซึ่งมีอำนาจครอบคลุม 6 จังหวัดคือ สงขลา พัทลุง สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) ทั้งนี้ก็เพื่อความเป็นเอกภาพและมาตรฐานของบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ไทยในมาเลเซีย ในขณะที่เดียวกันการที่คณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียขึ้นอยู่กับสำนักงานพระพุทธศาสนาของไทย กระบวนการบางอย่างเช่น การให้สมณศักดิ์และพัดยศจึงอิงอยู่กับระเบียบ กฎเกณฑ์และการดำเนินการของไทย เป็นต้น

ดังตัวอย่างเช่นกรณีพระวิจารณ์ญาณมุนี (มิตร ศิลคุณเถร) อดีตเจ้าคณะรัฐกลันตัน (พ.ศ. 2529-2544) เมื่อครั้งได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะรัฐในปี พ.ศ.2529 สุลต่านแห่งกลันตันเป็นผู้เสด็จมาพระราชทานแต่งตั้งด้วยตนเอง ต่อมาในปี พ.ศ.2541 เมื่อท่านได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ และได้รับราชทินนามเป็นพระวิจารณ์ญาณมุนี ก็ต้องผ่านกระบวนการพิจารณาจากองค์กรสงฆ์ของไทย และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ดังกล่าวจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ด้วย ทั้งนี้ การที่มีสุลต่านเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาและการที่ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับคณะสงฆ์ค่อนข้างใกล้ชิดกันมาแต่ครั้งอดีต ล้วนต่างก็เป็นส่วนสำคัญที่เกื้อหนุนให้พุทธศาสนา และสถาบันสงฆ์ในมาเลเซียดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าสุลต่านรัฐกลันตันเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาและไม่เข้ามาแทรกแซงกิจการของสงฆ์ไทย ก็ไม่ได้หมายความว่าวัดและคณะสงฆ์จะสามารถดำเนินกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ได้โดยอิสระ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เข้าข่ายว่าเป็นการเผยแพร่ศาสนา และที่จะกระทบต่อชุมชนมลายู ทั้งนี้ เพราะรัฐกลันตันมีหน่วยงาน Muslim Religion Council (Majlis Agama Islam) ซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการด้านศาสนาอิสลามและพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวมุสลิมคอยสอดส่องดูแลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของคณะสงฆ์ไทย ไม่ให้มีการดำเนินกิจกรรมที่จะกระทบต่อศาสนาอิสลามและสังคมมลายู ซึ่งที่ผ่านมาก็ไม่ปรากฏปฏิกริยาในเชิงลบจากผู้นำทางศาสนาในรัฐกลันตันและ Muslim Religion Council ต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยแต่อย่างใด

การที่คณะสงฆ์ไทยในกลันตันมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันสงฆ์ในประเทศไทย จึงมีการเดินทางของพระสงฆ์ไทยในกลันตันข้ามพรมแดนไทย-มาเลเซียบ่อยครั้ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อมาศึกษาพระธรรมหรือเข้าสอบนักธรรม เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่าในวัดไทย เพื่อเข้ามาซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคหรือเข้ามารับการรักษาในโรงพยาบาลไทยเนื่องจากได้รับการบริการที่ดีกว่าและบางครั้งก็ไม่ต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น¹¹¹ ในทางกลับกันพระสงฆ์จากประเทศไทยก็เดินทางไปยังรัฐกลันตันด้วยจุดประสงค์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างสถาบันสงฆ์ของทั้งสองประเทศ นอกจากส่งผลดีต่อวัดและคณะสงฆ์ในกลันตันแล้ว ยังทำให้ชุมชนไทยมีความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์เพราะมีสายใยทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอยู่กับสังคมไทยด้วย

สถาบันสงฆ์ไทยในมาเลเซียยังมีความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ของประเทศไทยโดยผ่านองค์กรทางศาสนาที่ได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา ที่สำคัญมี 3 องค์กร คือ องค์กรที่หนึ่ง องค์กรคณะสงฆ์สยามมาเลเซีย (The Malaysian Siamese Buddhist Monk Organization) ทำหน้าที่ดูแลควบคุมการดำเนินกิจกรรมของคณะสงฆ์ในประเทศมาเลเซีย โดยทางองค์กรจะมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับและร่างธรรมนูญเป็นฉบับเฉพาะขององค์กรเอง พระสงฆ์ที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกจำเป็นต้องมีการสมัครและเสียค่าสมาชิกทุกปี และมีการจัดประชุมสามัญประจำปีขึ้นทุกปี

องค์กรที่สอง องค์กรพระพุทธรูปศาสนามาเลเซีย-ไทย (The Malaysian Thai Buddhist Organization) หรือมีชื่อย่อเรียกว่า อ.พ.ม.ท. ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2511 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสามัคคีและเป็นปีกแผ่นของพุทธบริษัทในประเทศมาเลเซีย ส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางในการประสานงานระหว่างคณะสงฆ์ในประเทศมาเลเซียกับคณะสงฆ์ในประเทศอื่นๆ ทั่วโลก คณะกรรมการบริหารพระพุทธรูปศาสนามาเลเซีย-ไทย ดำรงตำแหน่งในวาระคราวละ 5 ปี

องค์กรที่สาม คณะกรรมการสงฆ์ควบคุมและส่งเสริมกิจกรรมพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทย-มาเลเซีย มีชื่อย่อเรียกว่า ก.ส.ท.ม. ประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายไทย คือเจ้าคณะภาค 18 รองเจ้าคณะภาค 18 เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด และเลขาธิการเจ้าคณะจังหวัดในภาค 18 ทุกรูป ส่วนคณะกรรมการฝ่ายมาเลเซียประกอบด้วย เจ้าคณะรัฐ รองเจ้าคณะรัฐ เลขาธิการเจ้าคณะรัฐที่อยู่ชายแดนไทย-มาเลเซีย ประธาน รองประธาน และเลขาธิการองค์การพระพุทธรูปศาสนามาเลเซีย-ไทย ภารกิจหน้าที่ขององค์กรคือ เพื่อให้เกิดความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดระหว่างเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะรัฐ ระหว่างไทย-มาเลเซีย และองค์การพระพุทธรูปศาสนา

¹¹¹ Mohamed Yusoff Ismail, Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan, pp.12-13.

มาเลเซีย-ไทย ควบคุมและส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาของทั้งสองประเทศ ควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณรทั้งฝ่ายไทยและมาเลเซีย ส่งเสริมพระภิกษุสามเณรในการออกไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ ประเทศมาเลเซีย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าคณะภาค 18 มีบทบาทสูงในการกำหนดทิศทางของคณะสงฆ์ไทยในมาเลเซีย เช่น การพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุสงฆ์ที่เหมาะสม ยื่นขอพระราชทานสมณศักดิ์ หรือ “พัดยศ” จากกองเลขานุการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ของประเทศไทย พระอาจารย์สมบุรณ์ อดีตเจ้าอาวาสวัดในอำเภอตากใบจังหวัดนราธิวาสกล่าวถึงขั้นตอนการขอ “พัดยศ” ว่า “เริ่มต้นด้วยการที่พระภิกษุสงฆ์รูปใดต้องการที่จะขอพระราชทานสมณศักดิ์จากประเทศไทย จะต้องเขียนรายงานที่ทำเป็นกิจวัตรประจำวันตั้งแต่ตื่นเช้าจนถึงเข้านอน ว่าประกอบภารกิจอะไรบ้าง ที่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นประโยชน์ต่อสังคม แล้วส่งเรื่องดังกล่าวให้เจ้าคณะรัฐพิจารณา เมื่อเจ้าคณะรัฐเห็นชอบก็จะส่งเรื่องต่อไปให้เจ้าคณะภาค 18 ซึ่งจะตรวจสอบความถูกต้อง ความเป็นจริงของรายงาน แล้วส่งเรื่องเข้ามาหาเถรสมาคมของไทย จากนั้นเมื่อทางมหาเถรสมาคมเห็นชอบก็จะส่งต่อไปยังกองเลขานุการสำนักพระราชวังพิจารณาอนุมัติ พระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จะได้รับเงินเดือนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ด้วย”¹¹²

ในส่วนของ ก.ส.ท.ม. ยังมีหน้าที่พิจารณาอนุญาตให้พระภิกษุสามเณรจากประเทศไทยเข้าไปปฏิบัติศาสนกิจในประเทศมาเลเซีย พิจารณาคำร้องเรียนกล่าวโทษเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณรที่เดินทางเข้า-ออกมาเลเซียและไทย มีอำนาจหน้าที่ในการเรียกพระภิกษุสามเณรผู้ถูกร้องเรียนกลับต้นสังกัด โดยมีการประสานกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและคณะกรรมการตรวจคนเข้าเมือง กำหนดและตรวจสอบคุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาในประเทศมาเลเซีย เช่น ต้องบวชมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 พรรษา เป็นเปรียญธรรมหรือนักธรรมชั้นเอก มีความรู้ระดับสามัญไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า มีจริยธรรมดี ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสที่ตนสังกัดครั้งสุดท้ายเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เคยถูกวินิจฉัยลงโทษหรือถูกปลด

¹¹² พระอาจารย์สมบุรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2551, พระอาจารย์สมบุรณ์ เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่งในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พระอาจารย์สมบุรณ์ที่เป็นเจ้าอาวาสมากกว่า 10 ปี จึงตัดสินใจเดินทางมาจำวัดที่วัดประชุมธาตุชนาราม อำเภอชุมบ่อ รัฐกลันตัน นับถึงตอนนี้ก็เป็นเวลากว่า 2 พรรษาแล้ว ท่านได้กล่าวถึงสาเหตุการมาอยู่ที่วัดแห่งนี้ว่า เนื่องจากได้รู้จักมักคุ้นกับพระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุชนาราม ที่เดินทางไปยังประเทศไทยบ่อยครั้งเพื่อรับกิจนิมนต์ไปสวดที่อำเภอตากใบ หรือนำขบวนทอดผ้าป่าสามัคคีไปให้ที่วัดในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และที่สำคัญคือได้พบปะกันในการประชุม ก.ส.ท.ม. ที่จัดขึ้นทุกๆ 3 เดือน จึงได้ขอที่อยู่และเบอร์โทรศัพท์ของพระครูพิพัฒน์อรรถกิจไว้ เมื่อเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดภาคใต้รุนแรงขึ้นจึงติดต่อพระครูพิพัฒน์ฯ ขอที่มาอยู่ที่วัดประชุมธาตุชนาราม

จากตำแหน่ง คณะกรรมการฯ ยังมีหน้าที่กำหนดโทษพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาปฏิบัติศาสนกิจในมาเลเซีย แล้วถูกร้องเรียน ถูกกล่าวโทษ หากผลการสอบสวนพบว่าผิดจริงก็จะถูกพิจารณาลงโทษ ตั้งแต่ตักเตือน ภาคทัณฑ์ หรือส่งตัวกลับและตัดสิทธิ์ไม่อนุญาตให้เข้าประเทศมาเลเซียอีก เป็นต้น

ในปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นแก่วัดและคณะสงฆ์ในรัฐกลันตัน คือจำนวนพระสงฆ์ และสามเณรที่ลดน้อยลง ส่วนใหญ่มาบวชตามประเพณี หรือบวชแก้บน ทางวัดจึงต้องแก้ปัญหา โดยไปนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงหรือจากเมืองไทยเมื่อยามต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พระอาจารย์สมหมาย ซึ่งเดิมเป็นชาวมหาสารคาม แต่เดินทางมาจำวัดอยู่ในอำเภอตากใบได้ 2 พรรษา ก่อนย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดวโนทยาน (วัดใหม่บาตูดโยง) อำเภอแก้วลาโกร รัฐกลันตัน ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ได้ประมาณ 3 ปี โดยพระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุขุนาราม เป็นผู้ประสงค์สร้างขึ้น¹¹³ พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ กล่าวว่า “พระอาจารย์สมหมายเป็นท่านหนึ่งที่น่าชื่นชม เพราะท่านเป็นคนขยัน มีพรหมการบวชที่นาน ...รู้จักกันตอนที่อาตมาเดินทางไปวัดในอำเภอตากใบ และเคยได้ชวนพระอาจารย์สมหมายมาเที่ยวที่วัดอยู่บ่อยครั้ง เป็นช่วงพอดีอาตมา กำลังจะสร้างวัดใหม่ยังหาพระสงฆ์มาเป็นเจ้าอาวาสไม่ได้จึงขอให้พระอาจารย์สมหมายมาเป็นเจ้าอาวาส ท่านก็ตอบตกลงแต่ขอมาอยู่ช่วยเพียงแค่ช่วงระยะหนึ่งแล้วจะขอกลับไปเป็นเจ้าอาวาสวัดที่บ้านท่าน”¹¹⁴

ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์ในกลันตันจึงต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับพระสงฆ์จากไทยเอาไว้ ซึ่งสำหรับพระสงฆ์จากประเทศไทยแล้วการจำวัดอยู่ในรัฐกลันตันก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย เนื่องจากอยู่ในบริบททางสังคม การเมืองและวัฒนธรรมมาอยู่ ส่วนใหญ่จึงเข้ามาอยู่ได้ไม่นาน และบางรูปที่เข้ามานั้นก็ประสบปัญหาและขัดแย้งกับพระสงฆ์ในกลันตันอยู่บ้างในเรื่องของความแตกต่างในธรรมเนียมปฏิบัติบางประการ เช่น พระสงฆ์ในกลันตันต้องทำหน้าที่ที่ต้องยุ่งเกี่ยวกับทางโลกอยู่บ่อยครั้ง ทางการเงินไปเดินซื้อของในห้างสรรพสินค้า และขับรถยนต์เอง เป็นต้น¹¹⁵

พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ ยังเล่าถึงบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัด รวมทั้งภารกิจต่างๆ เช่น การเดินทางไปรับกิจนิมนต์ รวมทั้งหน้าที่ในการจัดการกิจกรรมของวัดที่สัมพันธ์กับหน่วยงานราชการต่างๆ ว่า “ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในวัดทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายภายในวัด ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าวัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมแซมหรือสร้างอาคารสถานที่ วัดอุสังของต่างๆ เมื่อมีกิจนิมนต์ เจ้าอาวาสก็จะเป็นผู้กำหนดว่าพระสงฆ์รูปไหนจะ

¹¹³ วัดใหม่บูตโยง มีพระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุขุนาราม และแม่ชี เป็นกำลังสำคัญที่ร่วมกันสร้างวัดแห่งนี้ขึ้นมา ซึ่งบริเวณรายรอบวัด มีชุมชนชาวจีนที่นับถือศาสนาพุทธอยู่ประมาณ 50 ครัวเรือน

¹¹⁴ พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹¹⁵ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

เป็นผู้รับกิจนิมนต์นั้น และเงินทำบุญจากกิจนิมนต์ดังกล่าวก็จะมอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระสงฆ์รูปนั้น งานกิจนิมนต์บางช่วงมีกันแทบทุกวัน ทั้งงานทำบุญตักบาตร การไปสวดรับสังฆทาน งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่าสามัคคี งานฉลองยกช่อฟ้าอุโบสถ พระเจดีย์ งานบรรพชาอุปสมบท งานสวดศพ สวดขึ้นบ้านใหม่ งานสวดพยานักษ์ ฯลฯ บางงานอยู่กันคนละรัฐก็ต้องไป บางครั้งก็ไปร่วมทอดผ้าป่าที่วัดในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เพราะวัดที่นั่นมีเหตุความไม่สงบ พระสงฆ์อยู่กันอย่างยากลำบาก”

“ในช่วงวันที่ 5 ธันวาคม 2550 ที่ผ่านมาก็ได้มีโอกาสไปสวดเฉลิมฉลองศิริราชสมบัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครบ 80 พรรษาที่วัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช วันนั้นพระสงฆ์มีจำนวนเป็นพันมาจากหลายจังหวัด พระสงฆ์ในประเทศมาเลเซียก็ไปกันหลายรูป ช่วงไปงานก็ไปจำวัดที่วัดหน้าพระลาน ซึ่งมีพระครูภาแก้ว เจ้าอาวาสวัดคอยต้อนรับเป็นอย่างดี ในช่วงเดือนเมษายน 2551 ที่ผ่านมานี้ ก็มีลูกหลานชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยไปบรรพชาอุปสมบทที่วัดพระมหาธาตุ ถึง 60 รูป คณะสงฆ์มาเลเซียก็เดินทางมาคอยดูแลและได้รับการต้อนรับจากประชาชนและคณะสงฆ์ไทยในพื้นที่เป็นอย่างดี”

“ภายใต้อาณานิคมวัด เจ้าอาวาสจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการตัดสินใจดำเนินการสิ่งใด ไม่ดำเนินการสิ่งใด จะให้ใครอยู่ ให้ใครไป จะจัดงานหรือทำกิจกรรมใดภายในวัดจะต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าอาวาสทุกครั้ง หน่วยงานของภาครัฐบาล ตำรวจ ทหารส่วนใหญ่ถ้าไม่ได้เชื้อเชิญเข้ามา หน่วยงานเหล่านั้นก็จะไม่เข้ามาก้าวก่ายหรือตรวจสอบในการทำกิจกรรมต่างๆ ใดๆ ทั้งสิ้น แม้กระทั่งเงินรายได้ของวัดจากเงินทำบุญและเงินบริจาคก็ไม่จำเป็นต้องเสียภาษี ส่วนภาษีที่ดินของวัดทางรัฐก็ยกเว้นไม่มีการเก็บภาษีเช่นกัน”¹¹⁶

จากการศึกษาระบบปกครองคณะสงฆ์ในรัฐกลันตันจะเห็นได้ว่า วัดและคณะสงฆ์ไทยเป็นสถาบันที่ก้าวข้ามพรมแดน อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักกลันตันและพระมหากษัตริย์ของไทย เพื่อเป็นเครื่องค้ำจุนและเป็นหลักประกันความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ในสังคมมลายู รวมถึงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยอันทำให้แบบปฏิบัติทางวินัยสงฆ์ เนื้อหาของพระปริยัติธรรม และแนวปฏิบัติทางศาสนาของสถาบันสงฆ์ในกลันตันขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของไทย ซึ่งการพึ่งพิงสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยเช่นนี้ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างองค์กรศาสนาและชุมชนไทยของทั้งสองประเทศยังคงสนิทแนบชิดกันข้ามผ่านเส้นพรมแดน

การจัดตั้งองค์กรต่างๆ ยังทำให้คณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียมีพื้นที่ในการต่อรอง มีพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรม และเกิดความเป็นระบบระเบียบของคณะสงฆ์เอง ซึ่งความเป็นอิสระขององค์กรเหล่านี้นับเป็นข้อดีตรงที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ถูกรวบงำโดยรัฐและไม่ถูกตรวจสอบ

¹¹⁶ พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551.

แต่ข้อเสียก็อยู่ไม่น้อยเช่นกัน เช่น การไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐ ทำให้คณะสงฆ์ต้องแสวงหากลวิธีในการอยู่รอดเอง นอกจากนี้ แม้ว่าองค์การสงฆ์จะเป็นอิสระ แต่ก็ถูกควบคุมโดยทางอ้อมจากสถาบันทางศาสนาของศาสนาอิสลาม ถึงกระนั้นก็ดี อำนาจและบทบาทของคณะสงฆ์ก็ไม่ถูกจำกัดอยู่ในอาณาบริเวณวัด และอยู่แค่พื้นที่รัฐกลั่นตันเท่านั้น หากแต่ได้ก้าวข้ามเขตแดนวัดออกไป เคลื่อนย้ายไปตามเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนไทยและชุมชนชาวพุทธตลอดจนองค์กรสงฆ์ในสถานที่ต่างๆ ทั้งในและนอกรัฐกลั่นตัน

จากการศึกษาการสร้างพื้นที่ทางสังคมและอำนาจในการต่อรองของวัดไทยสามารถสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญได้ 2 ประการคือ *ประการที่หนึ่ง* พื้นที่ของวัดไทยในรัฐกลั่นตันมิใช่เรื่องที่ยุตินิ่ง ตายตัวเป็นธรรมชาติอยู่ในมิติทางภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจอยู่ตลอดเวลาเมื่อพิจารณาในมิติทางด้านการเมืองของพื้นที่จะพบว่า มิติของการต่อสู้ ต่อบรองและรักษามลประโยชน์ของคนกลุ่มต่างๆ อยู่ตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ต่างๆ และผู้ที่มีบทบาทสำคัญดังกล่าว คือ “พระภิกษุสงฆ์” ที่สามารถเดินทาง เคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนทั้งทางภูมิศาสตร์ ทางสังคมและวัฒนธรรมโดยมิได้แปลกแยกแต่ประการใด

การจัดตั้งองค์กรปกครองสงฆ์ กลุ่ม องค์กร สมาคมและมูลนิธิต่างๆ ถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ (strategy) และกลวิธี (tactic) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันผ่านปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ที่แสดงออกมาในรูปของ “ความรู้” ชุดต่างๆ ตัวอย่างเช่น ความสามารถในการสวดมนต์ด้วยภาษาบาลีที่สร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เครื่องขลังในพิธีกรรม รวมทั้งการปลุกเสกวัตถุมงคลที่ช่วยให้อยู่ยงคงกระพัน มีโชคลาภวาสนา และรักษาอาการป่วยไข้ที่การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาได้ การเป็นผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมไทยและการเรียนการสอนภาษาไทย เป็นต้น เมื่อพิจารณา “ความรู้/ ความเชี่ยวชาญ” ด้านต่างๆ ของพระภิกษุสงฆ์พบว่าสามารถทำให้เกิดการขยายตัวของอำนาจ/ ขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ต่างๆ ทำให้คนโดยทั่วไปรู้จัก ยอมรับ และเคารพยำเกรง ประกอบกับอำนาจของเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารและการคมนาคมที่ทันสมัยทำให้ “พื้นที่” และอำนาจของวัดไทยและพระภิกษุสงฆ์สามารถแพร่ขยายไปในวงกว้างได้มากขึ้นตามไปด้วย

ประการที่สอง วัดและศาสนาพุทธถูกสร้างให้กลายเป็นพื้นที่หรือสถาบันที่มีความศักดิ์สิทธิ์ นำเคารพเลื่อมใส ผ่านกรรมวิธีการนำเสนอต่างๆ เช่น การได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ หรือ “พัดยศ” จากกองเลขาการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งจะต้องผ่านขั้นตอนของการตรวจสอบความประพฤติ การสร้างคุณงามความดีที่มีต่อองค์กรพุทธศาสนาและทำประโยชน์ต่อสาธารณะ รวมทั้งการมีมูลฐานเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนา และความสัมพันธ์ที่ระหว่างราชสำนักกับคณะสงฆ์ได้เกื้อหนุนแก่พุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ในรัฐกลั่นตันให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

นอกจากนี้ การควบคุมพระภิกษุสงฆ์ทั้งที่อยู่ในรัฐกลันตันและที่เดินทางไปจากประเทศไทยให้มีศีลปฏิบัติที่ดีงาม อยู่ในระเบียบวินัยของคณะสงฆ์ ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์และอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนา วัดและคณะสงฆ์ ตลอดจนชุมชนไทยในรัฐกลันตันด้วยเช่นกัน

บทบาทวัดไทยกับการจัดการด้านการศึกษา

บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของวัดโดยเฉพาะก่อนการศึกษาสมัยใหม่ขยายตัวคือการเป็นสถาบันที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม วัดไทยในกลันตันเองก็มีบทบาทในการให้ความรู้แก่ชุมชนในพื้นที่รายรอบวัดมาโดยตลอดเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการสอนภาษาไทย ซึ่งจุดมุ่งหมายในช่วงแรกๆ ก็เพียงเพื่อให้เยาวชนลูกหลานคนไทยอ่าน-เขียนภาษาไทยในระดับที่สามารถศึกษาหลักธรรมคำสอนตามหลักทางพุทธศาสนาเมื่อเข้าสู่วัยที่ต้องบวชเรียนได้ ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ รวมทั้งไม่ได้สอดคล้องและอยู่ภายใต้นโยบายการศึกษาและหลักสูตรการเรียนการสอนของรัฐ การเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยของวัดในระยะแรกเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนซึ่งโดยปกติพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน แต่ขาดทักษะการอ่านและเขียน จึงหาตำราเรียนและคนในชุมชนที่พอจะมีความรู้มาสอนโดยใช้วัดเป็นสถานที่เรียน บ่อยครั้งที่ผู้สอนเป็นพระสงฆ์เนื่องจากมีทักษะภาษาไทยค่อนข้างดีจากการได้ศึกษาพระธรรมวินัยและบางรูปได้เคยเดินทางมาศึกษาเล่าเรียนในประเทศไทย ต่อมาในระยะหลังๆ จึงใช้วิธีรุ่นพี่สอนรุ่นน้องควบคู่กับการสอนโดยพระสงฆ์ด้วย

ในอดีตจะใช้พื้นที่ว่างภายในวัดเป็นสถานที่เรียน บางวัดก็มีการสร้างตัวอาคารเรียนแยกออกมาต่างหาก แต่ก็อาคารไม้ที่ก่อสร้างขึ้นแบบง่ายๆ หนังสือที่ใช้เป็นตำราเรียนเป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมที่ใช้ในประเทศไทยบ้าง หรือเป็นหนังสืออ่านเล่นทั่วไปๆ แล้วแต่ผู้สอนจะหามาได้ ผู้สอนก็สอนตั้งแต่การอ่านพยัญชนะ การผสมคำ การแต่งประโยค ฯลฯ ตามขีดความสามารถ เทคนิควิธีการและมาตรฐานของผู้สอนเอง ซึ่งความไม่พร้อมของตำราและผู้สอนไม่ได้เป็นอุปสรรคมากนักสำหรับนักเรียน ตัวผู้สอน และคนในชุมชน เพราะการเรียนการสอนภาษาไทยของวัดไม่ได้มีเป้าหมายประสงค์และไม่ได้ถูกคาดหวังว่าความรู้ดังกล่าวจะสามารถสร้างความก้าวหน้าในการศึกษาระดับสูงและมีโอกาสที่สูงขึ้นในอาชีพการงาน แต่เป็นเพียงเพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนไทยเท่านั้น

เมื่อการรู้ภาษาและวัฒนธรรมไทยไม่ได้เพิ่มโอกาสที่สูงขึ้นในด้านการศึกษาและอาชีพการงานในมาเลเซีย พ่อแม่ผู้ปกครองจึงส่งบุตรหลานมาเรียนได้แค่ช่วงวันหยุด ซึ่งสำหรับรัฐกลันตันคือวันศุกร์และวันเสาร์เท่านั้น บางครั้งก็ต้องหยุดเรียนหากมีภารกิจของโรงเรียนหรือมีความจำเป็นอื่นๆ อีกทั้งวัดบางแห่งก็อาจต้องหยุดสอนหากไม่มีความพร้อมด้านบุคลากร ตำราและสถานที่ การเรียนการสอนภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยในอดีตจึงไม่มีระบบเท่าที่ควร

มนัส พรหมมานพ หรือพ่อนัส ครูใหญ่วัย 86 ปี ของเด็กๆ และชาวบ้านบ่อเสม็ด วัดพิบูลทอง วราราม อำเภอตูมปัด กล่าวเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในรัฐกลันตันในอดีตว่า “เมื่อก่อนเรียนกันในวัด เอาโต๊ะมาต่อๆ กันได้ถนัดก็ เรียนกับพระ เรียนกันตามหนังสือที่มี แต่เดี๋ยวนี้มีหลักสูตรใหม่ เราก็สอนไม่ค่อยจะเป็น ชอบแบบเมื่อก่อนมากกว่า สอนเด็กที่นี้ยาก อย่างวิธีเขียนคำขอบเอาหางมาก่อน คำเขียนตามตัวหนังสือแขก เราต้องจับมือหัดให้เขียนใหม่หมด หรือบางชั้นเรียนมีทั้งเด็กเล็กเด็กโตเรียนร่วมกัน เพราะเด็กบางคนเรียนไปได้ครึ่งหนึ่งต้องหยุด กลางคันเพราะไม่มีเวลา พอมีเวลาก็มาเรียนใหม่”¹¹⁷

แม้จะมีอุปสรรคค่อนข้างมาก แต่การรู้ภาษาไทยในขั้นที่อ่านและเขียนได้ถือว่ามีค่า จำเป็นสำหรับชุมชนไทย จึงได้มีความพยายาม โดยเฉพาะจากวัดและคณะสงฆ์ ที่จะปรับปรุงและยกระดับรูปแบบการเรียนการสอนให้มีมาตรฐานที่ดีขึ้น ซึ่งการที่วัดและคณะสงฆ์ในกลันตันทำหน้าที่ให้การศึกษาดังกล่าวมานับแต่อดีต หน่วยงานหรือสถาบันที่ทางวัดและคณะสงฆ์ในกลันตันได้ประสานขอความช่วยเหลือเป็นหน่วยงานแรกๆ และก็ได้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีก็คือวัดและคณะสงฆ์ในประเทศไทย โดยเฉพาะจากมูลนิธิพระวิเชียรโมลี (แจ่ม ชมปญโญ) วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา¹¹⁸

วัดชัยมงคล หรือวัดโคกเสม็ด มีประวัติความเป็นมาที่สัมพันธ์กับรัฐกลันตันเมื่อครั้งที่พระอาจารย์ชัย พระภิกษุชาวกลันตัน ได้เข้ามาร่วมสร้างวัดชัยมงคลในปี พ.ศ. 2394 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นความสัมพันธ์ระหว่างวัดชัยมงคลกับรัฐกลันตันนับแต่นั้นเป็นต้นมา แต่ก็ไม่ปรากฏความร่วมมือระหว่างกันในการจัดการศึกษาและวัฒนธรรม จนกระทั่งปี พ.ศ.2530 พระครูศรีมงคลเจติยทร เจ้าอาวาสวัดชัยมงคลในขณะนั้น ได้เดินทางไปเยี่ยมเยียนวัดและหมู่บ้านคนไทยในประเทศมาเลเซีย ทั้งในส่วนของกิจกรรมนิมนต์และปฏิบัติงานในการกิจของพระสงฆ์ ได้เห็นถึงความยากลำบากของคนไทยและวัดไทย จึงสนใจให้ความช่วยเหลือวัดและชุมชนไทยในรัฐกลันตันมากขึ้น

เมื่อพระครูศรีมงคลเจติยทรได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดในปี พ.ศ.2540 และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นราชาคณะชั้นสามัญในราชทินนาม “พระวิเชียรโมลี” ท่านจึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการสงฆ์ควบคุมและส่งเสริมกิจกรรมพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทย-มาเลเซีย มีโอกาสพบปะกับชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย และเดินทางไปเยี่ยมเยียนวัด

¹¹⁷ มนัส พรหมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

¹¹⁸ คูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมไทย สำหรับชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย และบทบาทของคณะสงฆ์ในประเทศไทยต่อชุมชนไทยและวัดไทยในรัฐกลันตัน ได้จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, แบบรายงานการพิจารณาให้ปริญญาโทนิติศาสตรบัณฑิต สรุปประวัติและผลงาน ของพระราชาวงธรรมโกศล (แจ่ม ชมปญโญ)

และคณะสงฆ์ในมาเลเซียอยู่บ่อยครั้ง จนเกิดความสนใจที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนไทยในรัฐกลันตันกับประเทศไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยในประเทศมาเลเซีย

ต่อมาในปี พ.ศ.2542 คณะสงฆ์ไทยโดยการนำของมูลนิธิพระวิเชียรโมลี (แจ่ม ชมปญโญ) วัดชัยมงคล ได้ร่วมกับศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาไทยวัดบุญญาราม อำเภอภูบึงปาสู รัฐเคดาห์ มูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนาและวัฒนธรรม วัดมณีมาราม อำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน และโรงเรียนสอนภาษาไทยในวัดต่างๆ ในพื้นที่ 5 รัฐทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย คือเคดาห์ ปะลิส เปรัก กลันตัน และตรังกานู ร่วมกันจัดทำหลักสูตรมาตรฐานในการจัดการเรียนการสอนภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมสำหรับชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยในประเทศมาเลเซีย โดยได้รับความร่วมมือจากสถาบันทางการศึกษาของไทยหลายแห่งโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมจัดทำหลักสูตรและอบรมบุคลากรด้วย ทำให้การเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในรัฐกลันตันมีมาตรฐานและคุณภาพมากขึ้น

พระครูสุวรรณวรญาณกุล เลขานุการเจ้าคณะรัฐกลันตัน วัดพิบูลทองวราราม กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันว่า “ที่วัดพิบูลทองวรารามนี้มีการสอนภาษาไทย จนจบชั้น ป.4 แล้วให้อ่านออกเขียนได้ก็ใช้ได้แล้ว แต่เด็กไทยทุกคนต้องมาเรียนที่วัด ไม่ได้มีโรงเรียนของรัฐ โดยเฉพาะ การเรียนการสอนเริ่มตั้งแต่เด็ก อายุตั้งแต่ 7-8 ขวบ ปัจจุบันใช้ระบบรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง คือพอรุ่นพี่จบ ป.4 ก็มาเป็นครูอาสาสมัคร มีรายได้เล็กๆ น้อยๆ ให้ เด็กมาเรียนเพียงแค่ 2 วันคือวันศุกร์กับวันเสาร์ เรียนตั้งแต่เช้าถึงเย็น”¹¹⁹

วัดมณีมาราม (วัดกลางยุงเกา) เป็นวัดหนึ่งที่มีบทบาทนำในการจัดการเรียนการสอนภาษาไทย ธรรมศึกษา และการสอนนิกกรรม (ตรี โท เอก) ให้แก่พระภิกษุสงฆ์ โดยมีการจัดตั้งเป็นมูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนาและวัฒนธรรม วัดมณีมาราม อย่างเป็นทางการ ได้รับการรับรองจากภาครัฐ สามารถรับเงินบริจาคและเงินสนับสนุนการทำกิจกรรมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งปัจจุบันทางมูลนิธิฯ ได้รับเงินสนับสนุนและเงินบริจาค จนสามารถสร้างอาคารเรียนเป็นตึกคอนกรีต 3 ชั้น ทดแทนอาคารเรียนหลังเก่าที่ทำด้วยไม้ มีห้องเรียนขนาดใหญ่ประมาณ 15 ห้อง

พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุนาราม (วัดห้วยนอน) หนึ่งในผู้ริเริ่ม และมีบทบาทสำคัญที่จัดให้มีการเรียนการสอนภาษาไทยที่วัดมณีมารามกล่าวถึงรูปแบบการดำเนินการเรียนการสอนและการสอนนิกกรรม (ตรี โท เอก) ของพระภิกษุสงฆ์ ให้ฟังว่า “นอกจากที่โรงเรียนจะจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาไทยแล้ว เรื่องของวัฒนธรรมไทย การไหว้ การกราบพระ

¹¹⁹ พระครูสุวรรณวรญาณกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

การประเคนของให้พระ และการรำไทย ฯลฯ ก็มีการปลูกฝังให้กับเด็กไทยที่นี้ให้รู้จักด้วย กรณีการสอนรำไทยนั้นจะใช้พื้นที่วัดในการเรียน ในอดีตเคยมีคนจากกงสุลใหญ่รัฐกลันตันมาช่วยสอน แต่ปัจจุบันคนในชุมชนสอนกันเอง โดยสมาคมคนไทยรัฐกลันตันให้การช่วยเหลือด้านงบประมาณ บางส่วนขอจากรัฐบาลมาเลเซียซึ่งจะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเท่านั้น อย่างที่วัดพิบูลทองจะเด่นเรื่องรำไทย ส่วนวัดมัสยิดมารามจะเด่นเรื่องมโนราห์”

“ส่วนการสอบนักธรรม (ตรี โท เอก) และธรรมะศึกษา ทางคณะสงฆ์จากประเทศไทยจะจัดส่งข้อสอบและพระสงฆ์มาคุมสอบ มีการเปิดการสนามสอบในประเทศมาเลเซียทุกปี โดยวัดที่จัดสอบจะมีวาระการเป็นเจ้าภาพจัดสอบวาระละ 3 ปี แล้วสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปวัดอื่นๆ ช่วงนี้มีพระสอบน้อยเพราะพระที่จะบวชเรียนศึกษาธรรมะอย่างจริงจังมีน้อยลง ส่วนใหญ่บวชกัน 3-7 วัน ก็สึก บวชกันพอให้เป็นไปตามประเพณี”¹²⁰

พระครูสุวรรณวราภูล กล่าวว่าการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันได้รับความร่วมมือจากสถาบันต่างๆ ทั้งมูลนิธิพระวิเชียรโมลี (แฉล้ม เขมปญโญ) คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยทักษิณ สถานกงสุลใหญ่ ณ เมืองโกตาบารู มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมในพระบรมราชูปถัมภ์ และกระทรวงการต่างประเทศของไทย

“ตอนนี้ทางมหาวิทยาลัยทักษิณได้จัดทำหลักสูตรใหม่ประจำปีการศึกษา 2551 จะมีการสอบวัดผลความรู้โดยทางมหาวิทยาลัยทักษิณและทางกงสุลไทยเป็นผู้ออกใบรับรองการศึกษาให้ เพราะจะช่วยสร้างโอกาสในการทำงานของเด็กไทยที่ประสงค์เข้ามาทำงานในประเทศไทยมากขึ้น การเรียนการสอนก็มีการพัฒนาที่ทันสมัยขึ้น มีการถ่ายทอดสดผ่านดาวเทียมจากประเทศไทย ในช่วงเดือนมีนาคม 2551 ที่ผ่านมานี้ มีโครงการนำครูอาสาสมัครที่สอนภาษาไทยในรัฐกลันตันไปทัศนศึกษาในประเทศไทย โดยการสนับสนุนงบประมาณจากสถานกงสุลไทย ณ เมืองโกตาบารู ร่วมกับกองทัพบกและกระทรวงการต่างประเทศของไทย การทัศนศึกษารั้งนี้ได้เข้าเยี่ยมชมสถาบันการศึกษาของไทยและวัดไทยในหลายๆ พื้นที่ เช่น วัดสระแก้ว วัดอรุณราชวราราม วัดเบญจมบพิตร และสถานที่สำคัญๆ อีกหลายแห่ง ปัจจุบันมีชาวมาเลเซียเชื้อสายไทยในรัฐกลันตันได้รับทุนการศึกษาจากมูลนิธิพระวิเชียรโมลี ในการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ทั้งปริญญาตรีและโท มหาวิทยาลัยทักษิณ พร้อมทั้งทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิด้วย”¹²¹

ดารีณี เกียรติแก้ว นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 วัย 15 ปี อาสาสมัครที่สอนภาษาไทยในมูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนาและวัฒนธรรม วัดมัสยิดมาราม ได้เล่าถึงการเรียนการสอนที่มูลนิธิฯ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กไทยในรัฐกลันตันให้ฟังว่า “ตัวเองเป็นศิษย์เก่า

¹²⁰ พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹²¹ พระครูสุวรรณวราภูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

ของที่นี่ พอเรียนจบแล้วก็มาเป็นอาสาสมัครสอนรุ่นน้องต่อ สอนเฉพาะวันศุกร์ วันเสาร์ เพราะปกติจะเรียนที่โรงเรียนมัธยมของรัฐบาลที่อยู่ในชุมชน ที่โรงเรียนเขาสอนทั้งภาษามลายู จีน อังกฤษ ส่วนภาษาไทยเรียนที่โรงเรียนไทย ...เดี๋ยวนี้เด็กไทยถ้าเรียนหนังสือเก่งๆก็สามารถสอบเรียนเข้าเป็น หมอ วิศวกร พยาบาลหรืออาชีพอื่นๆได้เหมือนคนมลายูอย่างเท่าเทียมกัน”¹²²

เกศินี วงศ์จินดา อาสาสมัครที่มูลนิธิฯ วัดมัทธนิมารามอีกคนหนึ่งเพิ่มเติมว่า “ที่นี่เริ่มเรียน 8.30 น. ก่อนเรียนเด็กจะต้องไหว้พระที่ห้องพระก่อน แล้วก็เรียนจนถึง 11 โมง จึงพักเที่ยง หลังจากนั้นก็เรียนรอบบ่ายตั้งแต่ 14.00- 18.00 น. เรียนเสร็จก็ไหว้พระก่อนกลับบ้านอีกครั้ง ที่นี่จะแบ่งเด็กเป็นห้องๆ จำนวนเด็กในแต่ละห้องมากน้อยไม่เท่ากัน ถ้าห้องไหนเด็กมากก็สอนกัน 2 คน เด็กที่มาเรียนมีทั้งเด็กไทย เด็กจีน เมื่อถึงตอนสอบ พระสงฆ์จะเป็นผู้ออกข้อสอบ”¹²³

สามารถ ชัยศิริ วัย 16 ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 อาสาสมัครอีกคนของมูลนิธิฯ วัดมัทธนิมาราม เล่าถึงสภาพเด็กไทยในยุคปัจจุบันให้ฟังว่า “เด็กที่นี่ดูรายการโทรทัศน์จากประเทศไทย เพราะสนุกกว่าละครของที่นี่ ชอบดาราไทย อ่านนิตยสารสิ่งพิมพ์ที่มาจากประเทศไทย โหลดริงโทนรับสายโทรศัพท์เป็นเพลงภาษาไทย พอรู้ภาษาไทยก็อยากไปเที่ยวเมืองไทยด้วย”¹²⁴

นอกจากชุมชนไทยจะให้ความสำคัญกับการรู้ภาษาไทยเพื่อคงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนไว้แล้วนั้น คนจีนในกลันตันเองก็ให้ความสนใจเรียนภาษาไทยอยู่ไม่น้อยเช่นกัน เนื่องจากบางคนทำการค้าที่ต้องสัมพันธ์กับคนไทย หรือต้องข้ามมาติดต่อค้าขายกับฝั่งไทยอยู่บ่อยครั้ง บางชุมชนเช่นชุมชนจีนที่อยู่รายรอบวัดประชาจิณาราม ส่วนใหญ่ก็เรียนภาษาไทยเพื่อให้ติดต่อ สื่อสารกับคนไทยในชีวิตประจำวัน และสามารถอ่านธรรมะได้¹²⁵ อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงเนื้อหาและคุณภาพการเรียนการสอน แต่การที่การรู้ภาษาไทยไม่ได้นำมาซึ่งโอกาสในการศึกษาที่สูงขึ้นและโอกาสในหน้าที่การงาน ในบางพื้นที่จึงมีผู้เข้ามาเรียนน้อยลง เช่น วัดโพธิวิหาร พระครูประศาสน์ประชากร เจ้าอาวาสกล่าวว่า “อาตมาสอนเป็น 10 ปี สอนเด็กๆ ให้พออ่านออกเขียนได้ พอรู้เรื่องจะได้บวช ระยะเวลาไม่ค่อยมีเด็กมาเรียน เคาะไปเรียนสามัญหมด วัดก็ไม่ค่อยเข้าไม่เหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนเด็กเยอะก็มาเรียนบางครั้งมากถึง 50 คน ปัจจุบัน 20-30 คน ครูที่สอนเป็นจากพระเมืองไทยมาอยู่ที่กลันตัน 10 กว่าปี ตอนนี้มีอาจารย์อีกรูปหนึ่งมาสอนภาษาไทยถึง ป.4 หลังจบก็เรียนธรรมศึกษาต่อ พอจบมีประกาศนียบัตรให้ ที่นี่ส่วนมากเด็กที่เรียนเป็นคนไทย”¹²⁶

¹²² ดาริณี เกียรติแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹²³ เกศินี วงศ์จินดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

¹²⁴ สามารถ ชัยศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹²⁵ พระสายัณห์ ปภสสโร (สุวรรณธำรงค์) และพระชาย อรินทโม (เชตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹²⁶ พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

เห็นได้ว่าวัดทำหน้าที่หลักในการจัดการเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทย โดยมีพระหรือรุ่นพี่ที่เคยเรียนแล้วมาช่วยสอนให้รุ่นน้อง เรียนทั้งภาษาไทย การไหว้ การกราบพระ การประเคนของให้พระ และการรำ เป็นต้น ดังที่พระครูประศาสน์ประชากร ได้กล่าวว่า “วัดยังคงเป็นองค์กรหลักที่ดำรงไว้ซึ่งภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งในเรื่องหลักธรรม เรื่องประเพณี การฝึกรำ ฝึกร้องเพลง ก็มาทำที่วัด”¹²⁷ ซึ่งในกรณีสอนรำนั้น ในอดีตเคยมีคนจากสถานกงสุลใหญ่รัฐกลันตันมาช่วยสอน แต่ปัจจุบันคนในชุมชนสอนกันเอง โดยสมาคมคนไทยช่วยเรื่องงบประมาณ ซึ่งจะขอจากรัฐบาลมาเลเซีย ที่ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ถ้าหากเกี่ยวข้องกับเรื่องวัฒนธรรม เนื่องจากปัจจุบันทางรัฐบาลต้องการให้ผู้คนเห็นว่ารัฐบาลนี้ให้ความสำคัญกับทุกเชื้อชาติ ทุกวัฒนธรรม ซึ่งการสนับสนุนด้านวัฒนธรรมของวัดไม่ใช่เพียงเพื่อการรักษาอัตลักษณ์เท่านั้น แต่ยังสามารสรสร้างรายได้และเป็นตัวสร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชนด้วย เพราะเมื่อมีงานของรัฐบางครั้งก็จะได้รับเชิญไปแสดง รายได้ต่อครั้งอาจสูงถึง 1,000 เหรียญริงกิตเลยทีเดียว¹²⁸ นอกจากนี้ ภายในวัดบางแห่งยังมีการสร้างสนามเด็กเล่น และสนามกีฬาด้วย อย่างวัดมัชฌิมาาราม มีการสร้างสนามบาสเก็ตบอลไว้ให้เด็กๆ ในชุมชนได้เล่นกีฬา พระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสกล่าวว่า เป็นกลวิธีสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยดึงให้เด็กเข้ามาเล่นกีฬาในวัด¹²⁹

จากการศึกษาวัดไทยกับบทบาทในการจัดการศึกษาสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ 2 ประการดังนี้ *ประการแรก* องค์กรคณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนไทย โดยการเชื่อมความสัมพันธ์กับองค์กรต่างๆ ทั้งภายในรัฐและข้ามพรมแดนออกนอกประเทศโดยเฉพาะกับองค์กรสงฆ์ในประเทศไทยเพื่อให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนการจัดการศึกษาทั้งด้านงบประมาณ การจัดหลักสูตร ผลิตตำรา การฝึกอบรมครูผู้สอน การส่งครูอาสาไปทัศนศึกษาดูงานที่ประเทศไทย และการจัดการเรียนการสอนผ่านดาวเทียมของโรงเรียนไกลกังวลในพระราชอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นต้น

ประการที่สอง วัดเป็นพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนภาษาและการฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยของชุมชนไทยในรัฐกลันตัน มานับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอน กระบวนการดังกล่าวเมื่อพิจารณาในแง่ของการเคลื่อนไหวในการต่อสู้ต่อรอง เพื่อเรียกร้องสิทธิและความไม่เท่าเทียมต่างๆ แล้ว การเคลื่อนไหวในการจัดการเรียนการสอนภาษาและการฟื้นฟูวัฒนธรรมไทยถือได้ว่าเป็นการต่อรองอำนาจที่เกิดขึ้นในกิจกรรมชีวิตประจำวันของคณะสงฆ์และชุมชนชาวไทยที่แลดูเป็นธรรมชาติ ไม่มีโทษมีภัยหรือสร้างความ

¹²⁷ พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹²⁸ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹²⁹ พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

สันคลอนแก่อำนาจหลักของสังคม เป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เบียดแทรก (insinuate) เข้าไปในพื้นที่ของอำนาจ ดังตัวอย่างเช่น การได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน และการจัดสร้างอาคารเรียนจากสุลต่านของรัฐ การได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลไทย ผ่านสถานกงสุลและกระทรวงการต่างประเทศในจัดทำหลักสูตร การส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำ และการส่งครูไปศึกษาดูงานในประเทศไทย เป็นต้น

วัดไทยในบริบทของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

มาเลเซียในช่วงประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมาการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการพัฒนาภายใต้แผนนโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy, 1970-1990) และวิสัยทัศน์ 2020 (Vision 2020)¹³⁰ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวัดและชุมชนไทยในก้นตันในหลายประเด็น ที่เห็นได้ชัดเจนคือความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ฉาบฉวยมากขึ้น ด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านเข้าวัดน้อยลง ประกอบกับความทันสมัยที่ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์และแบบแผนการปฏิบัติแบบแยกส่วน มีการแบ่งแยกทางโลกออกจากทางธรรมอย่างเด่นชัดขึ้น ธรรมะจึงถูกแยกออกจากชีวิตประจำวัน ทำให้บทบาทของ

¹³⁰ นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New Economic Policy, 1970-1990) เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์จลาจลทางเชื้อชาติในปี ค.ศ. 1969 มีจุดประสงค์สองประการคือ ลดและกำจัดการแบ่งอาชีพรากตามเชื้อชาติ และไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ และจัดโครงสร้างของสังคมใหม่เพื่อลดและกำจัดการแบ่งอาชีพรากตามเชื้อชาติ ซึ่งผู้ที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดภายใต้ต้นนโยบายนี้คือชาวมลายู หลังสิ้นสุดนโยบายเศรษฐกิจใหม่รายได้ต่อหัวของชาวมลายูเพิ่มขึ้นจากเดิมหลายเท่าตัว เกิดกลุ่มทุนนิยมภูมิบุตร (ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐ) และโครงสร้างทางเศรษฐกิจของมาเลเซียแปรเปลี่ยนจากการพึ่งพิงการผลิตและส่งออกสินค้าทางการเกษตร ไปเป็นสินค้าทางอุตสาหกรรม เป็นต้น ทำให้รายได้และอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของมาเลเซียพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนวิสัยทัศน์ 2020 (Vision 2020) เป็นแผนพัฒนาชาติระยะยาวของมาเลเซียที่สานต่อจากนโยบายเศรษฐกิจใหม่ ที่สำคัญคือการพยายามผลักดันให้มาเลเซียเป็น “ประเทศที่พัฒนาแล้ว” หรือ “ประเทศอุตสาหกรรม” พร้อมทั้งการสร้างโครงการต่างๆ ที่มีขนาดใหญ่และใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจมาเลเซียภายใต้ต้นนโยบายเศรษฐกิจใหม่และวิสัยทัศน์ 2020 ได้จาก Edmund Terence Gomez and Jomo K.S. (ed.). *Malaysia's Political Economy* (New York: Cambridge University Press, 1999), ชัยโชค จุลศิริวงศ์. *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองมาเลเซีย* (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542), ปวีณา บุหว่า. *นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (ค.ศ. 1971-1990) กับปัญหาการสร้างเอกภาพระหว่างประชากรเชื้อชาติต่างๆ ในมาเลเซีย* (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ และชปา จิตต์ประทุม. *วิกฤตการณ์มาเลเซีย: เศรษฐกิจ การเมือง-วัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, 2542) และ รุ่งทิพา นาคอุไร. *การพัฒนาเศรษฐกิจของมาเลเซีย: ศึกษาวิสัยทัศน์ 2020* (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2545) เป็นต้น.

พระสงฆ์กับชาวบ้านพลอยแยกออกจากกันไปด้วย พระสงฆ์ถูกคาดหวังให้สนใจเรื่องธรรมะและพิธีกรรมเป็นหลัก¹³¹ การกิจหลักประจำวันพระภิกษุสงฆ์จึงมักเน้นไปที่การสวดมนต์ พรมน้ำมนต์ ให้พรให้โชคดี ร่ำรวย ปลุกเสกวัตถุมงคลต่างๆ บทบาทของวัดไทยแต่เดิมที่เน้นการอบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่ชาวบ้าน การทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์และส่วนรวม ได้ปรับเปลี่ยนกลายเป็นกิจกรรมที่เน้นตอบสนองความต้องการทางปัจเจกบุคคล คุณค่าทางศาสนาที่ควรเน้นทางด้านจริยธรรมก็กลับไปเน้นการเป็นที่พึ่งทางพิธีกรรมและไสยศาสตร์มากขึ้น

นอกจากนี้ การไหลเวียนของคน เงิน ทุน ความรู้ ข่าวสาร ข้ามเส้นแบ่งพรมแดนรัฐชาติภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้ “ความเป็นไทย” “ความเป็นพุทธ” การเรียนการสอนภาษาไทยและธรรมศึกษา การส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมโลกที่ส่งผ่านหน้าจอโทรทัศน์ จานดาวเทียม และสื่อต่างๆ พร้อมๆ กับการลดบทบาทของวัดและคณะสงฆ์ต่อชุมชนในการสร้าง อารักขาปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” ลงเช่นกัน

การขยายตัวของ การโทรคมนาคมติดต่อสื่อสารยังทำให้ในปัจจุบันพระสงฆ์สามารถขยายขอบเขตในการสร้างสัมพันธ์กับชุมชนไทยนอกพื้นที่รายรอบวัดได้มากขึ้น พระสงฆ์สามารถรับกิจกรรมเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ นอกพื้นที่วัดได้อย่างต่อเนื่องและบ่อยครั้ง ทั้งชาวบ้านและพระสงฆ์สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น มีการติดต่อสัมพันธ์กันผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น ชมการถ่ายทอดสดจากสถานีโทรทัศน์ทั้งในและต่างประเทศ หรือการติดต่อผ่านระบบโทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ส่งผลให้บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างวัดไทยกับชุมชนเริ่มมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ รูปแบบข้ามกรอบหรือเส้นแบ่งรูปแบบความสัมพันธ์แบบเดิมๆ ไป

ภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และวัฒนธรรมบริโภคนิยม วัดยังต้องปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสถานะที่เผชิญอยู่ โดยใช้กลวิธีต่างๆ ในการดึงผู้คนและรายได้เข้าวัด เช่นการเป็นพื้นที่ในการจัดงานประเพณีต่างๆ โดยรายได้จากการขายของและให้เช่าพื้นที่ขายของก็จะมอบให้กับทางวัดครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งมอบให้กับองค์กรที่ร่วมจัด เช่น สมาคมคนไทยรักกันฉัน ซึ่งเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักของชุมชนอีกองค์กรหนึ่งเช่นกัน พระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดมัทนิมารามได้กล่าวถึงบทบาทของวัดว่า “เวลามีงานตามประเพณี คนไทยในพื้นที่ก็มาร่วม ทั้งมาช่วยงานและมาร่วมกิจกรรม แต่พระก็ยังคงเป็นหัวหน้า ถ้าพระไม่ดำเนินการ งานก็ไม่เดิน ... พระนี่แหละที่ล้มไม่ได้ ต้องเป็นหลักไว้” และ “เมื่อก่อนไม่มีสมาคมคนไทย เวลาชาวบ้านเดือดร้อนก็อาศัยวัดนี่แหละที่ช่วย”¹³²

¹³¹ พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 93.

¹³² พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพธดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

งานสำคัญๆ ที่วัดเป็นเจ้าภาพ ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นงานประเพณีประจำของรัฐบาลกันแล้ว คือ งานปีใหม่ งานสงกรานต์ และงานลอยกระทง โดยงานวันปีใหม่จะจัดที่วัดมณีมาลา งานสงกรานต์จะจัดที่วัดสุคนธาาราม และงานลอยกระทงจัดที่วัดพิบูลทองวราราม บางครั้งในวันเกิดท่านเจ้าอาวาสก็มีการจัดงานวัดอย่างใหญ่โตจนกลายเป็นงานเทศกาลสำคัญประจำปีด้วยเช่นกัน¹³³ แต่พิธีกรรมทางพุทธและงานประเพณีต่างๆ ในกลิ่นต้นมีความแตกต่างในรายละเอียดบางอย่างกับพิธีกรรมและงานประเพณีของไทยอยู่บ้าง¹³⁴ เนื่องจากต้องคำนึงถึงเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐ คำนึงถึงความเหมาะสมและความสะดวกของหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินงานและผู้คนที่จะมาเข้าร่วมงานมากกว่าต้องตรงตามฤกษ์ยามที่ถูกต้องเสียทีเดียว เช่น หากวันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของพุทธตรงกับวันสำคัญทางศาสนาของอิสลาม ก็ต้องเลื่อนวันไม่ให้ตรงกัน ช่วงเดือนรอมฎอนก็ไม่ควรจัดงานที่เอิกเกริก พระสงฆ์ต้องรู้ขอบเขตในการประกอบศาสนพิธี การสอนธรรมะ ตลอดจนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยไม่ให้ขยายขอบเขตไปสู่กลุ่มเชื้อชาติอื่นๆ โดยเฉพาะชาวมลายู เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาตามมาภายหลัง¹³⁵

คณะสงฆ์พยายามให้ทุกวัดมีกิจกรรมใหญ่บ้างเล็กบ้างอยู่ตลอดเวลา เพราะนอกจากเป็นการสร้างชื่อให้วัดแล้ว ยังเป็นที่มาของรายได้วัดด้วย ในอดีตงบประมาณในการจัดงานต่างๆ มาจากปัจจัยที่ญาติโยมทำบุญ แต่ปัจจุบันทางสมาคมคนไทยรัฐกลันตันได้เข้ามาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการหาทุนมาสนับสนุนโดยการเขียนโครงการไปยังรัฐบาลกลางของบประมาณที่จัดสรรไว้สำหรับเรื่องวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยจะไม่ขอเพื่อการศาสนาและเพื่อการพัฒนาชุมชนไทยโดยตรงเพราะจะได้รับการอนุมัติจัดสรรยาก¹³⁶ ทั้งนี้ ในช่วงปีที่ผ่านมารัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นได้เริ่มเข้ามาสนับสนุนการจัดงานมากขึ้น โดยเฉพาะด้านการประชาสัมพันธ์ และอำนวยความสะดวก โดยมองว่าจะได้ประโยชน์ทางการเมืองจากชนกลุ่มน้อยคนไทยและคนจีนเป็นสิ่งที่ตอบแทน รวมทั้งยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว เพิ่มรายได้ให้รัฐกลันตันอีกด้วย ดังปรากฏมีภาพวัดและภาพงานประเพณีต่างๆ ของไทยในแผ่นพับแนะนำการท่องเที่ยวของรัฐ เป็นต้น

ขณะที่รัฐให้ความสำคัญต่อวัดและชุมชนไทยมากขึ้นเนื่องจากสัมพันธ์กับรายได้จากการท่องเที่ยวและเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลที่เริ่มเปิดพื้นที่ให้ชนกลุ่มน้อยต่างๆ เพื่อความ

¹³³ พระลูกวัดมณีมาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹³⁴ ดูตัวอย่างรายละเอียดประเพณีและพิธีกรรมของคนไทยในรัฐกลันตันที่มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างจากในประเทศไทยได้จาก สุธานี เพชรทอง. การศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทยในอำเภอตูมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย เป็นต้น

¹³⁵ พระสายัณห์ ปภสโร (สุวรรณธำรงค์) และพระชาย อรินทโม (เชตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹³⁶ ยอด ชาจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

สมานฉันท์ทางชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับราชสำนักกลับห่างเหินกันมากขึ้น อาจเป็นเพราะราชสำนักในปัจจุบันอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ต้องรับภาระหนักจากกระแสการหวนคืนสู่รากเหง้าของศาสนา (fundamentalism) และการขยายตัวของกระแสอิสลามานุวัตร ที่ส่งผลให้ราชสำนักไม่ค่อยเข้ามาร่วมพิธีกรรมของชาวพุทธ เพราะเกรงว่าจะเกิดการตั้งคำถามต่อความเป็นมุสลิมของสุลต่าน แต่ถึงกระนั้นก็ตาม วัดและชุมชนไทยก็ยังคงจงรักภักดีต่อสถาบันสุลต่านมลายูเช่นเดิม¹³⁷

กลวิธีในการดึงผู้คนและรายได้เข้าวัดอีกทางหนึ่งนอกจากการจัดงานต่างๆ ก็คือการสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด การสร้างตำนานของวัด และความสามารถในทางไสยศาสตร์ของพระไทย การอาศัยความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่ที่ว่าทำบุญกับวัดและพระสงฆ์เป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ ดึงให้คนศรัทธาและทุ่มเงินบริจาคให้แก่วัด การเรียกรายเงินบริจาค การเป็นพื้นที่ในการจัดงานเทศกาลงานบุญต่างๆ การออกกรับกิจนิมนต์ทั้งในและนอกมาเลเซีย การทอดกฐินและทอดผ้าป่า เป็นต้น จนทำให้วัดมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมั่นคง ซึ่งได้ส่งผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชนที่อยู่รายรอบวัดและรัฐด้วยเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันสถานะของวัดที่แต่เดิมซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้ร่วมกันรักษาและใช้ประโยชน์ กลับทับซ้อนอยู่กับการเป็นพื้นที่ทางธุรกิจและพื้นที่ท่องเที่ยว ที่เน้นการแสวงหากำไรและผลประโยชน์ควบคู่กันไป เช่น วัดมัสฌิมาราม ที่ถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองและการท่องเที่ยวโดยการผลิตสร้างและต่อรองผ่านสื่อต่างๆ

การอุปถัมภ์วัดในระยะหลังๆ มาจากคนจีนทั้งในและนอกรัฐกลันตัน ส่งผลให้วัดที่ได้รับเงินอุดหนุนและที่กำลังต้องการกำลังทรัพย์ จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มทุนจีนเหล่านั้น วัดที่เป็นตัวอย่างได้ชัดเจนถึงการได้รับการอุปถัมภ์จากทุนจีนจนนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนองค์เปลี่ยนต่างๆ ภายในวัด คือวัดมัสฌิมาราม (วัดกลางยุงเกา) ที่ตัวอาคารหลายแห่งมีลวดลายศิลปกรรมแบบจีน ประดับประดาด้วยตัวมังกร รูปปั้นเทพเจ้าของจีน เจ้าแม่กวนอิม รวมทั้งมีการแต่งตั้งคนจีนให้เป็นกรรมการวัด แต่ที่เป็นจุดเด่นมากๆ คือ พระพุทธรูปปางสมาธิแบบจีนหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “หลวงพ่อใหญ่” ขนาดหน้าตักกว้างถึง 44 ฟุต สูง 64 ฟุต งบประมาณในการสร้างส่วนใหญ่มาจากการเรียกราย และเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาทั้งคนไทยและคนจีนจากที่ต่างๆ คาดว่า น่าจะประมาณ 150 ล้านบาท¹³⁸

¹³⁷ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.316.

¹³⁸ พระลูกวัดมัสฌิมาราม 2 ท่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาารามกล่าวว่า “ความเป็นมาในการสร้างพระพุทธรูปแบบจีนนั้นเป็นการเอาใจคนจีน เพราะส่วนมากมาจากเงินบริจาคของคนจีนเลยต้องปรับรูปแบบให้ผสมผสานกัน ถ้าเฉพาะเงินบริจาคของคนไทยก็ไปไม่รอด บัจจุบันพอเพราะคนไทยไม่ใช่การค้า นักการหาเงินก็ต้องอาศัยจิตศรัทธาจากคนจีนช่วยนี้แหละถึงจะไปรอด”¹³⁹ เช่นเดียวกับพระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุชนาราม ที่กล่าวว่า “วัดไทยทุกวัดในรัฐกลันตันนี้ที่สามารถสร้างได้ใหญ่โตส่วนใหญ่จะต้องสร้าง “แข่งชา” “สร้างสายป่านให้ยาว” โดยเฉพาะกับกลุ่มคนจีน โดยพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เช่น การจัดทิวไรธรรมะเชิญคนจีนไปท่องเที่ยววัดในประเทศไทย คนจีนชอบกันมาก คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีบางคนก็จะบริจาคเงินให้วัดครั้งละมากๆ บางคนมาจากที่ไกลๆ พอถึงสนิทชิดเชื้อพูดคุยกันถูกคอเขาก็จะมาบริจาคกันทุกปี เป็นวัดประจำกันไปเลย”

นายทุนชาวจีนที่วัดติดต่อสัมพันธ์ด้วยมีทั้งกลุ่มที่ทำธุรกิจค้าขายโรงศพและอุปกรณ์ที่ใช้ในงานศพ ธุรกิจจัดดอกไม้หน้าศพ ธุรกิจเครื่องเช่นไห้ว เครื่องสังฆทาน ธุรกิจจำหน่ายวัสดุก่อสร้าง ทำให้บ่อยครั้งที่วัดได้รับสิ่งของเหล่านี้ในรูปของการบริจาค บ้างก็ซื้อสินค้าได้ในราคาถูก คนจีนบางกลุ่มก็เช่าพื้นที่วัดสำหรับขายสินค้าประเภทอาหาร เครื่องดื่ม และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว บ้างก็เป็นกลุ่มนายทุนที่จัดสร้างวัดถมุงคูล กลุ่มทุนจีนขนาดใหญ่บางกลุ่มก็เป็นผู้ที่มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมือง ซึ่งคนเหล่านี้จะคอยประสานกับภาครัฐเมื่อยามที่วัดจะจัดงานหรือต้องการความช่วยเหลือจากทางการ ทำให้การติดต่อประสานงานดำเนินไปอย่างราบรื่นและได้รับความสะดวกมากขึ้น ซึ่งกลุ่มทุนจีนที่มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองนี้ก็หวังจะได้ฐานเสียงจากวัดและชุมชนไทยเป็นการตอบแทนด้วยเช่นกัน¹⁴⁰

แม้ไม่ทราบข้อมูลตัวเลขรายได้ของวัดที่แน่นอน แต่เมื่อประเมินจากค่าใช้จ่ายในการสร้างถาวรวัตถุ สร้างและซ่อมแซมพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ วิหาร กุฏิ ชุมประตู่ ฯลฯ ภายในวัด จำนวนการรับกิจนิมนต์ การจัดงานวัด งานเทศกาลต่างๆ เงินบริจาคที่เข้ามาอย่างสม่ำเสมอ และการให้เช่าบูชาวัตถุถมุงคูล แน่ใจว่าเป็นรายได้ที่มากมายพอที่จะทำให้ฐานะทางการเงินของวัดมั่นคง สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยการอุดหนุนจากภาครัฐ

จึงเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว แทรกซึมและมีอำนาจในการครอบงำสูงทั้งในระดับโลก ระดับชาติ ระดับเมือง และระดับชุมชน/ หมู่บ้าน ทำให้วัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนาที่น่าจะแยกออกจากการเปลี่ยนแปลงทางโลก ก็ไม่อาจต้านทานกระแสธารดังกล่าวได้ จึงต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและอัตลักษณ์ของตน

¹³⁹ พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹⁴⁰ Mohamed Yusoff Ismail. *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*, pp.10-11.

ไปตามอำนาจชี้นำทางเศรษฐกิจมากกว่าอำนาจทางการเมืองเหมือนในอดีต พื้นที่วัดและบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่ควรเน้นส่งเสริมด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่สังคม กลับเน้นความสำคัญในการสร้างฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขสำคัญ และอยู่ภายใต้กระแสการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าของระบบทุนนิยม ประกอบกับวิถีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยความรีบเร่งและเต็มไปด้วยการแข่งขัน ทำให้สายสัมพันธ์ที่เคยผูกพันโยงใยผู้คนในชุมชนให้ใกล้ชิด มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันค่อยๆ เสื่อมคลายลง ความสัมพันธ์ในระดับชั้นต่างๆ ที่เคยมีอย่างแนบแน่นผูกพัน กลายเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหินฉาบฉวยในบางพื้นที่

วัดยังต้องปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์บางอย่าง เช่น การผสมผสานวัฒนธรรมจีน แปรเปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่เน้นกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์และส่วนรวม เป็นเน้นตอบสนองความต้องการทางปัจเจกบุคคลควบคู่กับเป้าหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เข้าวัด การมีพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนารูปแบบใหม่ๆ อย่างการรตน้ำมันต์สะเดาะเคราะห์ การจัดทัวร์ธรรมมะ การจัดสร้างวัดถ้ำมรกต จนเกิดการทับซ้อนกันของพื้นที่ทางศาสนากับพื้นที่ในเชิงการค้าและการท่องเที่ยว กระนั้นก็ตาม วัดไทยในรัฐกลัณฑ์ก็คงความสำคัญต่อชุมชนไทยทั้งในมิติทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เช่นเดิม เพราะอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่ถูกทำให้เชื่อมโยงกับวัดและความเป็นพุทธอย่างแนบแน่น และที่สำคัญไปกว่านั้น คือวัดและคณะสงฆ์สัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ และการมี “พื้นที่” ทั้งในเชิงการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทยในรัฐกลัณฑ์

บทสรุป

วัดกับชุมชนไทยเป็นสถาบันที่อยู่คู่กันมานับแต่อดีต เนื่องจากวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของคนไทยจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา จนมีการผูกติดอัตลักษณ์ "ความเป็นไทย" เข้ากับ "ความเป็นพุทธ" บทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนมีมากมายหลากหลายสถานะ ทั้งการเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเรียนรู้ด้านต่างๆ เป็นแหล่งพบปะชุมนุมชาวบ้าน เพื่อประชุมแจ้งกระจายข้อมูล ข่าวสาร ปรีกษาหรือในการทำกิจกรรมทั้งที่เกี่ยวข้องกับวัดและเกี่ยวข้องกับชุมชน เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนเป็นสถาบันที่รองรับผู้ย้ายถิ่นของชุมชน เป็นสถานพึ่งทางจิตใจ หรือช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตของชาวบ้าน วัดจึงเป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ วัดยังทำหน้าที่เป็นผู้นำในการสร้าง อนุรักษ์ รักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอด "อัตลักษณ์" ของชุมชนไทย วัดจึงมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนไทยสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสังคมมลายูมุสลิม และภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในฐานะคนหมุ่่น้อยเรื่อยมา

นับตั้งแต่สมัยที่สยามปกครองหัวเมืองมลายูอย่างหลวมๆ ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงการลงนามในสนธิสัญญาอังกฤษ-สยามเมื่อปี ค.ศ. 1909 การอาศัยอยู่ ณ พื้นที่ชายแดนทำให้คนไทยในกลันตันมีสถานภาพที่ขึ้นกับผู้ปกครองทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ อยู่ใต้การปกครองของมุสลิมในทางการเมือง (ในรัฐกลันตัน และต่อมาในประเทศมาเลเซีย) ส่วนทางวัฒนธรรมนั้น ภายใต้วัฒนธรรมพุทธศาสนาของสยาม (และ "ประเทศไทย" ในเวลาต่อมา) การขีดเส้นแบ่งพรมแดนทำให้การข้ามพรมแดนของคนไทยในสองพื้นที่ยากลำบากมากขึ้นด้วยเงื่อนไขทางการเมืองแต่แตกต่างกัน หากแต่พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่ยังคงเดินทางข้ามไปมาระหว่างพรมแดนอย่างสม่ำเสมอ ยังคงมีสายสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์และสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยอย่างแนบแน่น¹⁴¹ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทยในกลันตันกับประเทศไทย พร้อมๆ กับการพยายามสร้างสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองมลายูและราชสำนักกลันตัน เพื่อเป็นเครื่องค้ำจุนสถานะของวัดและพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

มาเลเซียหลังการประกาศเอกราชในปี ค.ศ.1957 ได้ระบุในรัฐธรรมนูญมาตราที่ 3 ให้ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประจำชาติ มีการดำเนินนโยบายภูมิบุตรของรัฐบาลแนวร่วมแห่งชาติ (Barisan Nasional) กระบวนการอิสลามานุวัตรที่ถูกผลักดันอย่างเข้มข้นทั้งจากรัฐบาลกลางและ

¹⁴¹ Irving C. Johnson, *The people with two kings: Space, history, and mobility in a Malaysian Thai community*, p.138.

รัฐบาลท้องถิ่นในรัฐกลันตัน ตลอดจนการเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภายใต้แผนนโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New economic Policy) และวิสัยทัศน์ 2020 (Vision 2020) ตลอดจนกระแสโลกาภิวัตน์ และการขยายตัวของวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่ปรับเปลี่ยนทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นสินค้าโดยไม่ยกเว้นแม้แต่ความเชื่อ ความศรัทธา ศิลปวัฒนธรรมและศาสนา ได้ส่งผลกระทบต่อวัด คณะสงฆ์ และชุมชนไทยในกลันตันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วัดและพระสงฆ์จึงต้องปรับตัวและปรับบทบาทให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ วัดหลายแห่งมีการสร้างสิ่งก่อสร้างและงานประติมากรรมขนาดใหญ่ สร้างถาวรวัตถุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด ผสมผสานวัฒนธรรมจีน พยายามสร้างชื่อเสียงให้แก่วัดโดยการสร้างตำนานและเรื่องราวความเป็นมาของวัด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความสามารถในทางไสยศาสตร์ของหลวงพ่อบุญ อาศัยความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่ที่ว่าทำบุญกับวัดและพระสงฆ์เป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ ดึงให้คนศรัทธาและทุ่มเงินบริจาคให้แก่วัด การจัดงานเทศกาลต่างๆ ของวัดและชุมชนไทย การออกกรับกิจนิมนต์ทั้งในและนอกมาเลเซีย การทอดกฐินและทอดผ้าป่า ล้วนแล้ว แต่สร้างรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำให้แก่วัด วัดจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคง ซึ่งได้ส่งผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชนที่อยู่รายรอบวัดและรัฐด้วยเช่นกัน ในขณะที่เดียวกันสถานะของวัดที่แต่เดิมเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้ร่วมกันรักษาและใช้ประโยชน์ กลับทับซ้อนอยู่กับการเป็นพื้นที่ทางธุรกิจและพื้นที่ท่องเที่ยว ที่เน้นการแสวงหากำไรและผลประโยชน์ควบคู่กันไปด้วย

ภายใต้สภาพการเมืองและสังคมที่เน้นความสำคัญของ “ภูมิบุตรา” และชุมชนมลายู วัดและชุมชนไทยจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐมากนัก แต่วัดและคณะสงฆ์ก็พยายามปรับตัว พยายามที่จะเลือกใช้เครื่องมือและปรับใช้ยุทธศาสตร์ต่างๆ ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมสำหรับชุมชนคนไทย พยายามต่อสู้ ต่อรอง และจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจในรูปแบบต่างๆ ในมิติทางวัฒนธรรมและการช่วงชิงการนิยามความหมาย โดยผ่านการจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่ม องค์กร สมาคมและมูลนิธิต่างๆ การจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย การใช้ความรู้ทางการแพทย์แผนไทยและยาสมุนไพรในการรักษากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยไม่มีการแบ่งแยก หรือการนำการเล่นพื้นบ้านของชาวมลายูอย่าง “เมาะโยง” มาจัดแสดงในงานประเพณีและงานเทศกาลสำคัญที่วัดไทยจัดขึ้น ตลอดจนการจัดงานพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและงานรื่นเริงต่างๆ ที่หลีกเลี่ยงไม่ให้ตรงกับวันสำคัญของศาสนาอิสลาม เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวบ่งบอกว่าวัดไทยและชุมชนไทยเข้าใจเรื่องมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของกันและกันเป็นอย่างดี วัดไทยและคณะสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในรัฐทั้งในมิติทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและประเพณีวัฒนธรรม ซึ่งรูปแบบและวิธีการจะมีการปรับเปลี่ยน ยืดหยุ่น ผสมผสานไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ของแต่ละช่วงเวลา

วัดและคณะสงฆ์ไทยยังพยายามสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มความสามารถในการสร้างพื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่ของความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ เช่น สัญลักษณ์ของความคลุมเครือไม่ชัดเจนทางประวัติศาสตร์ การสร้างพื้นที่ของวัดให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าร่วมใช้ประโยชน์ สร้างพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์ ความน่ายกย่องบูชา น่าเคารพนับถือ เครื่องขั้วมีมนต์ขลัง ฯลฯ มากกว่าจะเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติทางภูมิศาสตร์โดยทั่วไป ซึ่งพบเห็นได้ชัดจากการจัดวางรูปแบบการใช้งานพื้นที่การสร้างสถานประติมากรรมและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ขึ้นภายในวัด ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดความสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนจีนให้เข้ามาช่วยสนับสนุนค้ำจุนวัดไทยและพุทธศาสนามากขึ้น ความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐมาเลเซียที่ไม่เข้ามาก้าวร้าวยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และการได้รับเงินสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนทั้งที่อยู่ในประเทศมาเลเซียและต่างประเทศ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของวัดมีความมั่นคง สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ได้มากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นการปรับเปลี่ยนล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของชุมชนไทยในรัฐกลั่นตันด้วยเช่นกัน

วัดและคณะสงฆ์ในรัฐกลั่นตันยังเพิ่มความสัมพันธ์กับองค์กรสงฆ์ในประเทศไทย เพื่อความร่วมมือและช่วยเหลือกันในการจัดการองค์กรสงฆ์ บุคลากร ตำรา ฯลฯ รวมทั้งอาศัยความเป็นอิสระจากการถูกควบคุมโดยรัฐ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสื่อสารคมนาคม สร้างและขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ของวัดและคณะสงฆ์ออกไปนอกพื้นที่วัดและรัฐกลั่นตัน วัดและคณะสงฆ์ไทยจึงมีพื้นที่ทางอำนาจของตัวเอง มีพลังในการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมมาเลเซียมากขึ้น

เมื่อพิจารณาบทบาทของวัดไทยในฐานะพื้นที่/ สถานที่ชนิดพิเศษชนิดหนึ่งที่สามารถสร้างภาคปฏิบัติการทางสังคมด้วยเทคนิควิทยาการในการนำเสนอ ถ่ายทอด และการแสดงออกของพื้นที่วัดในรูปแบบต่างๆ เป็นการสร้างมุมมองที่เกี่ยวกับพื้นที่ในรูปแบบใหม่ที่ไม่ได้มองพื้นที่เฉพาะในมิติทางภูมิศาสตร์แต่สนใจมิติของ “การเมืองของพื้นที่” (the politics of space) ที่มีการต่อสู้ต่อรองในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์อยู่ตลอดเวลา ผ่านขบวนการพูดถึง การเขียน และการนำเสนอ (representation) ทำให้เกิดภาพมายาคติ (myth) ต่างๆ ขึ้นมามากมายทั้งที่เกิดด้วยความตั้งใจและโดยไม่ตั้งใจตามแต่ยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ดังตัวอย่าง ในเรื่องของบทบาทตามจารีตของวัดไทยและพระภิกษุสงฆ์ที่มีการปรับเปลี่ยนไปในปัจจุบันเข้าสู่บทบาทใหม่หลังการปักปันเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับมลายา คือการต่อสู้กับการสร้างการนิยามความหมายของ “ความเป็นพุทธ” ที่ถูกทำให้เชื่อมโยงกับ “ความเป็นไทย” ให้มีความเข้มข้นเข้มแข็งมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อรักษาสิทธิและความเท่าเทียมกันของกลุ่มคนไทยในฐานะคนกลุ่มในรัฐมลายูมุสลิม

สถานการณ์ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงบทบาทและอัตลักษณ์ของวัดไทย มีความยืดหยุ่นไปตามอำนาจชี้นำทางเศรษฐกิจมากกว่าอำนาจทางการเมืองเหมือนในอดีต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของด้านต่างๆ ในสังคม ทั้งในระดับโลก ระดับชาติ ระดับเมือง และระดับชุมชน / หมู่บ้าน สิ่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนมีความยากลำบากยิ่งขึ้น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน แม้แต่พื้นที่วัดและบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นแหล่งก่อกำเนิดพลังสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่ในด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่สังคม ความสัมพันธ์ในระดับชั้นต่างๆ ที่เคยมีอย่างแนบแน่น ผูกพัน เป็นลักษณะของพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลายเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหินฉาบฉวยในบางพื้นที่ วิธีการดำเนินชีวิตที่ดำเนินไปด้วยความรีบเร่งและเต็มไปด้วยการแข่งขัน ทำให้สายสัมพันธ์ที่เคยผูกพันโยงใยผู้คนในชุมชนให้ใกล้ชิด มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันค่อยๆ เสื่อมคลายลง สถาบันที่ควรเน้นการส่งเสริมด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างวัดและคณะสงฆ์กลับเน้นความสำคัญในการสร้างฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขสำคัญ กระนั้นก็ตาม วัดไทยในรัฐกลันตันก็คงมีความสำคัญต่อชุมชนไทยทั้งในมิติทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เพราะอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่ถูกทำให้เชื่อมโยงกับวัดและความเป็นพุทธอย่างแนบแน่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดและคณะสงฆ์สัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ และการมี “พื้นที่” ทั้งในเชิงการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทยในรัฐกลันตันอย่างมากในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. **เมืองประเทศราชของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์** (แปลจาก The kingdom and people of Siam และ Kedah-Siam relations, 1821-1905). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หัตถศิลป์, 2528.

คำนวน นวลสนอง. **ศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไทในรัฐตอนเหนือของมาเลเซีย**. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.

เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุโขทัย-ลก จ.นราธิวาส. **วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย**. สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา, 2542.

ฉันท ทองช่วย. **ภาษาไทยที่ใช้ในปัจจุบันในรัฐกลันตัน ไทรบุรี และปะลิส**, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา, 2540.

จิรัฐดี เสนาคำ. **มานุษยวิทยาข้ามพรมแดน**. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, 2549.

ทวี ทิมขำ, ประพนธ์ เรืองณรงค์ และ จรัส ชูชื่น. **การศึกษาชุมชนชาวไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน สหพันธรัฐมาเลเซีย: รายงานการวิจัย**. ปัตตานี: ฝ่ายวิจัยศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2528.

ทัศน ทศนมิตร และ ลัดดาวรรณ นววงศ์วิวัฒน์, บรรณาธิการ. **พระมหากษัตริย์ไทยกับปัตตานี กลันตัน ไทรบุรี และตรังกานูในสยามประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

ธีรพงศ์ เพชรรัตน์. **การศึกษานิตานชาวบ้านของคนไทยพุทธบ้านปลายละไม รัฐไทรบุรี ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย**. วิทยานิพนธ์ (ศศ.ม. สาขาไทยคดีศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้, 2537.

ธีรพร พรหมมาศ. **พัฒนาการทางการเมืองของรัฐกลันตันและตรังกานูตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ.1941**. สารนิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

อึ้งศักดิ์ อายุวัฒน์, **ไทยในมาเลเซีย**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. **มลายูศึกษา: ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชนมุสลิมในภาคใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2550.

บาร์บารา วัดสัน อ้นดายา และ ลีโอนาร์โด วาย. อ้นดายา. พรณิ จัตรพลรักร์, แปล, มนัส
เกียรติธำรย์, บรรณาธิการ. **ประวัติศาสตร์มาเลเซีย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย, 2549.

ประพนธ์ เรืองณรงค์ และคณะ. **การศึกษาชุมชนชาวไทยในไทรบุรีหรือรัฐเคดาห์**.
ปัตตานี: โครงการจัดตั้งสถาบันวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 253_.

ประพนธ์ เรืองณรงค์. **ชาวไทยที่ไทรบุรี หรือที่เคดาห์มาเลเซีย: ศึกษาเฉพาะความ
เชื่อและพิธีกรรม**. Nakhon Phanom: Rajabhat Institute Nakhon Phanom, 2002.

ปฤษฎา รัตนพุกษ์. สังคมศาสตร์ข้ามพรมแดน. ใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, บรรณาธิการ.
**ปัญหาข้ามพรมแดนและสภาวะไร้พรมแดน: โลกที่เปลี่ยนไปหรือมุมมองของนักวิชาการ
ที่เปลี่ยนไป**. (หน้า17-6) . เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2545.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.
กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546.

พิชญูท โอฬารพันธ์. **การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่
ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย**, วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฐ์บัณฑิต (สื่อสารมวลชน)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2551.

ยงยุทธ ชูแว่น, บรรณาธิการ. **คาบสมุทรไทยในราชอาณาจักรสยาม: ประวัติศาสตร์
ตัวตนของภาคใต้สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: นาคร, 2550.

วสันต์ ชีวะสาธน์. **ชุมชนชาวไทยในรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย: รายงานการวิจัย**.
ปัตตานี: สถาบันศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2540.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “ภูมิบุตร: การเมืองแห่งอัตลักษณ์”, (ออนไลน์). แหล่งที่มา:
<http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage74.html> (11 ธันวาคม 2551).

สายจิตต์ เหมินทร์. **การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปليسของไทยให้แก่อังกฤษ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

สุธานี เพชรทอง. **การศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทย
ในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย**. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2547.

อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ. **แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**.
เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2543.

_____. **อยู่ชายขอบ มองลอดความรู้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

อุทิศ จัณนิพนธ์สกุล. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจวัด**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

ภาษาอังกฤษ

A. Teeuw and D.K. Wyatt, **Hikayat Patani: The story of Patani**. Hague: Martinus Mijhoff, 1970.

Alexander Horstmann. “Dual Ethnic Minorities and the Local Reworking of Citizenship at the Thailand- Malaysia Border” (online). Available from: <http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Horstmann DualEthnic.pdf> (3 December 2007).

Amin Sweeney. **Malay shadow puppets: the Wayang Siam of Kelantan**. London: British Museum, 1980.

Anthony D. Smith (Eds.), **Ethnicity**. Oxford and New York: Oxford University Press.

Atan B. Long. **The Majority-Minority Situation in Malaysia**. [S.I.]: Association of Southeast Asian Institutions of Higher Learning, 1974.

Barbara Ann Stein Wright. **Wayang Siam: An Ethnographic Study of the Malay Shadow Play in Kelantan**. Thesis [Ph.D.], Yale University, 1980.

Boon Kheng Cheah. **The Peasant robbers of Kedah 1900-1929: historical and folk perceptions**. Singapore: Oxford University Press, 1988.

C. Skinner. **The Civil war in Kelantan in 1839**. Singapore: Malaysia Printers, 1966.

Chayachoke Chulasiriwongs. **Thai-British relations concerning the Southern Malay States, 1880-1899**. Thesis [Ph.D.]--Ohio University, 1980.

Clifford Geertz. “Primordial Ties” in John Hutchinson and Anthony D.sith (Eds.), **Ethnicity**. Oxford and New York: Oxford University Press, 1993.

David Hicks. **Ritual & Belief: Reading in the Anthropology of Religion**. New York: McGraw - Hill College, 1999.

Fredrik Barth. “Ethnic Groups and Boundaries” in John Hutchinson and Anthony D. Smith (Eds.), **Ethnicity**. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Fukui Hayao (ed.). **Cross-border perspectives from Thailand and Malaysia: Selected papers presented at Kyoto-Thammasat Core University seminar Kyoto, 19-20 November, 1993**. Tokyo: The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1995.

Hendrik M.J. Maier. **In the center of authority: the Malay Hikayat Merong Mahawangsa**. Ithaca, N.Y.: Southeast Asia Program, Cornell University, 1988.

Henk Zoomers. **Siam and Kedah in 1821-1822: A Contemporary Dutch View.** Bangkok: Chulalongkorn University, 1996.

Irving C. Johnson. **"Movement and Identity Construction Amongst Kelantan's Thai Community"** (online). Available from: [http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Johnson Kelantan.pdf](http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South%20Thai/working%20paper/Johnson%20Kelantan.pdf) (3 December 2007).

Irving C. Johnson. **The people with two kings: Space, history, and mobility in a Malaysian Thai community.** Thesis (Ph.D.), Harvard University, 2004.

Keiko Kuroda. **"The Siamese in Kedah under nation-state making"** (online). Available from: [http://www.uni-muenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Kuroda Kedah.pdf](http://www.uni-muenster.de/Ethnologie/South%20Thai/working%20paper/Kuroda%20Kedah.pdf) (3 December 2007).

Kershaw Roger. **Menace and Reassurance in Malay Circumcision: The Kelantan Thai Perspective.** S.I.: s.n., 1978.

Kershaw Roger. "Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the Political Status of the Kelantan Thais after Independence" in Tan Chee Beng, ed. **Ethnicity and Local Politics in Malaysia: Six Case studies.** Singapore: National University of Singapore, 1984.

Kobkua Suwannathat-Pian. **Thai-Malay Relations: Traditional Intra-regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries.** Singapore: Oxford University Press, 1988.

Lee, Hock Guan. **Ethnic relations in Peninsular Malaysia: The cultural and economic dimensions.** Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2000.

Lefebvre, H. **The production of space.** London: Basil Blackwell, 1993.

Louis Golomb. **Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting.** Honolulu: Asian Studies Program, Univ. of Hawaii, 1978.

Louis Golomb. **Ethnicity and socioeconomic adaptation in a Kelantanese Thai enclave.** Thesis [Ph.D.], Stanford University, 1976.

Manning Nash. **Peasant citizens: politics, religion, and modernization in Kelantan, Malaysia.** Athens, Ohio: Center for International Studies, Ohio Univ., 1974.

Michael J. Montesano and Patrick Jory, editors. **Thai South and Malay North: ethnic interactions on a plural peninsular.** Singapore: NUS Press, 2008.

Mohamed Yusoff Ismail. **Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan**. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1993.

_____. "Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan" (online). Available from: <http://pkukmweb.ukm.my/~ebangi/dekan-edited.pdf> (3 December 2007).

_____. **Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan**. Malaysia, Kandy: The International Centre for Ethnic Studies, 1994.

_____. **The Siamese of Aril: a study of an ethnic minority village**. Monograph no.3/ Faculty of Social Sciences and Humanities, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1980.

_____. "Tradition and change in Aril, a Siamese village in Kelantan," in **Mankind**. Vol.13 No.3 (April, 1982), pp. 252-263.

Muhammad Syukri Salleh. "Political Economy of Islamic Development: A Comparative analysis of Kelantan and Terengganu" in B.N. Ghosh and Muhammad Syukri Salleh (ed.). **Political Economy of Development in Malaysia**. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors, 1999.

Nik Anuar Nik Mahmud. **The Four Northern Malay States under the Thai Military Administration, 1943-1945**. Bangkok: Chulalongkorn University, 1996.

Oo Yu Hock. **Ethnic chameleon: multiracial politics in Malaysia**. Petaling Jaya, Malaysia: Pelanduk Publications, 1991.

Raymond Lee, editor. **Ethnicity and ethnic relations in Malaysia**. Detroit, Mich.: Cellar Book Shop, 1986.

Robert L. Winzeler. **Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State**. Singapore: Oxford University Press, 1985.

Sharon A. Carstens. **Cultural Identity in Northern Peninsular Malaysia**. Ohio: Center for International Studies, 1986.

Surin Pitsuwan. **The Ethnic Background of Issues Affecting Bilateral Relations Between Malaysia and Thailand**. Austin: University of Texas Press, 1988.

Susan E. Ackerman. **Heaven in transition: Non-Muslim religious innovation and ethnic identity in Malaysia**. Kuala Lumpur: Forum, 1990.

Umaiya Hajj Umar. *Classification of Thai-Kedah dialects using phonological characteristics*. Bangkok: Nutch Printing, 2003.

William R. Roff (ed.). *Kelantan: Religion, society and politics in Malay State*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1974.

บุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

เกศินี วงศ์จินดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัทธนิมาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ทุม อินทศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ชู ศรีอุดม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัทธนิมาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

ดี มิ่งเจริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ดารีณี เกียรติแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ดารีณี ไกลานี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ ตลาดเมืองโกตาบารู รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

พระชาย อรินทโม (เขตบุญ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชาจินาราม บ้านคูลิบ ตำบลวกัฟบารู อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดโพธิวิหาร บ้านยามู ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชุมธาตุชนาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20-27 มิถุนายน พ.ศ.2551.

พระลูกวัดมัทธนิมาราม 2 ท่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัทธนิมาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูวิเทศธรรมนาก เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัทธนิมาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระสายัณห์ ปภสสโร (สุวรรณธำรงค์) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชาจินาราม บ้านคูลิ้ม ตำบลวากัฟพารู อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูสุวรรณวราภูล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทอง วราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23- 24 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และวันที่ 12- 13 เมษายน พ.ศ.2551.

พระครูสุวรรณวุฒิธร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทอง วราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550 และวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

พระอาจารย์สมบุญณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชุมธาตุชนาราม บ้านยุงเกา ตำบลไย อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2551.

โกช เพลินรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลไย อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551,

มนัส พรหมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทองวราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

ยอด ชาจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ สมาคมคนไทยรัฐกลันตัน บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

ศรี จันทรทิพย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลไย อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

สามารถ ชัยศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลไย อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.2551.

สุริยะ ชัยวิริยะ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลไย อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ภาคผนวก

“วัดไทยในกลันตัน: การปรับเปลี่ยนมิติทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนชาวพุทธในรัฐมลายู”

วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนไทยเป็นระยะเวลาที่เนิ่นนานมาแล้วและมีบทบาทต่อชุมชนมากมายหลายสถานะ โดยเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมทั้งทางธรรมและทางโลก ไม่ว่าจะเป็นสถานี่เล่าเรียน เป็นที่พักพิงของคนเดินทาง เป็นโรงพยาบาลที่สามารถเยียวยาผู้ป่วยได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นสถานสงเคราะห์ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นแหล่งสวัสดิการชุมชน ให้คนมาหยิบยืมสิ่งของเครื่องใช้ และเป็นแหล่งสันตนาการสำหรับดุมหรสพบันเทิงตามงานเทศกาลต่างๆ เป็นต้น วัดจึงเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญของคนในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม หากแต่วัดไทยในรัฐกลันตันมีความพิเศษตรงที่ไม่เพียงแต่มีความสำคัญและสัมพันธ์เฉพาะกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์ต่อทั้งคนจีนและคนมลายูดด้วย วัดไทยในรัฐกลันตันจึงเป็นสถาบันสำคัญที่เสริมสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยเช่นกัน

วัดไทยในกลันตันยังแฝงบทบาทสำคัญในสร้าง อารงรักษา เปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่อยู่ในบริบทของความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในรัฐที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายู ซึ่งภายใต้านิยามของความเป็น “ภุมิบุตร” (Bumiputra)¹ ชาวมลายูจะได้รับสิทธิที่เหนือกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในขณะที่คนไทยเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกจัดอยู่ในฐานะ “ชนพื้นเมืองดั้งเดิม” (native) ของรัฐกลันตัน² ซึ่งนอกจากจะมีพื้นที่ทางการเมืองและสังคมไม่

¹ ตามรัฐธรรมนูญของสหพันธรัฐมาเลเซียซึ่งใช้มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1957 มาตรา 153 ระบุว่า “เป็นความรับผิดชอบของสมเด็จพระราชาธิบดีที่จะพิทักษ์ฐานะพิเศษของชาวมลายู และผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายของชนอื่น” ซึ่งเท่ากับเป็นการยืนยันถึงอภิสิทธิ์และ “ฐานะพิเศษ” ของชาวมลายู นอกจากนี้การมีสถานะของความเป็นภุมิบุตร (Bumiputra) ยังทำให้ชาวมลายูได้รับสิทธิคุ้มครองเป็นพิเศษแตกต่างไปจากคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม (กลุ่มคนจีน คนอินเดีย คนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ) ดังนี้คือ (1) มีผลต่อการกำหนดสัดส่วนของการเข้ารับราชการ (2) การศึกษาในสถาบันของรัฐ (3) การจัดสรรเงินทุนและการออกใบอนุญาตเพื่อทำการค้าหรือธุรกิจ นอกจากนี้เฉพาะในรัฐกลันตันคนชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่มีสิทธิซื้อขายที่ดินจากคนมลายูซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เดิม การซื้อขายที่ดินจะเกิดขึ้นได้เฉพาะระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ใช่ชาวมลายูเท่านั้น (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, ภุมิบุตร: การเมืองแห่งอัตลักษณ์, <http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage74.html> เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2551)

² สาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไทยไม่ได้รับสิทธิเช่นเดียวกับภุมิบุตรเนื่องจากไม่ได้มีการส่งตัวแทนไปแสดงตัวในวันประกาศเอกราชของมาเลเซีย แต่ในปัจจุบันความพยายามของคนมาเลเซียเชื้อสายไทยในการเรียกร้องสิทธิความเป็นภุมิบุตรเริ่มเห็นผลมากขึ้น และแนวโน้มน่าจะมี “พื้นที่” ในการเมืองมาเลเซียมากขึ้นด้วย จากการได้รับการยอมรับให้เป็นสมาชิกพรรคอัมโน เป็นต้น, พีรยุทธ โอฬารพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 106-107. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสถานะและสิทธิต่างๆ ของคนไทยในรัฐกลันตันได้จาก Kershaw Roger. “Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the

ตัดเทียมภูมิบุตรแล้ว สถานะทางเศรษฐกิจยังเป็นรองชาวจีนอย่างเห็นได้ชัด วัดจึงเป็นสถาบันหนึ่งที่ชุมชนไทยใช้เป็น “พื้นที่” ในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจกับคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อความสามารถในการรักษาสถานะ สิทธิ บทบาท และตัวตนของกลุ่มคนไทยในรัฐกลันตันเอง รวมทั้งยังทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนไทยในรัฐกลันตันผูกติดอยู่กับ “ความเป็นพุทธ” มากขึ้นด้วย

“ตำนาน” การตั้งชุมชนและวัดไทยในรัฐกลันตัน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยรัฐกลันตัน คงมีมาอย่างช้าที่สุดตั้งแต่เมื่อครั้งที่กลันตันเป็นเมืองประเทศราชของสยาม โดยมีนครศรีธรรมราช หัวเมืองเอกทางภาคใต้ควบคุมดูแลจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น³ อีกทั้งการมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ราชวงศ์ใกล้เคียงกับปัตตานี⁴ ซึ่งอยู่ในวงอำนาจของสยามมานับแต่ราชอาณาจักรอยุธยา ทำให้การเดินทางไปมาหาสู่ของผู้คนระหว่างสยามและหัวเมืองมลายู ไม่ว่าจะเป็นเคดะห์ เปรัก กลันตัน ตรังกานู และการตั้งถิ่นฐานของคนไทยในหัวเมืองมลายูเหล่านั้นเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติก่อนหน้าการขีดเส้นแบ่งพรมแดนไทย-มาเลเซีย และก่อนหน้าที่ยุทธกลันตันกลายเป็นส่วนหนึ่งของบริติช มลายา ตามสนธิสัญญาอังกฤษ-สยาม (Anglo-Siamese Treaty) ในปี ค.ศ.1909⁵ เมื่อมีการปักปันเขตแดนหลังการเซ็นสนธิสัญญา โดยยึดร่องน้ำลึกของแม่น้ำโลกกับแม่น้ำตากใบ (สาขาของแม่น้ำโลก) เป็นเส้นแบ่งคนไทยที่อยู่ใต้แม่น้ำสุโขทัย-ลกจึงกลายเป็น “คนติดแผ่นดิน” ที่อยู่ในประเทศมาเลเซียไป⁶

Political Status of the Kelantan Thais after Independence” in Tan Chee Beng, ed. *Ethnicity and Local Politics in Malaysia: Six Case studies*. Singapore: National University of Singapore, 1984.

³ D. K. Wyatt, *The Crystal Sands: The Chronicles of Nagara Sri Dharmmaraja*, pp. 84-85. ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ระบุว่ากลันตันเป็นหนึ่งในเมือง 12 นักษัตริย์ของนครศรีธรรมราช เมื่อนครศรีธรรมราชตกอยู่ใต้พระราชอาณาจักรอยุธยาในสมัยอยุธยาตอนต้น เมืองบริวารของนครศรีธรรมราช จึงถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลทางอำนาจของพระราชอาณาจักรอยุธยาด้วยเช่นกัน

⁴ งานเขียนหลายชิ้นได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับกลันตัน โดยเฉพาะสายสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ เช่น พงศาวดารเมืองปัตตานี (Hikayat Patani) กล่าวว่าราชวงศ์ที่ปกครองปัตตานีตั้งแต่ ค.ศ.1688 ถึง ค.ศ.1729 มาจากกลันตัน, A. Teeuw and D.K. Wyatt, *Hikayat Patani: The story of Patani*, pp. 20-24.

⁵ ตามสนธิสัญญาดังกล่าว รัฐบาลสยามต้องยกหัวเมืองมลายูอันได้แก่ ไทรบุรี ปลิส กลันตัน และตรังกานูให้แก่ อังกฤษ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษในประเทศไทย การทำสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับอังกฤษในครั้งนั้นยังได้ผนวกการยกเลิกสัญญาฉบับที่สยามทำไว้กับอังกฤษปี ค.ศ.1897 และการที่อังกฤษยอมให้เงินกู้แก่สยามในการสร้างทางรถไฟสายใต้ ภายใต้เงื่อนไขว่าการสร้างทางรถไฟดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของอังกฤษ และชาวอังกฤษต้องเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง

⁶ พีรยุทธ โอพันธ์, *การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย*, หน้า 102.

เรื่องราวการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทยและการสร้างวัดในกลันตันส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในรูปของเรื่องเล่าและตำนาน ไม่มีเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งในส่วนของมาเลเซียและไทยที่ระบุถึงต้นสายปลายเหตุและช่วงเวลาของการตั้งชุมชนไทยอย่างชัดเจน ที่พอจะพูดถึงอยู่บ้างก็เช่นพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งหมายหลวงอุดมสมบัติ ซึ่งระบุว่า “ในช่วงที่เมืองกลันตันนั้นเป็นเมืองขึ้นของเมืองปัตตานี เกิดเหตุการณ์กระด้างกระเดื่องของหัวเมืองกลันตันรัชกาลที่ 3 สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จึงส่งกองทัพมาปราบ เมื่อได้ปราบปรามราบคาบแล้วพระองค์จึงเสด็จมาเยือนพบว่า พระนรินทร์แม่ทัพในขณะนั้นกราบทูลว่ามีพลเมืองที่อพยพหลบหนีเข้าป่าไปนั้น ได้กลับเข้ามาอยู่ตามบ้านเรือนของเขาลัก 1 ส่วน ยังอีก 2 ส่วน ซึ่งใน 2 ส่วนที่ยังไม่กลับเข้ามาเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสถามว่า แขนหรือไทย พระนรินทร์กราบทูลว่าเป็นไทย”⁷

ชุมชนไทยเองก็ไม่มีกำนันหรือเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนไว้เช่นกัน มีแต่เรื่องเล่าที่แตกต่างกันหลายกันไปในแต่ละชุมชน เช่น ชุมชนบ้านบ่อเสม็ดที่บางกลุ่มเชื่อกันว่าบรรพบุรุษของตนเป็นทหารที่ได้รับมอบหมายให้มาตามหาช้างเผือกของกษัตริย์ที่หายไปในเมื่อครั้งที่มาตีหัวเมืองมลายู เมื่อตามหาไม่เจอและกลัวจะถูกลงโทษจึงตั้งถิ่นฐานในรัฐกลันตันตั้งแต่ปลายสมัยสุโขทัย ทหารเหล่านี้ น่าจะเป็นคนจากทางเหนือของประเทศไทย โดยสันนิษฐานจากการใช้ภาษาของคนบ้านบ่อเสม็ดที่คล้ายกับสำเนียงสุโขทัย และพิษณุโลก ในที่บางกลุ่มก็เชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่ดังที่พระครูสุวรรณวุฒิจิตร เจ้าอาวาสวัดพิกุลทอง ได้กล่าวว่า “คนไทยบ้านบ่อเสม็ด อยู่กันที่นี่มานาน ไม่เคยมีใครบอกว่ามาจากไหน เคยถามโยมพ่อโยมแม่คนแก่คนเฒ่าก็บอกว่า อยู่ที่นี่มานาน สืบทอดกันมาหลายร้อยปี ตั้งแต่อาตมาจำความได้ก็เห็นวัดพิกุลทอง และหลวงพ่อดำซึ่งเป็นพระพุทธรูปแกะด้วยไม้สีดาซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุหลายร้อยปีตั้งอยู่ในโบสถ์วัดพิกุลทองมานานแล้ว”⁸

ในหมู่บ้านอื่นทั้งหมู่บ้านยามู อำเภอตุมปัต และหมู่บ้านเสมอรัก อำเภอปาเซบูเต๊ะก็มีเรื่องเล่าที่คล้ายคลึงกับบ้านบ่อเสม็ดเช่นเดียวกันคือเป็นตำนานของกลุ่มผู้ติดตามช้างหรือเป็นทัพหน้าของกองทัพสยามที่ยกมาตีหัวเมืองมลายูในสมัยกรุงศรีอยุธยา⁹ บางชุมชนก็บอกว่าบรรพบุรุษของตนเป็นคนดั้งเดิมในพื้นที่หรือหากอพยพมาก็มาจากพื้นที่ใกล้เคียงเช่นปัตตานีหรือตากใบ เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากตำนานและคำบอกเล่าต่างๆ รวมทั้งการประเมินจากอายุของโบราณสถานและ

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. อธิบายเรื่องพงศาวดารอันเป็นมูลเหตุแห่งจดหมายหลวงอุดมสมบัติ (ฉบับที่ 9). 2515, หน้า 1.

⁸ พระครูสุวรรณวุฒิจิตร และพระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

⁹ เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุโขทัย-ลก จ. นราธิวาส. วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย, หน้า 54.

โบราณวัตถุที่มีอยู่บอกให้รู้ว่าชุมชนไทยและวัดตั้งอยู่ ณ ที่แห่งนี้มานานับร้อยๆ ปี บางชุมชน อย่างเช่น ชุมชนบ้านยุงเกา บ้านบ่อเสม็ด และบ้านยามู อำเภอตุมปัตตั้งอาจถิ่นฐานมาก่อนชุมชนมลายูที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันและอาจมีอายุยาวนานถึง 300-400 ปี¹⁰ ขณะที่นักวิจัยอย่าง Louis Golomb เชื่อว่าชุมชนดั้งเดิมของคนไทยในกลันตันเป็นส่วนหนึ่งของผู้พลัดถิ่นมาจากนราธิวาส ส่วน Roger Kershaw, Robert Winzeler, Mohamed Yusoff Ismail และ Irving Johnson ไม่ได้ระบุถึงที่มาของคนไทยเหล่านี้อย่างชัดเจน แต่ได้ตั้งข้อสังเกตว่าคนไทยในกลันตันแทบไม่เคยเอ่ยถึงบรรพชนที่อยู่นอกพรมแดนแผ่นดินของตน และหากให้ประมาณอายุของชุมชนไทยแต่ละแห่งแล้วคาดว่าจะดำรงอยู่มาไม่ต่ำกว่าร้อยปี¹¹

ชุมชนไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตชนบท บริเวณที่ราบใกล้แม่น้ำ ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพหลักของคนไทยแถบนี้มานับตั้งแต่อดีต ทั้งทำนา ทำไร่ ปลูกผัก ทำสวนปาล์ม และประมงชายฝั่ง โดยในปัจจุบันอาชีพเหล่านี้จะมีเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและคนวัยกลางคนเท่านั้นที่ทำกันอยู่ ส่วนกลุ่มคนวัยทำงานส่วนใหญ่จะเข้าไปขายแรงงานในเมือง เป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทเอกชน มีเพียงส่วนน้อยที่รับราชการเป็นตำรวจ ทหาร หมอ ครู และนางพยาบาล ฯลฯ ชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชนยังเป็นรูปแบบของสังคมชนบทอยู่จนถึงปัจจุบัน

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ ตามฝาผนังวัดและบ้านเรือนของคนไทยจะประดับสัญลักษณ์ที่สื่อถึงสิ่งที่เรียกว่า “ชาติไทย” เช่น พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และราชวงศ์ไทย ภาพดารานักร้องไทย โปสเตอร์สถานที่ท่องเที่ยว และภาพศาสนสถานหลายๆ แห่งในประเทศไทย ตลอดจนการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมีในวันสำคัญๆ ซึ่งการแสดงออกที่สะท้อนถึงความรู้สึกผูกพันกับ “ชาติไทย” ในลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ได้มีนัยยะที่สื่อว่าคนไทยในกลันตันต้องการย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทย

¹⁰ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพไลดา ชัยศรี เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

¹¹ Louis Golomb, *Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1978), pp. 18-19. Louis Golomb, *Ethnicity and socioeconomic adaptation in a Kelantanese Thai enclave* (Thesis [Ph.D.], Stanford University, 1976), pp. 24-26. Roger Kershaw, *The Thais of Kelantan: A Socio Political Study of an Ethnic Outpost* (Doctoral dissertation, University of London, 1969), pp. 81-82. Robert L. Winzeler, *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State* (Singapore: Oxford University Press, 1985), pp. 67-68, 87-99. Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan* (Singapore: ISEAS, 1993), pp.18-19. Irving Johnson, *The People with Two Kings: Space, History and Mobility in a Malaysian Thai Community* (Doctoral dissertation, Harvard University, 2004), pp. 56-57.

หรือไม่มีความจงรักภักดีต่อดินแดนมาเลเซียแต่อย่างใด หากแต่ความรู้สึกดังกล่าวดำรงอยู่เคียงคู่กับการตระหนักถึงความเป็นพลเมืองของชาติมาเลเซียที่มีความรักและภักดีต่อสุลต่านและรัฐชาติมาเลเซียอย่างเหนียวแน่นด้วยเช่นกัน¹²

พื้นที่ใดที่มีชุมชนคนไทยตั้งถิ่นฐานอยู่ก็มักจะมีการสร้างวัดขึ้นด้วย เนื่องจากวิถีชีวิตประเพณี วัฒนธรรมของคนไทยจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมในทางพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา ในปัจจุบันรัฐกลันตันมีวัดไทยอยู่ทั้งสิ้น 20 วัด และสำนักสงฆ์ 4 แห่ง¹³ การสร้างวัดในอดีตนั้นเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านทั้งแรงงานและทุนทรัพย์ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของชุมชน โดยเมื่อจะมีการสร้างวัด ชาวบ้านจะกระจายข่าวต่อกันไปเพื่อนัดรวมแรง แต่ละคนที่มีความว่างก็จะนำเอาอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ มาช่วยกันทำงาน ดังคำกล่าวของชาวบ้านยูงเกาที่ว่า “การสร้างวัดจะใช้วิธีการลงแขก และการออกปากให้มาร่วมด้วยช่วยกันไม่มีการจ้างแรงงานสร้างวัดเหมือนในปัจจุบัน ทุกคนมาด้วยใจ อยากจะช่วยกันสร้างวัดจะได้บุญมาก”¹⁴

วัดในระยะแรกๆ ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านตามกำลังกายและกำลังทรัพย์ที่มีอย่างจำกัด จึงประกอบด้วยอาคารไม้เพียงไม่กี่หลังและชำรุดทรุดโทรมง่าย วัดที่เห็นมีความใหญ่โตในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่เพิ่งได้รับการบูรณะและสร้างต่อเติมขึ้นในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็นวัดโพธิวิหาร (วัดยามู)¹⁵ วัดพิกุลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด)¹⁶ วัดมัจฉิมาราม (วัดกลาง

¹² Irving C. Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds. *Thai South and Malay North: ethnic interactions on a plural peninsular*, p. 310.

¹³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวัดแต่ละแห่งได้ใน เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุโขทัย-ลก จ.นราธิวาส. *วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย*. สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา, 2542.

¹⁴ เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551

¹⁵ วัดโพธิวิหาร เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในอำเภอตุมปัต เชื่อว่ามีอายุหลายร้อยปี มีความโดดเด่นตรงที่เป็นวัดแรกในกลันตันที่มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ โดยเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ นอกจากนี้เจ้าอาวาสคนปัจจุบันเป็นคนมาเลเซียเชื้อสายจีน แต่บวชเรียนในวัดไทยมาตั้งแต่เล็ก มีความเชี่ยวชาญในภาษาไทยและพระธรรมวินัย รวมทั้งมีชื่อเสียงทางด้านคาถาอาคม วัดนี้จึงมีผู้คนเข้ามาเยี่ยมเยียนเป็นจำนวนมากทั้งคนไทย จีน และมลายู

¹⁶ วัดพิกุลทองวราราม มีอายุประมาณ 400 ปีเศษ เป็นวัดที่มีศิลปะการก่อสร้างที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งในมาเลเซีย มีความโดดเด่นที่องค์พระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ จำลองแบบมาจากพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุโดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสระเกศ เป็นวัดที่บ่อยครั้งจะถูกใช้เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ของคนไทยในเขตตุมปัต รวมทั้งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะเคยเป็นที่ตั้งกองบัญชาการและกองกำลังในการรับมือกับรัฐกลันตันจากประเทศญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้น ในปัจจุบันเจ้าอาวาสวัดพิกุลทองวรารามดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะรัฐกลันตัน

ยุ่งเกา)¹⁷ หรือวัดประชาจิณาราม (วัดคูลิม)¹⁸ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ล้วนแล้วแต่มีโบสถ์ อุโบสถ โรงธรรม กุฏิ อาคารอเนกประสงค์ ฯลฯ ที่สร้างอย่างวิจิตรบรรจงและมีขนาดใหญ่โต

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของวัดไทยในรัฐกลันตันส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับวัดในประเทศไทย เนื่องจากมีการว่าจ้างช่างมาจากเมืองไทย รวมถึงอาจเป็นเพราะความต้องการแสดงออกว่าเป็น “วัดไทย” แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ในปัจจุบันแทบทุกวัดจะผสมผสานศิลปกรรมแบบจีน เนื่องจากในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา คนจีนเป็นกำลังสำคัญในการอุปถัมภ์วัด รวมทั้งวัดเองก็หวังพึ่งพาคนจีน จึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าแบบจีนไว้เพื่อเรียกศรัทธาและให้คนจีนกราบไหว้บูชา หลายวัดดึงคนจีนเข้าไปเป็นคณะกรรมการ คนจีนเหล่านี้จึงมีบทบาทในการกำหนดทิศทางและองค์ประกอบต่างๆ ภายในวัดด้วยเช่นกัน ซึ่งการได้รับการอุปถัมภ์จากคนจีนทำให้วัดไทยมีความใหญ่โตขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในเชิงรูปธรรมที่เห็นได้จากสิ่งก่อสร้างที่หลากหลายและใหญ่โต รวมทั้งทำให้วัดและชุมชนไทยมี “พื้นที่” ในสังคมมลายูมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนไทยในอดีต

ในอดีตชุมชนกับวัดมีความสัมพันธ์ค่อนข้างแนบแน่น เพราะการที่วัดถูกสร้างขึ้นด้วยความร่วมแรงร่วมใจทั้งในด้านทุนทรัพย์และแรงงานของชาวบ้าน วัดจึงเป็นสมบัติสาธารณะที่ทุกคนต่างมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากพื้นที่วัดได้อย่างเท่าเทียมกัน ชาวบ้านสามารถหยิบยืมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ของวัด เช่น จาน ชาม ช้อน-ส้อม หรืออุปกรณ์เครื่องทำครัวอื่นๆ ในเวลาว่างก็จะมีการสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนมาดูแลวัด ปัดกวาดทำความสะอาดและซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่ชำรุดทรุดโทรม เมื่อมีกิจกรรมหรืองานประเพณีต่างๆ ก็มักใช้วัดเป็นพื้นที่ในการพบปะสังสรรค์¹⁹ โดยเฉพาะในยุคที่การคมนาคมติดต่อสื่อสารและไฟฟ้ายังไม่ครอบคลุมเหมือนใน

¹⁷ วัดมัจฉิมาราม เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง เชื่อว่าสร้างขึ้นมานับไม่ต่ำกว่า 200 ปี เป็นที่ประดิษฐาน “หลวงพ่อบูใหญ่” พระพุทธรูปปางสมาธิที่ใหญ่ที่สุดในมาเลเซีย ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2543 โดยใช้ศิลปกรรมแบบจีน วัดนี้ยังเป็นที่ตั้งของมูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยในรัฐ กลันตัน และเปิดสอนพระปริยัติธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาแก่นักเรียนหรือเยาวชนในหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง เป็นที่คัดเลือกนักเรียนหรือเยาวชนที่มีความประสงค์จะเรียนวิชาชีพ ส่งมาเรียนยังประเทศไทย เป็นต้น

¹⁸ วัดประชาจิณาราม สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2508 เป็นวัดไทยที่ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนคนจีน เดิมทีชุมชนบ้านคูลิมมีเพียงสำนักสงฆ์เล็กๆ ที่จะมีพระสงฆ์มาจำพรรษาบ้างเพียงชั่วครั้งชั่วคราว ชาวบ้านจึงระดมทุนกันสร้างวัดขึ้นมาเพื่อให้เป็นพื้นที่ในการประกอบศาสนพิธีและเป็นศูนย์รวมของการทำกิจกรรมต่างๆ โดยใช้พื้นที่สร้างวัดซึ่งแต่เดิมเป็นป่าข้างจึงเป็นที่มาของชื่อวัดว่า “ประชาจิณาราม” โดยคำว่า “ประชา” มาจากคำว่า “ป่าช้า”, “จิณา” มาจากคำว่า “จีน” และ “ราม” มาจาก “อาราม”, พระสายัณห์ ปภสสโร (สุวรรณอำรงค์) และพระชาย อรินทโม (เชตบุญ) พระลูกวัดประชาจิณาราม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

¹⁹ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551

ปัจจุบัน เมื่อผู้นำชุมชนต้องการพบปะชาวบ้านก็จะตีกลองเรียกชาวบ้านที่อยู่รายรอบวัดและใช้วัดเป็นสถานที่ในการนัดประชุม โดยผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการติดต่อประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านคือ “มรรคทายก” หรือ “สังการี” ของวัด

ดังเช่นที่ คุณเฉลิม พรหมแก้ว ชายวัย 48 ปี ชาวบ้านบ้านยุ้งเภาเล่าให้ฟังว่า “ในช่วงที่วัดมีการจัดงานต่างๆ ทั้งงานทอดกฐิน ทอดผ้าป่าสามัคคี งานศพ งานบวช ฯลฯ “สังการี” จะทำหน้าที่ในการประสานงาน วางแผนในการจัดงานร่วมกับชาวบ้านพร้อมทั้งจัดแบ่งผู้รับผิดชอบในงานด้านต่างๆ เช่น ในวันงานจะแกงอะไร ใช้หมูกี่ตัว ใครทำหน้าที่หุงข้าว ทำกับข้าว เตรียมสถานที่ เป็นต้น นอกจากนี้ข่าวสารเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน “สังการี” ก็มักจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการบอกเล่าเรื่องราว ไม่ว่าจะเป็นการแจ้งข่าวชาวบ้านให้ระวังตัวกรณีมีโจรเข้ามาขโมยวัว ขโมยควาย และให้ชาวบ้านช่วยเป็นหูเป็นตาแก่กัน เพราะในขณะนั้นเจ้าหน้าที่ของรัฐยังไม่ถึง ต้องพึ่งพาคนในชุมชนร่วมกันจัดการกับปัญหาต่างๆ ด้วยกันเอง”²⁰

ลุงชุม อินทศิริ ชายวัย 82 ปี ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านยุ้งเภายังได้พูดถึงวัดในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนว่า “การเดินทางไปไหนมาไหนเมื่อก่อนนั้นลำบากมาก ถนนลาดยางเหมือนสมัยนี้ไม่มี ยังเป็นถนน “ทางควายเดิน” กันอยู่ ช่วงหน้าฝนไม่ต้องถามเหมือนกับปลักควายดีๆ นี่เอง การเดินทางไปไหนเวลาค้าคั้นชาวบ้านใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดที่เรียกว่า “รังลือโปะ” มีลักษณะคล้ายโคมไฟที่ทำด้วยสังกะสีเพื่อกันลม ด้านในใช้กระป๋องใส่น้ำมันก๊าดใช้เส้นเชือกเป็นไส้ตะเกียงจุดไฟ พอตกกลางคืนชาวบ้านชอบจะไปที่วัดกันเพราะที่วัดจะมีเครื่องปั่นไฟ ชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กๆ ชอบที่จะไปดูโทรทัศน์กันที่วัด ไปกันเยอะมากเหมือนมีงานเทศกาล”²¹

วัดยังเป็นที่พึ่งของชุมชนยามประสบปัญหาต่างๆ ดังเช่นที่ ยายดี มิ่งเจริญ คุณยายวัย 65 ปี เล่าให้ฟังว่า “ตอนยายดีเด็กๆ แม่ของยายดีจะพูนของไปขายที่ปากแม่น้ำเป็นประจำ แต่ครั้งเดินทางไปก็ยากลำบาก หลวงพ่อที่วัดกลางยุ้งเภา (วัดมัสณีมาราม) เห็นถึงความยากลำบากของชาวบ้านจึงอนุญาตให้ใช้บริเวณหน้าวัดเป็นตลาดโดยไม่มีการเก็บเงินค่าแผงขายสินค้า และกลุ่มคนทุกเชื้อชาติทั้งคนไทย มลายู และจีนก็สามารถนำสินค้ามาขายได้”²² หรือในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อญี่ปุ่นบุกมลายา²³ วัดพิบูลทองวราราม (วัดบ่อเสม็ด) เคยเป็นที่ตั้งกองกำลังญี่ปุ่นมีทั้งทหาร

²⁰ เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551

²¹ ชุม อินทศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551

²² ดี มิ่งเจริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551

²³ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทหารญี่ปุ่นยกพลขึ้นบกที่รัฐกลันตันเป็นรัฐแรกในบริติช มลายา ก่อนมุ่งทัพลงใต้ไปยังรัฐมลายูอื่นๆ โดยเริ่มบุกในวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ.1941 และสามารถยึดบริติช มลายาได้ทั้งหมด หลังจากสิงคโปร์ยอมจำนนในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1942 ทหารญี่ปุ่นได้เข้ามาแทนที่การปกครองของอังกฤษในมลายา ต่อมาในเดือนตุลาคม ค.ศ.1943 ญี่ปุ่นได้ส่งมอบรัฐมลายูทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู อันประกอบด้วยรัฐเคดะห์ ปะลิส

ญี่ปุ่นและทหารไทยเข้ามาประจำการ เป็นที่ตั้งของหน่วยพยาบาล เป็นสถานที่ผลิตเหรียญและธนบัตรที่เรียกว่า “เงินกล้วย” ที่ใช้ในรัฐมลายูช่วงสงครามด้วย ช่วงเวลาดังกล่าวไม่ว่าคนไทยและคนมลายูต่างก็เข้ามาใช้พื้นที่วัดหลักภัยด้วยกันทั้งนั้น²⁴

อีกกรณีหนึ่งพระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุชนาราม หรือวัดหัวนอน ได้เล่าเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี ค.ศ.1965 ซึ่งเป็นปีเดียวที่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ฟังว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวน้ำท่วมบ้านเรือนและทุ่งนาของชาวบ้านทำให้ข้าวและพืชผลทางเกษตรเสียหายหนัก บริเวณวัดประชุมธาตุชนารามเป็นพื้นที่เดียวที่ไม่ถูกน้ำท่วมเพราะอยู่บนเนินสูง “ช่วงเวลาน้ำท่วมใหญ่ในปีนั้นชาวบ้านเดือนร้อนกันมาก ที่อยู่อาศัยก็ถูกน้ำท่วม ข้าวในนาที่เสียหายกันหมดชาวบ้านทั้งคนไทย คนแขก ต่างก็มาพักอาศัยหลบภัยอยู่ที่วัด มาหุงหาอาหารกันกินร่วมกัน ไม่มีการแบ่งแยกอยู่กันแบบเป็นพี่เป็นน้อง วัวควายของชาวบ้านก็นำมาเลี้ยงที่วัด คนไทย คนมลายู จัดเวรหมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนกันไปตัดหญ้ามาให้วัวควายกินกันช่วยเหลือกันดีในยามที่เดือดร้อน”²⁵

วัดยังเป็นสถาบันหลักทางการศึกษาสำหรับชุมชนไทยในลันตันอย่างเด่นชัด ทั้งการสอนภาษาไทย การเรียนรู้เรื่องยาสมุนไพรรักษาโรค การศึกษาธรรมะ ฯลฯ โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะในช่วง 30- 40 ปีที่ผ่านมา วัดเป็นสถาบันทางการศึกษาที่สำคัญของคนในชุมชนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโรงเรียนสายสามัญ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวโรงเรียนของรัฐส่วนใหญ่อยู่ในตัวเมือง ห่างไกลจากชุมชนไทย โรงเรียนที่ใกล้เคียงบางแห่งก็เป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม เด็กไทยในอดีตจึงมีโอกาสด้านการศึกษาน้อย²⁶ การเล่าเรียนในวัดก็ไม่ได้ช่วยเพิ่มพูนทักษะความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพแต่อย่างใด โอกาสในการประกอบอาชีพอื่นๆ นอกจากทำเกษตรกรรมและรับจ้างจึงน้อยลงไปด้วย

การที่ชุมชนไทยในรัฐกลันตันส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว วัดและพระสงฆ์ก็ได้เข้ามามีส่วนในวิถีดังกล่าวด้วยการทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การบูชาแม่โพสพ หรือที่เรียกว่าการ “สวดนา”²⁷ ซึ่งทำในช่วงเริ่มลงต้นกล้า เป็นต้น วัดยังเป็นพื้นที่แกนหลักสำคัญในการจัดงานประเพณีต่างๆ เช่นสงกรานต์ ลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่ หรืองาน

กลันตัน และตรังกานู ให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐบาลไทย หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงมีการประกาศให้การผนวกสี่รัฐมลายูดังกล่าวเข้ากับประเทศไทยเป็นโมฆะ และถูกส่งมอบกลับคืนสู่สถานภาพเดิมก่อนสงคราม

²⁴ มนัส พรมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551

²⁵ พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ จักรวิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2551

²⁶ มนัส พรมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551

²⁷ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551

ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา²⁸ อาณาบริเวณของวัดจะได้รับการอนุญาตจากทางรัฐบาลและเป็นที่รับรู้กันว่าเป็นพื้นที่ที่คนไทยสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่ รวมถึงการร้องรำทำเพลง และดื่มของมึนเมา บ่อยครั้งที่มีการว่าจ้างนักร้อง นักแสดงจากเมืองไทยมาให้ความบันเทิง และแม้เป็นงานประเพณีของคนไทย แต่บางครั้งก็มีการแสดงของมลายูร่วมด้วย เช่น “เมาะโยง” ซึ่งเป็นการละเล่นพื้นเมืองของชาวมลายูที่ในปัจจุบันหาชมได้ยาก แต่ในอดีตเป็นการแสดงที่นิยมว่าจ้างมาทุกครั้งเมื่อมีการจัดงานวัดขึ้น เนื่องจากการแสดงที่สร้างความสนุกสนานเป็นที่ชื่นชอบทั้งต่อคนไทยและคนมลายู โดยในขณะที่จะมีการกันผ่านเข้ามาเพื่อเก็บเงินจากผู้ที่สนใจเข้าชม และในช่วงที่วัดไทยมีงานเทศกาลก็จะมีทั้งคนไทย คนจีนและคนมลายูเข้ามาเที่ยวชมและนำสินค้าเข้ามาขายในบริเวณวัดอยู่เป็นประจำ²⁹

วัดจึงเป็นสมบัติและพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์และมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงและการดูแลรักษา เป็นศูนย์กลางในการศึกษาเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นพื้นที่ในการพบปะชุมนุมชาวบ้านเพื่อแจ้งกระจายข้อมูลข่าวสาร และการระดมแรงงานเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและกิจกรรมบันเทิงรื่นรมย์ต่างๆ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้าน เป็นสถานพยาบาลรักษาผู้เจ็บไข้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นสวนสาธารณะ ที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน และเป็นพื้นที่หนึ่งที่คนต่างศาสนา ต่างชาติพันธุ์ได้พบปะเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์กัน บทบาททั้งหลายเหล่านี้ ทำให้วัดกลายเป็นแกนหลักสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนไทยในรัฐกลันตันนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนชาวจีนและชาวมลายู

แม้วัดจะเป็นสถาบันที่เชื่อมโยงและผูกติดกับอัตลักษณ์ของชุมชนไทย แต่วัดก็มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในรัฐกลันตันเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนจีน ทั้งจีนเปอรานากันที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตชนบทหรือที่เรียกว่าจิงา กัมปง (cina kampong) และคนจีนในเมืองหรือที่เรียกว่าจิงา บันดาร์ (cina Bandar)³⁰ คนจีนทั้งสองกลุ่มนี้มีความใกล้ชิดสนิทสนม และผสม

²⁸ ดูตัวอย่างรายละเอียดประเพณีและพิธีกรรมของคนไทยในรัฐกลันตันที่มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างจากในประเทศไทยได้จาก สุธานี เพชรทอง. การศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทยในอำเภอตูมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย เป็นต้น

²⁹ โกซ เพลินรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551

³⁰ รายละเอียดเกี่ยวกับ cina Bandar และ cina kampong ดูได้จากบทที่ 2-4 ใน Robert L. Winzeler, *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State*.

กลมกลืนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่าคนจีนที่อาศัยอยู่ในรัฐอื่นๆ ของมาเลเซีย³¹ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะมีสัดส่วนน้อย เพียงแค่ประมาณร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด³² จึงทำให้ระดับของการโน้มเอียงมารับวัฒนธรรมท้องถิ่นเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าในรัฐอื่น และไม่เกิดความตึงเครียดทางชาติพันธุ์เด่นชัดมากนักเมื่อเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในรัฐมลายูทางฝั่งตะวันตกของมาเลเซียบนคาบสมุทร

เชื่อกันว่าบรรพบุรุษของคนจีนเปอรานากันเข้ามาตั้งรกรากในกลันตันตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15-16 และส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย จึงมีการแต่งงานกับหญิงพื้นเมือง ซึ่งรวมถึงผู้หญิงไทยด้วย ลูกที่เกิดจากพ่อจีน-แม่ไทยเหล่านี้ เมื่อเติบโตขึ้นก็มักพูดภาษาไทย รับวัฒนธรรมไทย ผสมผสานกับวัฒนธรรมบางอย่างของชาวมลายู เช่น ภาษา และการแต่งกาย รวมทั้งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทำการเกษตรและรับจ้าง ซึ่งไม่ต่างจากคนไทยและมลายูที่ตั้งชุมชนอยู่ใกล้เคียงกัน³³ คนไทยกับคนจีนในหมู่บ้านต่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมและงานประเพณีต่างๆ เช่น การเยี่ยมผู้ป่วยที่โรงพยาบาล งานแต่งงาน งานศพ งานบวช และงานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น³⁴ ความสัมพันธ์กับชุมชนไทยโดยผ่านการแต่งงานและความใกล้ชิดของที่ตั้งชุมชน ยังนำมาซึ่งศรัทธาต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยด้วย ชุมชนจีนเปอรานากันในกลันตันจึงมีอัตลักษณ์ที่ต่างจากจีนเปอรานากันในรัฐอื่นอย่างเด่นชัด จนมีคำที่ใช้เรียกคนจีนเปอรานากันเหล่านี้ว่า “ฮกเกี้ยน-สยาม” (Hokkien-Siam/ Siamese Hokkiens) บ้าง หรือ “จีนไทย” (Thai Chinese) บ้าง³⁵

³¹ Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.215.

³² Mohamed Yusoff Ismail, *Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan*, p.20.

³³ Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.216.

³⁴ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p. 310

³⁵ คำเรียก “ฮกเกี้ยน-สยาม” สืบเนื่องมาจากคนจีนในกลันตันกว่าร้อยละ 60 เป็นฮกเกี้ยน โดยเฉพาะคนจีนเปอรานากัน Teo Kok Seong, “Chinese-Malay-Thai Interactions and the Making of Kelantan Peranakan Chinese Ethnicity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.229.

ชุมชนจีนเปอรานากันที่โดดเด่นชุมชนหนึ่งคือ คือชุมชนบ้านคูลิม อำเภอตุมปัต เป็นที่ตั้งของวัดประชาจีนาราม และสมาคมจีนเปอรานากันแห่งกลันตัน (Pesatuan Peranakan Cina Kelantan/ Kelantan Chinese Peranakan Association) ซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1987 แม้เป็นชุมชนจีน แต่วัดประชาจีนารามก็สร้างแบบสถาปัตยกรรมไทยเป็นหลัก แบบปฏิบัติของสงฆ์และธรรมวินัยต่างๆ ก็อิงตามแบบของไทยเช่นเดียวกับวัดไทยที่อื่นๆ

ความศรัทธาและสายสัมพันธ์ของคนจีนเปอรานากันต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยที่มีมายาวนาน และชื่อเสียงด้านความศักดิ์สิทธิ์ของวัดไทย ได้ส่งให้ชาวจีนที่อพยพมายังรัฐกลันตันรุ่นหลังๆ มีความนับถือศรัทธาต่อวัดไทยด้วย ชาวจีนรุ่นหลังส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและอยู่ในเมือง มีกำลังทรัพย์ค่อนข้างสูง จึงกลายเป็นกำลังสำคัญในการอุปถัมภ์ปัจจัยต่างๆ แก่วัดไทย จนทำให้รูปแบบหรือองค์ประกอบบางอย่างของวัดไทยซึ่งเป็นวัดแบบเถรวาทแปรเปลี่ยนไป เช่น มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแบบจีน มีการนำรูปเคารพตามคติความเชื่อของชาวจีน รูปปั้นเจ้าแม่กวนอิม หรือพระโพธิสัตว์มาประดิษฐานไว้มากขึ้น เป็นต้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของวัดเพื่อตอบสนองผู้ศรัทธาชาวจีนอาจสร้างความรู้สึกกังวลใจให้แก่คนไทยอยู่บ้าง แต่การแปรเปลี่ยนดังกล่าวก็ได้ผลตอบแทนมาด้วยการที่วัดและชุมชนไทยมี “พื้นที่ทางสังคม” มากขึ้นและบางแห่งมีฐานทางเศรษฐกิจที่เติบโตมากขึ้นด้วย

รัฐกลันตันมีประชากรกว่าร้อยละ 94 เป็นชาวมลายู³⁶ ซึ่งแม้ว่าจะมีความแตกต่างทั้งทางศาสนาและชาติพันธุ์ แต่ชุมชนไทยและวัดก็มีความสัมพันธ์กับชาวมลายูอย่างแนบแน่นเช่นกัน โดยเฉพาะกับราชสำนักกลันตัน นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1909 เมื่อกลันตันหลุดจากวงอำนาจของสยาม กลายเป็นส่วนหนึ่งของบริติช มลายา คณะสงฆ์ไทยก็อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักกลันตัน โดยสุลต่านเป็นผู้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งเจ้าคณะรัฐและเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ที่ดินในการสร้างวัดก็ได้รับการจัดสรรโดยราชสำนักเช่นกัน³⁷ การที่วัดและพระสงฆ์ไทยมีชื่อเสียงเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร มีความสามารถในทางไสยศาสตร์คาถาอาคม และการปลุกเสก

³⁶ *Population Distribution and Basic Demographic Characteristics 2000* (Kuala Lumpur: Department of Statistics, 2000).

³⁷ ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ไทยกับสุลต่านอาจสืบเนื่องมาจากการที่ทั้งศาสนาอิสลาม (ลัทธิซุนนี) และรัฐพุทธศาสนาต่างมองว่าผู้ปกครองบ้านเมืองต้องเป็นผู้อุปถัมภ์ทุกศาสนาในอาณาจักรของตน และต้องรักษาสัมพันธ์ภาพอันดีกับประมุขของศาสนานั้นๆ, Irving Johnson, *The People with Two Kings*, pp. 201-205.,

Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.316.

เครื่องรางของขลัง³⁸ ในปี ค.ศ.1933 ราชสำนักเคยเชิญพระสงฆ์ไทยเข้ามาทำพิธี “เจริญพระพุทธมนต์” เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ราชสำนัก หลังจากที่เกิดฟ้าผ่าเสาธงที่ปักอยู่ในเขตพระราชวังหักลง ซึ่งเชื่อว่าเป็นลางร้ายต่อราชสำนัก โดยพิธีนี้กระทำที่วังสุลต่านแห่งรัฐกลันตันติดต่อกันถึงสี่สิบวัน³⁹

พระชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับราชสำนักเช่น ท่านเจ้าคุณครน อดีตเจ้าอาวาสวัดอุตตมาราม (วัดบางแซะ) อำเภอปาเซมัส ซึ่งเคยได้รักษาพระญาติของสุลต่านที่เสียชีวิตไปเพราะถูกทหารญี่ปุ่นที่รุกรานกลันตันทรมานในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จนอาการดีขึ้น หลังจากนั้นความสนิทสนมระหว่างราชสำนักกับคณะสงฆ์ไทยก็มีมากขึ้นตามไปด้วย ถึงขั้นที่ว่าองค์สุลต่านได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนท่านเจ้าคุณครนที่วัดอุตตมาราม รวมทั้งชุมชนไทยที่อยู่ใกล้เคียง⁴⁰ ท่านเจ้าคุณครนเองก็เคยมอบพระเครื่อง และวัตถุมงคลให้แก่ราชสำนัก ว่ากันว่าทางราชสำนักเมื่อได้รับมาแล้วจะมอบให้ข้าราชการมลายูผู้หนึ่งเก็บไว้ ชายผู้นี้จะแขวนพระเครื่องรอบคอ และมีความนิยมในวัตถุมงคลของไทยมากถึงขั้นที่ว่าเคยเดินทางมากรุงเทพฯ เพื่อหาพระเครื่อง และเครื่องรางของขลังเลยทีเดียว⁴¹

ในทัศนะของชาวมลายูในรัฐกลันตันนั้นคนไทยไม่ได้ถูกมองว่าเป็น “คนอื่น” เนื่องจากความใกล้ชิดของชุมชนและวัดที่มีมานานนับตั้งแต่อดีต แม้ว่าในชีวิตประจำวันคนไทยกับคนมลายูไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์กันเท่าใดนัก นอกจากการพบปะกันที่ตลาดหรือสถานที่สาธารณะต่างๆ แต่ก็แทบไม่มีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ในลักษณะความขัดแย้งรุนแรงเกิดขึ้นเลย⁴² ดังคำกล่าวของพระครูสุวรรณวรญาณกุล ที่ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนมลายูที่นี่ไม่มีปัญหาอะไร ความขัดแย้งก็ไม่ค่อยมี ตอนอาตมาสมัยเรียนก็เป็นเพื่อนกับมลายู เวลารวันรายออกไปกินอาหารที่เขาจัดเลี้ยงไว้ ตอนที่

³⁸ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับชื่อเสียงในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ไทยในกลันตัน เช่น ท่านเจ้าคุณครน และพ่อท่านมิตรได้จาก Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, pp. 315-318.

³⁹ Irving Chan Johnson, “The Mobility of Stories and the Expansive Spaces of Kelantanese Thai Religiosity” in Michael J. Montesano and Patrick Jory, eds., *Thai South and Malay North: Ethnic Interactions on a Plural Peninsula*, p.316.

⁴⁰ Ibid., p.319.

⁴¹ Ibid., pp.317-318. ท่านเจ้าคุณครน เป็นพระเกจิอาจารย์ชื่อดัง โดยเฉพาะด้านเมตตามหานิยม ร่ำลือกันว่า ลิ่นของท่านมีปานสีดำ ชาวบ้านจึงเรียกท่านกันอีกชื่อหนึ่งว่า “หลวงพ่อลิ้นดำ” มีวาจาสิทธิ์ มีมนต์สามารถเรียกจระเข้ได้ เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสทั้งในหมู่คนไทย จีน และมลายู ท่านจึงได้รับการนิมนต์ไปป็นิ่ง กัวลาดีมเปอร์ และสิงคโปร์อยู่บ่อยครั้ง ยังมีการตั้งสาขาของวัดอุตตมารามในสิงคโปร์และยะโฮร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนจีนอยู่หนาแน่นด้วย

⁴² พีรยุทธ โอฬารพันธ์, การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย, หน้า 107.

อาตมาบวชแล้ว คนมลายูก็เคยเชิญไปร่วมงานแต่งงานอยู่บ่อยครั้ง นอกจากนี้ชาวมลายูที่นี่เมื่อมีงานวัดก็จะเข้ามาร่วมงานเช่นกันแม้เวลาไม่มีงาน ชาวมลายูยังเข้ามาติดต่อกับพระสงฆ์ด้วยเหตุอื่นที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาเช่น การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรหรือการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ที่วัดพระใหญ่ (วัดมัทธนิมาราม) ก็มีนักท่องเที่ยวทั้งไทย จีน แขก อินเดีย มาเที่ยวกันบ่อย⁴³

ดังนั้น นอกจากวัดจะเป็นสถาบันหลักสำหรับชุมชนไทยในรัฐกลันตันแล้ว วัดยังมีความสำคัญและสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะสำหรับคนจีน ความศรัทธาที่คนจีนมีต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยได้สร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของปัจจัย ในขณะที่เดียวกันวัดก็ยังมีความบทบาทในการเชื่อมโยงชุมชนไทยกับมลายู ที่สำคัญคือการได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับราชสำนักกลันตัน ที่ได้รับรองให้สถาบันสงฆ์และชุมชนไทยมี “พื้นที่” ในบริบทสังคมและการเมืองของชาวมลายูมากขึ้น

การสร้างพื้นที่ทางสังคมและอำนาจในการต่อรองของวัดไทย

การเป็นศาสนาของชนกลุ่มน้อย และไม่มีหน่วยงานใดดูแลโดยตรง คณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียจึงต้องบริหารจัดการองค์กรเอง โดยได้แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 3 เขตรัฐด้วยกันคือ การปกครองคณะสงฆ์รัฐเคดาห์-ปัลลิส การปกครองคณะสงฆ์รัฐ กลันตัน-ตรังกานู และการปกครองคณะสงฆ์รัฐเปรัก โดยในแต่ละเขตรัฐจะมีเจ้าคณะรัฐเป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ของรัฐนั้นๆ และในแต่ละเขตรัฐก็มีการแบ่งย่อยออกเป็นเขตอำเภอ มีเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ ถัดลงไปก็จะเป็นเจ้าอาวาสซึ่งมีอำนาจในการบริหารกิจการภายในวัด เจ้าคณะรัฐกลันตัน มีชื่อเรียกเป็นทางการในภาษามลายูว่า “Ketua Besar Sami Budha Negeri” แต่สำหรับคนไทยในกลันตันจะเรียกเจ้าคณะรัฐเป็นคำสั้นๆ ว่า “เจ้าคุณ” และเรียกพระสงฆ์โดยใช้คำว่า “คุณ” เช่น “เจ้าคุณครน” และ “คุณเพี้ยง” เป็นต้น ซึ่งการที่สถาบันสงฆ์ไทยไม่ได้ได้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐของรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น จึงไม่ได้รับงบประมาณจากภาครัฐด้วย พระสงฆ์ไม่ได้รับเงินเดือนหรือ “นิตยภัต” เช่นเดียวกับพระสงฆ์ในประเทศไทย วัดและคณะสงฆ์ต้องดำเนินการหารายได้และบริหารจัดการองค์กรเอง⁴⁴

คณะสงฆ์ไทยในกลันตันจึงได้ยึดเอารูปแบบการบริหารจัดการวัดและคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในประเทศไทยเป็นแบบอย่าง ทั้งแบบปฏิบัติทางวินัยสงฆ์ เนื้อหาของพระปริยัติธรรม และแนวปฏิบัติทางศาสนา และยังขึ้นอยู่กับสำนักงานพระพุทธศาสนาของไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าคณะภาค 18 (ซึ่งมีอำนาจครอบคลุม 6 จังหวัดคือ สงขลา พัทลุง

⁴³ พระครูสุวรรณวรานุกุลเป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

⁴⁴ “พระเพี้ยง” คือ พระครูสุวรรณวรานุกุล เลขานุการเจ้าคณะรัฐ แห่งวัดพิบูลทอง , พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลด้า ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

สตูล ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ปัจจุบันคือเจ้าอาวาสวัดโคกสมาณกุล อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา) ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพและมาตรฐานของบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ไทยในมาเลเซีย ในขณะที่เดียวกันการที่คณะสงฆ์ไทยในมาเลเซียขึ้นอยู่กับการดำเนินงานพระพุทธศาสนาของไทย กระบวนการบางอย่างเช่น การให้สมณศักดิ์และพัดยศจึงขึ้นอยู่กับการดำเนินการของไทยด้วย เป็นต้น

ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าสุลต่านรัฐกลันตันเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาและไม่เข้ามาแทรกแซงกิจการของสงฆ์ไทย ก็ไม่ได้หมายความว่าวัดและคณะสงฆ์จะสามารถดำเนินกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ได้โดยอิสระ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เข้าข่ายว่าเป็นการเผยแพร่ศาสนา และที่จะกระทบต่อชุมชนมลายู ทั้งนี้ เพราะรัฐกลันตันมีหน่วยงาน Muslim Religion Council (Majlis Agama Islam) ซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการด้านศาสนาอิสลามและพิทักษ์ผลประโยชน์ของชาวมุสลิม คอยสอดส่องดูแลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของคณะสงฆ์ไทยอยู่ด้วย แต่ก็ไม่ได้เข้าไปแทรกแซงแต่อย่างใดหากไม่มีการดำเนินกิจกรรมที่จะกระทบต่อสังคมมลายู และที่ผ่านมาก็ไม่ปรากฏปฏิกริยาในเชิงลบจากผู้นำทางศาสนาในรัฐกลันตันและ Muslim Religion Council ต่อวัดและคณะสงฆ์ไทยแต่อย่างใด

การที่วัดและคณะสงฆ์ไทยในกลันตันมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันสงฆ์ในประเทศไทย จึงมีการเดินทางของพระสงฆ์ไทยในกลันตันข้ามพรมแดนไทย-มาเลเซียบ่อยครั้ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อมาศึกษาพระธรรมหรือเข้าสอบนักธรรม เพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่าในวัดไทย เพื่อเข้ามาซื้อหาเครื่องอุปบริหารของสงฆ์ หรือเข้ามารับการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลไทยเนื่องจากได้รับการบริการที่ดีกว่าและบางครั้งก็ไม่ต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น⁴⁵ และบ่อยครั้งเช่นเดียวกันที่พระสงฆ์จากประเทศไทยเดินทางเข้าไปรัฐกลันตันด้วยจุดประสงค์ต่างๆ ตามแต่ที่ได้รับการเชื้อเชิญไป ซึ่งความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างสถาบันสงฆ์ของทั้งสองประเทศ นอกจากส่งผลดีต่อวัดและคณะสงฆ์ในกลันตันแล้ว ยังทำให้ชุมชนไทยมีความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์เพราะมีสายใยทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอยู่กับสังคมไทยด้วย

สถาบันสงฆ์ไทยในมาเลเซียยังมีความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์ของประเทศไทยโดยผ่านองค์กรทางศาสนาที่ได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นมาหลายองค์กร ที่สำคัญคือ คณะกรรมการสงฆ์ควบคุมและส่งเสริมกิจกรรมพุทธศาสนาระหว่างประเทศไทย-มาเลเซีย หรือ ก.ส.ท.ม. มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดระหว่างคณะสงฆ์ในประเทศไทยกับมาเลเซีย ส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาและควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุสามเณรทั้งฝ่ายไทยและมาเลเซีย ส่งเสริมและพิจารณาอนุญาตพระภิกษุสามเณรจากไทยในการออกไปปฏิบัติศาสนกิจในมาเลเซีย ตลอดจนคัดเลือกพระสงฆ์ในมาเลเซียที่เหมาะสม ยื่นขอพระราชทานสมณศักดิ์ หรือ “พัดยศ” จากกอง

⁴⁵ Mohamed Yusoff Ismail, *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*, pp.12-13.

เลขานุการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นต้น ซึ่งการรวมตัวกันในรูปขององค์กรถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ (strategy) และกลวิธี (tactic) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน อันทำให้วัดไทยมีพื้นที่ในการต่อรอง มีพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของสงฆ์ และก่อให้เกิดความเป็นระบบระเบียบของคณะสงฆ์เองด้วยเช่นกัน

ในปัจจุบันปัญหาที่เกิดขึ้นแก่วัดและคณะสงฆ์ในรัฐกลันตัน คือจำนวนพระสงฆ์ที่ลดน้อยลง ส่วนใหญ่มาบวชตามประเพณีหรือบวชแก้บน ทางวัดจึงต้องแก้ปัญหา โดยการไปนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงหรือจากเมืองไทยไปช่วยเมื่อยามต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ดังนั้นคณะสงฆ์ในกลันตันจึงต้องรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับคณะสงฆ์ไทยเอาไว้ ซึ่งการเข้ามาจำวัดของพระสงฆ์จากประเทศไทยในกลันตันก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากอยู่ในบริบททางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมที่ต่างจากเมืองไทย ส่วนใหญ่จึงเข้ามาอยู่ได้ไม่นาน และบางรูปก็ประสบปัญหาขัดแย้งกับพระสงฆ์ในกลันตันอยู่บ้าง ในเรื่องของความแตกต่างในธรรมเนียมปฏิบัติบางประการ เช่น พระสงฆ์ในกลันตันต้องทำหน้าที่ที่ต้องยุ่งเกี่ยวกับทางโลกอยู่บ่อยครั้ง อย่างการไปเดินซื้อของในห้างสรรพสินค้าและช้อปปิ้งเอง เป็นต้น⁴⁶

วัดและคณะสงฆ์ไทยจึงเป็นสถาบันที่ก้าวข้ามพรมแดน ทั้งการอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชสำนักกลันตันและไทย การมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยอันเป็นเครื่องค้ำจุนและเป็นหลักประกันความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ และทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างองค์กรศาสนาและชุมชนไทยของทั้งสองประเทศยังคงสนิทแนบชิดกันข้ามผ่านเส้นพรมแดน ในขณะเดียวกันอำนาจและบทบาทของคณะสงฆ์ก็ไม่ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในอาณาบริเวณวัด และอยู่แค่พื้นที่รัฐกลันตันเท่านั้น หากแต่ได้ก้าวข้ามเขตแดนวัดออกไป เคลื่อนย้ายไปตามเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนไทยและชุมชนชาวพุทธ ตลอดจนองค์กรสงฆ์ในสถานที่ต่างๆ ทั้งในและนอกรัฐกลันตัน ประกอบกับอำนาจของเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารคมนาคมที่ทันสมัยทำให้ “พื้นที่” และอำนาจของวัดไทยและพระภิกษุสงฆ์สามารถแพร่ขยายไปในวงกว้างได้มากขึ้นตามไปด้วย

บทบาทวัดไทยกับการจัดการด้านการศึกษา

บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของวัดโดยเฉพาะก่อนการศึกษาสมัยใหม่ขยายตัวคือการเป็นสถาบันที่ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยจะใช้พื้นที่ว่างภายในวัดเป็นสถานที่เรียน บางวัดก็มีการสร้างตัวอาคารเรียนแยกออกมาต่างหาก ตำราที่ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทยระดับชั้นประถมที่ใช้ในประเทศไทยบ้าง หรือเป็นหนังสืออ่านเล่นทั่วไปๆ แล้วแต่ผู้สอนซึ่งส่วนใหญ่คือพระสงฆ์จะหามาได้ การเรียนการสอนของวัดไม่ได้มีเป้าประสงค์และไม่ได้ถูกคาดหวังว่าความรู้ดังกล่าวจะสามารถสร้างความก้าวหน้าในการศึกษาระดับสูงและมีโอกาสมากขึ้นในอาชีพการงาน

⁴⁶ พระครูสุวรรณวรานุกุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, โพลดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

แต่เป็นเพียงเพื่อให้รู้ภาษาไทยในระดับที่อ่าน-เขียนและสามารถศึกษาหลักธรรมคำสอนตามหลักทางพุทธศาสนาเมื่อเข้าสู่วัยที่ต้องบวชเรียนได้ และเพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนไทยเป็นสำคัญ

การเรียนการสอนของวัดไทยในกลันตันจะมีเฉพาะในช่วงวันหยุด ซึ่งก็คือวันศุกร์และวันเสาร์เท่านั้น บางวันก็ต้องหยุดเรียนหากมีภารกิจของโรงเรียนหรือมีความจำเป็นอื่นๆ อีกทั้งวัดบางแห่งก็อาจต้องหยุดสอนหากไม่มีความพร้อมด้านบุคลากร ตำราและสถานที่ การเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในอดีตจึงไม่มีระบบเท่าที่ควร จนกระทั่งในปี พ.ศ.2542 คณะสงฆ์ไทยโดยการนำของมูลนิธิพระวิเชียรโมลี (แฉล้ม เขมปญโญ) วัดชัยมงคล จ.สงขลา ได้ร่วมกับศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาไทยวัดบุญญาราม อำเภอภูบึงปาสู รัฐเคดะห์ มูลนิธิและศูนย์การสอนภาษาไทย พุทธศาสนาและวัฒนธรรม วัดมัทธนิมาราม อำเภอตุ้มปัด รัฐกลันตัน และโรงเรียนสอนภาษาไทยในวัดต่างๆ ในพื้นที่ 5 รัฐทางตอนเหนือของประเทศไทยมาเลเซีย คือเคดะห์ ปะลิส เปรัก กลันตัน และตรังกานู ร่วมกันจัดทำหลักสูตรมาตรฐานในการจัดการเรียนการสอนภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมสำหรับชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย โดยได้รับความร่วมมือจากสถาบันทางการศึกษาของไทยหลายแห่งโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยทักษิณ ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมจัดทำหลักสูตรและอบรมบุคลากร ทำให้การเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทยในรัฐกลันตันมีมาตรฐานและคุณภาพมากขึ้น ตลอดจนการได้รับความช่วยเหลือจากสถานกงสุลใหญ่ ณ เมืองโกตาบารู มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมในพระบรมราชูปถัมภ์ และกระทรวงการต่างประเทศของไทย ซึ่งการเรียนการสอนที่มีมาตรฐานมากขึ้นนี้ยังดึงดูดให้คนจีนที่ทำการค้ากับฝั่งไทยเข้ามาเรียนภาษาไทยที่วัดด้วยเช่นกัน⁴⁷

การที่คณะสงฆ์ไทยในกลันตันเชื่อมความสัมพันธ์กับองค์กรต่างๆ ทั้งในมาเลเซียและข้ามพรมแดนออกนอกประเทศ โดยเฉพาะกับองค์กรสงฆ์ในประเทศไทยเพื่อให้ความช่วยเหลือสนับสนุนการจัดการศึกษานั้น กระบวนการดังกล่าวเมื่อพิจารณาในแง่ของการเคลื่อนไหวในการต่อสู้ ต่อรอง เพื่อเรียกร้องสิทธิและความไม่เท่าเทียมต่างๆ แล้ว การเคลื่อนไหวในการจัดการเรียนการสอนภาษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทยถือได้ว่าเป็นการต่อรองอำนาจที่เกิดขึ้นในกิจกรรมชีวิตประจำวันของคณะสงฆ์และชุมชนชาวไทยที่แลดูเป็นธรรมชาติ ไม่มีโทษมีภัยหรือสร้างความสั่นคลอนแก่อำนาจหลักของสังคม เป็นยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวที่เบียดแทรก (insinuate) เข้าไปในพื้นที่ของอำนาจ ดังตัวอย่างเช่น การได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณในการจัดการเรียนการสอนและการจัดสร้างอาคารเรียนจากสุลต่านของรัฐ การได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล

⁴⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมไทย สำหรับชาวมาเลเซียเชื้อสายไทย และบทบาทของคณะสงฆ์ในประเทศไทยต่อชุมชนไทยและวัดไทยในรัฐกลันตัน ได้จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, แบบรายงานการพิจารณาให้ปริญญาโทนิติศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์และผลงาน ของพระราชวรธรรมโกศล (แฉล้ม เขมปญโญ)

ไทยผ่านสถานกงสุลและกระทรวงการต่างประเทศในจัดทำหลักสูตร การส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำ และการส่งครูไปศึกษาดูงานในประเทศไทย เป็นต้น

วัดไทยในบริบทของการพัฒนาความทันสมัย

มาเลเซียในช่วงประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมา มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการพัฒนาภายใต้แผนนโยบายเศรษฐกิจใหม่ (New economic Policy, 1970-1990) และวิสัยทัศน์ 2020 (Vision 2020)⁴⁸ ได้ส่งผลกระทบต่อวัดและชุมชนไทยในกลันตัน ในหลายประเด็น ที่เห็นได้ชัดคือความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับญาติโยมชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ฉาบฉวยมากขึ้น ด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านเข้าวัดน้อยลง ประกอบกับความทันสมัยที่ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์และแบบแผนการปฏิบัติแบบแยกส่วน มีการแบ่งแยกทางโลกออกจากทางธรรมอย่างเด่นชัดขึ้น ธรรมะจึงถูกแยกออกจากชีวิตประจำวัน กิจกรรมหรือ “พรมแดน” ที่เคยถือว่าเป็นของพระสงฆ์ ฆราวาสก็เข้ามารบกวนมากขึ้น เช่น เรื่องการสอนหรือการเป็นแหล่งความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์กับชาวบ้านพลอยแยกออกจากกันไปด้วย พระสงฆ์ถูกคาดหวังให้สนใจเรื่องธรรมะและพิธีกรรมเป็นหลัก⁴⁹ การกิจประจำวันพระภิกษุสงฆ์จึงมักเน้นไปที่การสวดมนต์ พรมน้ำมนต์ ให้พรให้โชคดี ร่ำรวย ปลุกเสกวัตถุมงคลต่างๆ บทบาทของวัดไทยแต่เดิมที่เน้นการอบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่ชาวบ้าน การทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์และส่วนรวม ได้ปรับเปลี่ยนกลายเป็นกิจกรรมที่เน้นตอบสนองความต้องการทางปัจเจกบุคคล คุณค่าทางศาสนาที่ควรเน้นทางด้านจริยธรรมก็กลับไปเน้นการเป็นที่พึ่งทางพิธีกรรมและไสยศาสตร์มากขึ้น

นอกจากนี้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยยังลดบทบาทของวัดไทยและคณะสงฆ์ในการสร้าง อารามรักษา ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดอัตลักษณ์ “ความเป็นไทย” ลงเช่นกัน

⁴⁸ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจมาเลเซียภายใต้แผนนโยบายเศรษฐกิจใหม่และวิสัยทัศน์ 2020 ได้จาก Edmund Terence Gomez and Jomo K.S. (ed.). *Malaysia's Political Economy*. (New York : Cambridge University Press, 1999), ชัยโชค จุลศิริวงศ์. *การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองมาเลเซีย*. (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542), ปวีณา นุหะรา. *นโยบายเศรษฐกิจใหม่ (ค.ศ.1971-1990) กับปัญหาการสร้างเอกภาพระหว่างประชากรเชื้อชาติต่างๆ ในมาเลเซีย*. (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ และชปา จิตต์ประทุม. *วิกฤตการณ์มาเลเซีย: เศรษฐกิจ การเมือง-วัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา, 2542) และ รุ่งทิวา นาคอุไร. *การพัฒนาเศรษฐกิจของมาเลเซีย: ศึกษาวิสัยทัศน์ 2020*. (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2545) เป็นต้น

⁴⁹ พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, หน้า 93 และ 178-182.

⁵⁰ เช่น การเรียนการสอนภาษาและวัฒนธรรมไทย ทำให้ “ความเป็นไทย” “ความเป็นพุทธ” ในปัจจุบันปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมโลก ที่ส่งผ่านหน้าจอโทรทัศน์ จานดาวเทียม และสื่อต่างๆ อัตลักษณ์ของคนไทยจึงเป็นไปในลักษณะลื่นไหลมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันการขยายตัวของการโทรคมนาคมติดต่อสื่อสารยังทำให้ในปัจจุบันพระสงฆ์สามารถขยายขอบเขตในการสร้างสัมพันธ์กับชุมชนไทยนอกพื้นที่รายรอบวัดได้มากขึ้น พระสงฆ์สามารถรับกิจนิมนต์เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ นอกพื้นที่วัดได้อย่างต่อเนื่องและบ่อยครั้ง ทั้งชาวบ้านและพระสงฆ์สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น มีการติดต่อสัมพันธ์กันผ่านเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น ชมการถ่ายทอดสดจากสถานีโทรทัศน์ทั้งในและต่างประเทศ หรือการติดต่อผ่านระบบโทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ส่งผลให้บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างวัดไทยกับชุมชนเริ่มมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปในหลายๆ รูปแบบข้ามกรอบหรือเส้นแบ่งรูปแบบความสัมพันธ์แบบเดิมๆ ไป

ภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และวัฒนธรรมบริโภคนิยม วัดต้องปรับตัวเองให้สอดคล้องกับสภาวะที่เผชิญอยู่⁵¹ โดยใช้กลวิธีต่างๆ ในการดึงผู้คนและรายได้เข้าวัด ทั้งการสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด การสร้างตำนาน พุทธาภินิหาร และความสามารถในทางไสยศาสตร์ของพระไทย การอาศัยความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่ที่ว่าทำบุญกับวัดและพระสงฆ์เป็นการทำบุญอันยิ่งใหญ่ ดึงให้คนศรัทธาและทุ่มเงินบริจาคให้แก่วัด การเรียกรายเงินบริจาค การเป็นพื้นที่ในการจัดงานเทศกาลงานบุญต่างๆ การออกรับกิจนิมนต์ทั้งในและนอกมาเลเซีย การทอดกฐินและทอดผ้าป่า เป็นต้น จนทำให้วัดมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมั่นคง ซึ่งได้ส่งผลทางเศรษฐกิจต่อชุมชนที่อยู่รายรอบวัดและรัฐด้วยเช่นกัน ในขณะเดียวกันสถานะของวัดที่แต่เดิมซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้

⁵⁰ ในช่วงประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ภายใต้กระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ รัฐไทยพยายามสร้างสำนึกของความเป็นไทยโดยผูกติดอยู่กับความเป็นพุทธ เพราะความเชื่อของทางศาสนานั้นพุทธศาสนากับความเป็นไทยแยกจากกันไม่ออก โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการพยายามเอาชาติ (ซึ่งเป็นของใหม่) มาผูกติดกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันเก่าแก่ของคนไทยมาช้านาน อันเป็นการเอาสถาบันศาสนามาเป็นฐานรองรับสถาบันชาติ โดยกล่าวว่าหัวใจของ “ความเป็นไทย” คือ พระมหากษัตริย์ และพระพุทธรูปศาสนา ดูประเด็นการสร้างความเป็นไทยที่ผูกติดกับความเป็นพุทธได้เพิ่มเติมในสายชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระญาณสังวร ปรมหาราชญาณิสา, การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), สายชล สัตยานุรักษ์, การสร้างความเป็นไทย กระแสหลัก และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548) และพระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 70-71 ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่าได้ส่งผ่านไปยัง “คนไทย” ในมาเลเซียด้วยเช่นกัน

⁵¹ ดูตัวอย่างการปรับตัวของวัดภายใต้การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้จาก อุทิศ จีณพนธ์สกุล. วิวัฒนาการเศรษฐกิจวัด. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

ร่วมกันรักษาและใช้ประโยชน์ กลับทับซ้อนอยู่กับการเป็นพื้นที่ทางธุรกิจและพื้นที่ท่องเที่ยว ที่เน้นการแสวงหากำไรและผลประโยชน์ควบคู่กันไป เช่น วัดมณีนิมิต ที่ถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองและการท่องเที่ยวโดยการผลิตสร้างและต่อรองผ่านสื่อต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ การที่ผู้อุปถัมภ์วัดในระยะหลังๆ ส่วนใหญ่คือคนจีนทั้งในและนอกกรุงรัตนโกสินทร์ ส่งผลให้วัดที่ได้รับเงินอุดหนุนและที่กำลังต้องการกำลังทรัพย์ จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มทุนจีนเหล่านั้น วัดที่เป็นตัวอย่างได้ดีถึงการได้รับการอุปถัมภ์จากทุนจีนจนนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนองค์เปลี่ยนต่างๆ ภายในวัด คือวัดมณีนิมิต ที่ตัวอาคารหลายแห่งมีลวดลายศิลปกรรมแบบจีน ประดับประดาด้วยตัวมังกร รูปปั้นเทพเจ้าของจีน เจ้าแม่กวนอิม รวมทั้งมีการแต่งตั้งคนจีนให้เป็นกรรมการวัด แต่ที่เป็นจุดเด่นมากๆ คือ พระพุทธรูปปางสมาธิแบบจีน หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “หลวงพ่อใหญ่” ขนาดหน้าตักกว้างถึง 44 ฟุต สูง 64 ฟุต งบประมาณในการสร้างส่วนใหญ่มาจากการเรี่ยราย และเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาทั้งคนไทยและคนจีนจากที่ต่างๆ คาดว่า น่าจะประมาณ 150 ล้านบาท⁵²

พระครูวิเทศธรรมนาถ เจ้าอาวาสวัดมณีนิมิตกล่าวว่า “ความเป็นมาในการสร้างพระพุทธรูปแบบจีนนั้นเป็นการเอาใจคนจีน เพราะส่วนมากมาจากเงินบริจาคของคนจีนเลยต้องปรับรูปแบบให้ผสมผสานกัน ถ้าเฉพาะเงินบริจาคของคนไทยก็ไปไม่รอด บั๊จจัยไม่พอเพราะคนไทยไม่ใช่สักการบูชา นักการหาเงินก็ต้องอาศัยจิตศรัทธาจากคนจีนช่วยนี้แหละถึงจะไปรอด”⁵³ เช่นเดียวกับพระครูพิพัฒน์ธรรมกิจ เจ้าอาวาสวัดประชุมธาตุชนาราม ที่กล่าวว่า “วัดไทยทุกวัดในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ที่สามารถสร้างได้ใหญ่โตส่วนใหญ่จะต้องสร้าง “แข่งชา” “สร้างสายป่านให้ยาว” โดยเฉพาะกับกลุ่มคนจีน โดยพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เช่น การจัดทัวร์ธรรมะเชิญคนจีนไปท่องเที่ยววัดในประเทศไทย คนจีนชอบกันมาก คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีบางคนก็จะบริจาคเงินให้วัดครั้งละมากๆ บางคนมาจากที่ไกลๆ พอถึงสนิทชิดเชื้อพูดคุยกันถูกคอเขาก็จะมาบริจาคกันทุกปี เป็นวัดประจำกันไปเลย”⁵⁴

นายทุนชาวจีนที่วัดติดต่อสัมพันธ์ด้วยมีทั้งกลุ่มที่ทำธุรกิจค้าขายโรงศพและอุปกรณ์ที่ใช้ในงานศพ ธุรกิจจัดดอกไม้หน้าศพ ธุรกิจเครื่องเช่นไห้ว เครื่องสังฆทาน ธุรกิจจำหน่ายวัสดุก่อสร้าง ทำให้บ่อยครั้งที่วัดได้รับสิ่งของเหล่านี้ในรูปของการบริจาค บ้างก็ซื้อสินค้าได้ในราคาถูก คนจีนบางกลุ่มก็เช่าพื้นที่วัดสำหรับขายสินค้าประเภทอาหาร เครื่องดื่ม และให้บริการแก่นักท่องเที่ยว บ้างก็เป็นกลุ่มนายทุนที่จัดสร้างวัดถาวร กลุ่มทุนจีนขนาดใหญ่บางกลุ่มก็มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมือง ซึ่งคนเหล่านี้จะคอยประสานกับภาครัฐเมื่อยามที่วัดจะจัดงานหรือต้องการความ

⁵² พระลูกวัดมณีนิมิต 2 ท่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

⁵³ พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550

⁵⁴ พระครูพิพัฒน์ธรรมกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551

ช่วยเหลือจากทางการ ทำให้การติดต่อประสานงานดำเนินไปอย่างราบรื่นและได้รับความสะดวกมากขึ้น ซึ่งกลุ่มทุนจีนที่มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองนี้ก็หวังจะได้ฐานเสียงจากวัดและชุมชนไทยเป็นการตอบแทนด้วยเช่นกัน⁵⁵ แม้ไม่ทราบข้อมูลตัวเลขรายได้ของวัดที่แน่นอน แต่เมื่อประเมินจากค่าใช้จ่ายในการสร้างถาวรวัตถุ สร้างและซ่อมแซมพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ วิหาร กุฏิ ซุ้มประตู ฯลฯ ภายในวัด จำนวนการรับภิกษุณินต์ การจัดงานวัด งานเทศกาลต่างๆ เงินบริจาคที่เข้ามาอย่างสม่ำเสมอ และการให้เช่าบูชาวัตถุมงคล แน่ใจว่าเป็นรายได้ที่มากมายพอที่จะทำให้ฐานะทางการเงินของวัดมั่นคง สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องอาศัยการอุดหนุนจากภาครัฐ

แม้เป็นสถาบันทางศาสนาที่น่าจะอยู่นอกเหนือการเปลี่ยนแปลงทางโลก แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วแทรกซึมและมีอำนาจในการครอบงำสูง วัดจึงไม่อาจต้านทานกระแสธารดังกล่าวได้ จำต้องเปลี่ยนอัตลักษณ์บางอย่าง เช่น การผสมผสานวัฒนธรรมจีน อีกทั้งยังแปรเปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่เน้นกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์และส่วนรวม เป็นเน้นตอบสนองความต้องการทางปัจเจกบุคคลควบคู่กับเป้าหมายเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้เข้าวัด การมีพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนา รูปแบบใหม่ๆ อย่างการรดน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ การจัดทัวร์ธรรมมะ การจัดสร้างวัตถุมงคล จนเกิดการทับซ้อนกันของพื้นที่ทางศาสนากับพื้นที่ในเชิงการค้าและการท่องเที่ยว วัดและศาสนาก็ไม่เป็นข้อยกเว้นจากกระแสการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าของระบบทุนนิยมเช่นกัน

การปรับเปลี่ยนบทบาทและอัตลักษณ์ของวัดไทยในปัจจุบันมีความยืดหยุ่นไปตามอำนาจชี้นำทางเศรษฐกิจมากกว่าอำนาจทางการเมืองเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่เคยมีอย่างแนบแน่นผูกพันในลักษณะของพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลายเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหินฉาบฉวยในบางพื้นที่ วิธีการดำเนินชีวิตที่รีบเร่งและเต็มไปด้วยการแข่งขัน ทำให้สายสัมพันธ์ที่เคยโยงใยผู้คนในชุมชนให้ใกล้ชิด มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันค่อยๆ เสื่อมคลายลง สถาบันที่ควรเน้นการส่งเสริมด้านคุณธรรมจริยธรรมอย่างวัดและคณะสงฆ์กลับเน้นการสร้างฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขสำคัญ อันนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับคนกลุ่มใหม่ๆ เช่นกับคนจีนในเมือง รวมทั้งความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากขึ้นกับรัฐ กระนั้นก็ตาม วัดไทยในรัฐกลัณต์นั้นก็คงมีความสำคัญต่อชุมชนไทยทั้งในมิติทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม เช่นเดิม เพราะอัตลักษณ์ของชุมชนไทยที่ถูกทำให้เชื่อมโยงกับวัดและความเป็นพุทธอย่างแนบแน่น และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ วัดและคณะสงฆ์สัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ และการมี “พื้นที่” ทั้งในเชิงการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทยในรัฐกลัณต์

⁵⁵ Mohamed Yusoff Ismail. *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*, pp.10-11.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

คำนวน นวลสนอง. **ศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไทในรัฐตอนเหนือของมาเลเซีย**. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.

เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี สาขา 4 (บ้าน 4) อ.สุไหงโก-ลก จ.นราธิวาส. **วัดไทยในรัฐกลันตัน มาเลเซีย**. สงขลา: ศูนย์ส่งเสริมพุทธศาสนา ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรมไทย พระวิเชียรโมลี วัดชัยมงคล อ.เมือง จ.สงขลา, 2542.

ทวี ทิมขำ, ประพนธ์ เรืองณรงค์ และ จรัส ชูชื่น. **การศึกษาชุมชนชาวไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน สหพันธรัฐมาเลเซีย: รายงานการวิจัย**. ปัตตานี: ฝ่ายวิจัยศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2528.

ธีรพร พรหมมาศ. **พัฒนาการทางการเมืองของรัฐกลันตันและตรังกานูตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ.1941**. สารนิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

อัครศักดิ์ อายุวัฒนะ. **ไทยในมาเลเซีย**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2517.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546.

พิรยุทธ โอฬารพันธ์. **การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย**, วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2551.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล, “ภูมิบุตร: การเมืองแห่งอัตลักษณ์”, (ออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midarticle/newpage74.html> (11 ธันวาคม 2551).

สายจิตต์ เหมินทร์. **การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปليسของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

สุธานี เพชรทอง. **การศึกษาประเพณีทำบุญเดือนสิบของชาวมลายูเชื้อสายไทยในอำเภอตุมปัต รัฐกลันตัน ประเทศมาเลเซีย**. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2547.

อุทิศ จัณนิพนธ์สกุล. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจวัด**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2528.

ภาษาอังกฤษ

A. Teeuw and D.K. Wyatt, **Hikayat Patani: The story of Patani**. Hague: Martinus Mijhoff, 1970.

Fukui Hayao (ed.). **Cross-border perspectives from Thailand and Malaysia: Selected papers presented at Kyoto-Thammasat Core University seminar Kyoto, 19-20 November, 1993**. Tokyo: The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1995.

Irving C. Johnson. **"Movement and Identity Construction Amongst Kelantan's Thai Community"** (online). Available from: <http://www.unimuenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Johnson Kelantan.pdf> (3 December 2007).

Irving C. Johnson. **The people with two kings: Space, history, and mobility in a Malaysian Thai community**. Thesis (Ph.D.), Harvard University, 2004.

Keiko Kuroda. **"The Siamese in Kedah under nation-state making"** (online). Available from: <http://www.uni-muenster.de/Ethnologie/South Thai/working paper/Kuroda Kedah.pdf> (3 December 2007).

Kershaw Roger. **Menace and Reassurance in Malay Circumcision: The Kelantan Thai Perspective**. S.I.: s.n., 1978.

Kershaw Roger. "Native but Not bumiputra: Crisis and complexity in the Political Status of the Kelantan Thais after Independence" in Tan Chee Beng, ed. **Ethnicity and Local Politics in Malaysia: Six Case studies**. Singapore: National University of Singapore, 1984.

Kobkua Suwannathat-Pian. **Thai-Malay Relations: Traditional Intra-regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries**. Singapore: Oxford University Press, 1988.

Louis Golomb. **Brokers of Morality: Thai Ethnic Adaptation in a Rural Malaysian Setting**. Honolulu: Asian Studies Program, Univ. of Hawaii, 1978.

Louis Golomb. **Ethnicity and socioeconomic adaptation in a Kelantanese Thai enclave**. Thesis [Ph.D.], Stanford University, 1976.

Manning Nash. **Peasant citizens: politics, religion, and modernization in Kelantan, Malaysia**. Athens, Ohio: Center for International Studies, Ohio Univ., 1974.

Michael J. Montesano and Patrick Jory, editors. **Thai South and Malay North: ethnic interactions on a plural peninsular**. Singapore: NUS Press, 2008.

Mohamed Yusoff Ismail. *Buddhism and Ethnicity: Social Organization of a Buddhist Temple in Kelantan*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1993.

_____. "Buddhism in Muslim State: Theravada Practices and Religious Life in Kelantan" (online). Available from: <http://pkukmweb.ukm.my/~ebangi/dekan-edited.pdf> (3 December 2007).

_____. *Survival Strategies of Siamese Buddhist Temples in Malay Muslim State of Kelantan*. Malaysia, Kandy: The International Centre for Ethnic Studies, 1994.

_____. *The Siamese of Aril: a study of an ethnic minority village*. Monograph no.3/ Faculty of Social Sciences and Humanities, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1980.

_____. "Tradition and change in Aril, a Siamese village in Kelantan," in *Mankind*. Vol.13 No.3 (April, 1982), pp. 252-263.

Robert L. Winzeler. *Ethnic Relations in Kelantan: A Study of the Chinese and Thai as Ethnic Minorities in a Malay State*. Singapore: Oxford University Press, 1985.

William R. Roff (ed.). *Kelantan: Religion, society and politics in Malay State*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1974.

บุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

เฉลิม พรหมแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ชุม อินทศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ดี มิ่งเจริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2551.

พระชาย อรินทโม (เขตบุญ) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชาจินาราม บ้านคูลิ้ม ตำบลวากัฟบารู อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูประศาสน์ประชากร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดโพธิวิหาร บ้านยามู ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูพิพัฒน์อรรถกิจ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ์ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชุมธาตุชนาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุสิต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 20-27 มิถุนายน พ.ศ.2551.

พระลูกวัดมัชฌิมาาราม 2 ท่าน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัชฌิมาาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูวิเทศธรรมนาถ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดมัชฌิมาาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระสาธิต ปภสสโร (สุวรรณธำรงค์) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชาจินาราม บ้านคูลิม ตำบลวากัฟบารู อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2550.

พระครูสุวรรณวรากุล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทองวราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 23- 24 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และวันที่ 12- 13 เมษายน พ.ศ.2551.

พระครูสุวรรณวุฒิธร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทองวราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ.2550 และวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

พระอาจารย์สมบุรณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, สานิจจ วิริยะกิจสุนทร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดประชุมธาตุชนาราม บ้านยุงเกา ตำบลโย อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2551.

มนัส พรหมมานพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ วัดพิกุลทองวราราม บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2551.

ยอด ชาจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ไพลดดา ชัยศร เป็นผู้สัมภาษณ์ ณ สมาคมคนไทยรัฐกลันตัน บ้านบ่อเสม็ด ตำบลตือรือเบาะ อำเภอดุมปัต รัฐกลันตัน เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2551.

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับตลอดโครงการ**

วัตถุประสงค์	กิจกรรมที่วางแผนไว้	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
1.เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวไทยในกลันตัน, ความเป็นมาของวัดไทย, บทบาทของวัดไทยทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม, ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและคนจีนในกลันตัน	(พ.ย. 2550 –ก.พ.2551) 1.1รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากตำรา เอกสาร งานวิจัยและบทความต่างๆที่เกี่ยวข้อง 1.2 สัมภาษณ์ตัวแทนวัดไทย ตัวแทนชุมชนไทย, จีน และมลายู	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-
2.เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวไทยในกลันตัน และประเด็นอื่นๆตามวัตถุประสงค์ข้อ 1.	(มี.ค.2551–เม.ย.2551) 2.1 สอบถามและสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนวัดไทย ตัวแทนชุมชนไทย, จีน และมลายู 2.2ค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลในมาเลเซีย	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-
3. เพื่อให้ได้รายงานวิจัย	(พ.ค.- ก.ค.2551) 3.1 วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากเอกสารและจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-
4.เพื่อให้ได้รายงานวิจัยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น	(ส.ค.- ก.ย.2551) 4.1 เก็บข้อมูลเพิ่มเติม 4.2แก้ไข ปรับปรุง รายงานวิจัย	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-
5. เพื่อให้ได้ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์สำหรับ reader	(ต.ค.2551- ม.ค.2552) 5.1 แก้ไข ปรับปรุง ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-
6. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์	(ส.ค.- ต.ค.2552) 6.1 แก้ไข ปรับปรุง ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์ตามข้อเสนอของ reader	ดำเนินไปตามที่ระบุไว้ในแผน	-